

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE DOST KAVRAMININ
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Prof. Dr. Nazmi ÖZEROL**

**Hazırlayan
Rabia CAN**

MALATYA-2025

**T. C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE DOST KAVRAMININ İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rabia CAN

**Danışman
Prof. Dr. Nazmi ÖZEROL**

Malatya-2025

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Nazmi ÖZEROL danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Klasik Türk Şiirinde Dost Kavramının İncelenmesi” başlıklı bu çalışmamın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yardıma başvurulmadan tarafımda yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterildiğini belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Rabia CAN

ÖN SÖZ

İnsanlar sevinçlerine ve üzüntülerine ortak olan, her anında yanında olan birisi olsun ister; çünkü insanlar sevinçlerini, üzüntülerini ve yaşadıkları olayları anlatma ihtiyacı hissederler. Böyle anlarda imdadımıza dost dediğimiz insanlar yetişir. Dostlarımızla mutluluklarımız, acılarımız ortak olur. İşlerimiz yolunda gitmediğinde bize yeni bir yol açan dostlarımız olur. Sağlıklı düşünemediğimiz zamanlarda bizim yerimize düşünüp yaşadıklarımız karşısında en doğru kararı almamıza yardımcı olan yine dostlarımızdır. Öyle zamanlar gelir ki dostlarımız bizim için ailemizden farksız olurlar. Edinilen gerçek dostluklar hayatımıza bahar, yolumuza çiçek olurlar. Böyle dostluklar, dünyada insana verilen en büyük nimetlerdendir.

Dost kavramı, insanlar tarafından genellikle kendilerine yakın gördükleri, sevdikleri ve güvendikleri insanlar için kullanılsa da çağrıştırdığı ve uyandırdığı duygular kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Herkesin dost tanımı farklılık gösterdiği gibi dostlarından beklentileri de farklılık göstermektedir; çünkü her insanın dostuna yaklaşımı farklıdır ve bunun sonucunda dostlarından beklentisi de farklıdır.

Türk edebiyatında dost kavramı; atasözlerinde, deyimlerde, hikâyelerde, şiirlerde ve pek çok türde sıklıkla kullanılmıştır. Türk edebiyatında kimi zaman dostluğun olumlu taraflarından bahsedilirken kimi zaman da edinilen kötü dostlukların uyandırdığı olumsuz duygulardan bahsedilmiştir. Cahit Sıtkı Tarancı, *Yadigâr* adlı şiirinde “En gerçeğinden dost isterim/ Gelsin elinde derman ile” diyerek dostundan beklentisini dile getirmiştir. Ümit Yaşar Oğuzcan, *Dost Koşması* adlı şiirinde “Belli değil gerçek dost kim?” diyerek insanların samimiyetsizliğinden bahseder. Yine Âşık Veysel, “Ben giderim adım kalır/Dostlar beni hatırlasın” diyerek dostlarının her daim kendisini hatırlayıp anmasını ister. Atalarımız ise, “Her şeyin yenisi, dostun eskisi.” diyerek dostluğun eskidikçe değerlendirildiğini ve güçlendiğini ifade etmişlerdir.

Türk edebiyatında Alevî-Bektaşî inancına sahip olan veya bu kültüre ait unsurlara şiirlerinde yer veren şairler, dost kavramını da şiirlerinde kullanmışlardır. Alevî-Bektaşî şairlerinden olan Kaygusuz Abdal, “Urum abdalları gelir dost deyü/Eğnimüzde aba, hırka, post deyü” diyerek Alevî-Bektaşî kültüründe manevî olgunluğun simgesi olan aba, hırka, posttan bahsetmiş ve dost kavramına yer vermiştir. Kul Himmet ise, “Seyyah

olup şu âlemi gezerim/Bir dost bulamadım gün akşam oldu” diyerek bir dost bulamamaktan yakınır. Yine Azîz Mahmûd Hüdâyî, “Gel gönöl dost illerüne gidelüm/dostdan yana kanat bulup uçalım” diyerek şiirlerinde dost kavramına yer vermiştir.

Klasik Türk şiirinde de dost, şairlerin şiirlerinde sıklıkla kullandığı bir kavramdır. Dost kavramını karşılayan pek çok sözcük vardır. şairler, kendilerine yakın gördükleri, duygularını paylaşabildikleri çoğı şeyi dost olarak görmüşlerdir. Kimi zaman dostlarının vefasından bahseden şairler, kimi zaman ise onların vefasızlığından, kayıtsızlığından yakınmışlar ve bunun neticesinde çareyi başka varlıkları dost edinmekte bulmuşlardır. Bu dostlar kimi zaman bir insan veya hayvanken kimi zaman da bir eşya ya da duygu olmuştur. Dost olarak görölen unsurlar, şairlerin içinde bulunduğı duruma ve duyguya göre değışiklik göstermiştir.

Bu çalışmada, Klasik Türk şiirinde sıklıkla kullanılan bir kavram olmasına rağımen üzerine çok fazla çalışmanın yapılmadığı “dost” kavramı incelenmiştir. Çalışma; giriş, inceleme bölümü, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır.

Girişte, Klasik Türk edebiyatından, şiirden ve dost kavramından bahsedilerek bu kavramın edebiyattaki yeri anlatılmıştır. Dinî unsurlar, ele alınan başlıkların ilkidir ve burada Allah, peygamberler, tarihî şahsiyetler, Kur’an-ı Kerim, kişinin imanı, melek ve şeytanın dost olarak göröldüğü beyitler verilmiştir ve son alt başlıkta ise Alevî-Bektaşî kültüründe dost kavramının ele alındığı beyitlere yer verilmiştir. Dost olarak görölen duygularda; aşk, keder, gam, gözyaşı, ah, figan, inleme, mutluluk, sevinç ve hasret vardır. İnsana ait unsurlarda; gönöl, gölge, akıl ve gözün dostluğundan bahsedilmiştir. Sevgili ve sevgiliye ait unsurlarda; sevgilinin hayali, yanağı dudakları, saçı, gözleri, bakışı, kapısının eşiğı, mahallesinin köpeğı ve ayağının tozu âşıklara dost olmuştur. Bezme yani meclise ait unsurlarda ise içki, kadeh, şarap şişesi, sâki, şem ve pervane dost olarak görölmüştür. Çalgı aletlerinde; çeng, ud ve neyin dost olarak göröldüğü beyitlere yer verilmiştir. Klasik Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan aşk mesnevilerinin kahramanı da aşk yolculuğunda şairlerin dostu olmuştur. Gerçek dostların yer aldığı başlıkta ise şairlerin dostlarına seslendiğı, onların dostluğunu anlattığı ve yer yer sitem ettikleri beyitler bulunmaktadır. Doğaya ait unsurlarda; rüzgâr, mevsimler, gece ve yıldızın dostluğundan bahsedilmiştir. Son başlıkta ise dost olarak

görülen diğer unsurlarda; mitolojik kuşlar, rakip, düşman, âşık, vuslat, ayrılık, talih, baht ve kalem ele alınmıştır. Şairler, bu unsurlardan dost olarak bahsederken edebî sanatlardan, çeşitli imgelerden ve mazmunlardan yararlanmışlardır. Başlıklarda verilen beyitler, edebî sanatlardan hareketle açıklanmış ve şairlerin neden bu unsurları dost olarak gördükleri ifade edilmiştir.

Sonuç kısmında, incelenen divanlarda dost olarak hangi unsurların görüldüğüne yer verilmiş ve bu unsurlardan neden dost olarak bahsedildiği açıklanmıştır. Dost anlamına gelen kelimelerin kullanım sayısı, başlıklara göre beyit sayısı, seçilen divanların ve beyitlerin yüzyıllara göre dağılımı grafiklerle verilmiştir. Çalışmada yararlanılan tüm kaynaklar kaynakçaya eklenmiştir.

Çalışma neticesinde, dost olarak sadece hayatımızda olan insanların olmadığı, içinde bulunduğumuz duygu durumu ve şartlara göre dost olarak görülenlerin değişebildiği ve birçok unsurun da dost olabildiği görülmüştür. Şairlerin bu unsurları neden dost olarak gördükleri örnek beyitler üzerinden açıklanmıştır. Dost kavramının kullanım çeşitliliği ve sıklıkla hangi varlığı karşılamak için kullanıldığı tespit edilmiştir.

Çalışmamı hazırlarken yardımını, sabrını esirgemeyen ve birikimleri ile bana destek olan danışmanım Prof. Dr. Nazmi Özerol'a, çok kıymetli hocalarım Prof. Dr. Cafer Mum, Prof. Dr. Süleyman Çaldak ve Doç. Dr. Handan Belli'ye, maddî ve manevî desteklerini esirgemeyip her daim arkamda olan canım aileme, çalışmamda bana fikirleri ve önerileriyle yardımcı olan meslektaşım ablam Meryem Nur Can'a, süreç boyunca desteklerini esirgemeyip beni motive eden dostlarım Hilal Kökovalı, Esmâ Günel, Gonca Gül Yalçinkaya ve İlknur Yıldırım'a teşekkürlerimi sunarım.

Rabia CAN

MALATYA, 2025

ÖZET

Klasik Türk edebiyatı, içerik ve kaynakları bakımından yüzyıllar içerisinde değişim ve gelişim göstermiş zengin bir edebiyattır. Klasik Türk edebiyatındaki bu zenginlik şiire de yansımıştır ve şairler, şiirlerinde binlerce kavrama yer vermişlerdir. Şiirlerinde kullandıkları bu kavramlara edebî sanatlardan faydalanarak çeşitli anlamlar yükleyen şairler, Klasik Türk şiirinin anlam derinliğini oldukça genişletmiştir.

Bu çalışmada şiirde “hem-dem, hem-pâ, hem-derd, hem-nişîn, hem-ser, hem-zebân, hem-râh, hem-reh, hem-sohbet, hem-râz, hem-hâne, hem-sâz, enîs, refîk, yâr, yârân, celîs, ahhâb, ehîbbâ dem-sâz, ahîbbâ, ihvân” kelimeleriyle ifade edilen dost kavramı ele alınmıştır. Çalışma ile Klasik Türk şiirinde “dost” kavramının kullanım sıklığını ve çeşitliliğini tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışmada, 13-19. yüzyıllar arasından seçilen 193 divanda dost kavramının geçtiği beyitlerden 951 tanesi seçilmiştir. Beyitlerde şairlerin dost olarak gördüğü unsurlardan hareketle çalışma, 10 ana başlığa ve 42 alt başlığa ayrılmıştır. Belirlenen ana başlıklar sırasıyla; dinî unsurlar, duygular, insana ait unsurlar, sevgili ve sevgiliye ait unsurlar, bezme ait unsurlar, çalgı aletleri, aşk mesnevilerinin kahramanı, gerçek dost ve diğer unsurlar şeklindedir. Başlıklarda incelenen beyitlerle şairlerin, edebî sanatlardan yararlanarak dost kavramının kendilerinde uyandırdığı çağrışımları nasıl ifade ettikleri ortaya konmuştur.

Çalışma neticesinde “dost” kavramının şiirlerde sıklıkla kullanıldığı ve dost olarak görülen unsurların çeşitlilik gösterdiği tespit edilmiştir. Şairlerin bu kavramı kullanırken hangi sanatlardan faydalandıkları beyitlerden hareketle ortaya konmuştur. İncelenen beyitlerde dostun çeşitli görevleri olduğu, tipik dost kullanımı yerine farklı kullanımların olduğu saptanmıştır. Şairlerin, dost kavramını anlatırken en çok “hem-dem” kelimesini kullandığı ve dost olarak en çok sevgili ve sevgiliye ait unsurları gördükleri sonucuna varılmıştır. Çalışma sonunda dost anlamına gelen kelimelerin kullanım sayısı, dost olarak görülen unsurların beyitlerdeki kullanım sayısı, yüzyıllara göre divan ve beyit sayısı grafiklerle verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, dost, dostluk, inceleme, edebî sanatlar.

ABSTRACT

Classical Turkish literature is a rich literature that has changed and developed over the centuries in terms of content and sources. This richness in Classical Turkish literature is also reflected in poetry and poets have included thousands of concepts in their poems. The poets, who attributed various meanings to these concepts they used in their poems by making use of literary arts, considerably expanded the depth of meaning of Classical Turkish poetry.

In this study, the concept of friend, which is expressed by the words ‘hem-dem, hem-pâ, hem-derd, hem-nişîn, hem-ser, hem-zebân, hem-râh, hem-reh, hem-sohbet, hem-râz, hem-hâne, hem-sâz, enîs, refik, yâr, yârân, celîs, ahibbâ, ehibbâ dem-sâz, ahibbâ, ihvân’ in poetry, is discussed. The study aims to determine the frequency and diversity of the use of the concept of ‘friend’ in Classical Turkish poetry. In the study, 951 of the couplets containing the concept of friend in 193 divas selected between the 13th and 19th centuries were selected. The study is divided into 10 main headings and 42 subheadings based on the elements that poets see as friends in the couplets. The main headings are as follows: religious elements, emotions, human elements, lover and elements belonging to the lover, elements belonging to the cloth, musical instruments, heroes of love mesnevis, true friend and other elements. The couplets analysed under these headings reveal how the poets express the connotations aroused by the concept of friend by using literary arts.

As a result of the study, it has been determined that the concept of ‘friend’ is frequently used in poems and the elements seen as friends vary. The arts used by the poets while using this concept were revealed based on the couplets. In the analysed couplets, it has been determined that the friend has various functions and there are different uses instead of the typical use of friend. It has been concluded that the poets mostly use the word ‘hem-dem’ when describing the concept of friend and that they mostly see the lover and the elements belonging to the lover as friends. At the end of the study, the number of usage of the words meaning friend, the number of usage of the elements seen as friend in couplets, the number of divan and couplets according to centuries are given in graphs.

Keywords: Classical Turkish poetry, friend, mate, friendship, analysis, literary arts.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
GRAFİKLER DİZİNİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. DOST OLARAK DİNÎ UNSURLAR.....	3
1.1. Allah	3
1.2. Peygamberler ve Tarihî Şahsiyetler	8
1.3. Kur'an-ı Kerim ve Kişinin İmanı	12
1.4. Melek ve Şeytan.....	13
1.5. Alevî-Bektaşî Kültüründe Dost.....	14
2. DOST OLARAK GÖRÜLEN DUYGULAR.....	18
2.1. Aşk.....	18
2.2. Gam, Keder ve Gözyaşı	19
2.3. Ah, Figan ve İnleme	37
2.4. Mutluluk, Sevinç	46
2.5. Hasret	47
3. DOST OLARAK İNSANA AİT UNSURLAR	48
3.1. Gönül.....	48
3.2. İnsanın Gölgesi	51
3.3. Göz.....	53
3.4. Akıl	54
4. DOST OLARAK SEVGİLİ VE SEVGİLİYE AİT UNSURLAR	55
4.1. Sevgilinin Kendisi.....	55
4.2. Hayali	100
4.3. Saçı.....	103
4.4. Gözleri	105

4.5. Yanağı.....	108
4.6. Dudağı	108
4.7. Mahallesinin Köpeği	109
4.8. Ayağının Tozu.....	113
4.9. Eşiği	114
5. DOST OLARAK BEZME AİT UNSURLAR	115
5.1. İçki	115
5.2. Kadeh	117
5.3. Şarap Şişesi	120
5.4. Şem ve Pervane.....	122
5.5. Sâki	122
6. DOST OLARAK ÇALGI ALETLERİ	124
6.1. Ney	124
6.2. Çeng	126
6.3. Ud.....	127
7. DOST OLARAK AŞK MESNEVİLERİNİN KAHRAMANI	128
8. GERÇEK DOST	132
9. DOST OLARAK DOĞAYA AİT UNSURLAR.....	173
9.1. Rüzgâr	173
9.2. Mevsimler.....	175
9.3. Gece	175
9.4. Yıldız.....	176
10. DOST OLARAK GÖRÜLEN DİĞER UNSURLAR	177
10.1. Mitolojik Kuşlar	177
10.2. Rakip, Düşman	177
10.3. Âşık.....	180
10.4. Vuslat.....	182
10.5. Ayrılık.....	183
10.6. Talih, Baht	184
10.7. Kalem	185
SONUÇ	186
KAYNAKÇA.....	191

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. Başlıklara Göre Beyit Sayısının Dağılımı	188
Grafik 2. Dost Anlamına Gelen Kelimelerin Beyitlerde Kullanım Sayısı	189
Grafik 3. Yüzyıllara Göre Divan Sayısı	189
Grafik 4. Yüzyıllara Göre Beyit Sayısı.....	190

KISALTMALAR

G.	: Gazel
K.	: Kaside
M.	: Mesnevi
Mr.	: Murabba
Ms.	: Müseddes
T.	: Tarih
Tb.	: Terkid-Bent
Tc.	: Terci'-Bent
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı içerik ve kaynakları bakımından oldukça zengindir. Klasik Türk edebiyatındaki bu zenginlik şiire de yansımıştır. Temeli eskiye dayanan Klasik Türk şiirinin ilk örneklerine 13. yüzyıldan itibaren rastlanır. Klasik Türk şiiri, zaman içerisinde değişim ve gelişim göstermiştir. Osmanlı Devleti, bulunduğu konum neticesinde farklı kültürler ile sürekli etkileşim içerisinde olmuştur. Bu etkileşim Klasik Türk edebiyatına da yansımış ve özellikle Arap ve Fars edebiyatının etkileri kendini hissettirmeye başlamıştır. “Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden sonra Türk edebiyatı Arap ve Acem edebiyatlarının etkileri altına girmiş, bu arada bu iki edebiyatın nazım şekilleri de benimsenerek kullanılmaya başlanmıştır.” (İpekten 2017: 13). Şairler, farklı kültürleri kendi kültürleri içerisinde eriterek ortaya yeni ve kendilerine özgü bir edebiyat koymuşlardır. Şairlerin ortaya koydukları bu edebiyat, yüzyıllar içerisinde gelişim göstermiş ve varlığını yüzyıllarca sürdürmüştür.

Şairler, farklı edebiyatlardan esinlendikleri konu, tema, tür ve tarzları Klasik Türk edebiyatına başarılı bir şekilde uyarlayarak başarılı eserler meydana getirmişlerdir. Şairler, özellikle şiir türünde çığır aşmışlardır. Hayal gücünün sınırlarını zorlayan şairler, edebî sanatların ışığında ortaya mükemmel şiirler çıkarmışlardır. “Şiir incelemelerinde, eski metinlerin şerhinde edebî sanatların önemli bir yeri vardır. Bir şiiri/beyti anlamak için edebî sanatlar yol gösterici işlev üstlenirler.” (Aksoyak İ. H. ve Macit M., 2015: 321). Şairlerin, şiirlerini daha etkili hale getirmek ve şiirin evrenini genişletmek için kullandığı edebî sanatlar, bizim de şiirleri anlayıp yorumlamamıza yardımcı olmaktadır. Şairler, edebî sanatlar sayesinde anlatmak istediklerini hatta daha fazlasını bir beyitte ifade etme imkânı bulmuştur. Bu durum Klasik Türk şiirinin anlam derinliğinin ne kadar fazla olduğunu göstermektedir.

Klasik Türk şiirinde şairler, şiirlerini oluştururken çeşitli kavramlardan yararlanmışlardır. Bu kavramlardan biri de Klasik Türk şiirinde sıklıkla geçen “dost” kavramıdır. Dost kelimesi, Farsça kökenli bir kelimedir ve dilimize Farsçadan geçmiştir. Dost, Türkçe sözlükte “Sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldaş, iyi görüşülen kimse, düşman karşıtı.” (Akalin vd., 2005: 562) anlamına gelir.

Klasik Türk şiirinde türlü sıkıntılar yaşayan şairler, içinde bulundukları hâli anlatmak ve bir nebze de olsa rahatlamak istedikleri için bir dosta ihtiyaç duymuşlardır. Klasik Türk şiirinde her ne kadar dost olarak sevgili görülse de sevgili bazen dostluk görevini yerine getirmeyip vefasızlık etmektedir. Dost olarak görülen arkadaşlar ise şairlerin içinde bulundukları duruma bazen kayıtsız kalmaktadır. Şairler, bu durumun neticesinde çareyi farklı dostlar edinmekte bulmuşlardır. Bu dostlar kimi zaman bir canlıyken kimi zaman ise bir nesne hatta bir duygu olmuştur. Şairler, hayal gücünün sınırsızlığından faydalanarak dost kavramını çok yönlü kullanmış ve birçok unsurdan şiirlerinde dost olarak bahsetmişlerdir. Şiirlerinde dost kavramına yer verirken edebî sanatlardan faydalanan şairler, kavramın kullanım alanını genişleterek dost olarak görülen unsurların çeşitliliğini arttırmışlardır.

Bu çalışmada, Klasik Türk şiirinde dost kavramı genel olarak ele alınmıştır. Çalışma ile incelenen divanlar neticesinde dost kavramının Klasik Türk şiirindeki kullanım çeşitliliğini ve sıklığını tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak dost kavramına karşılık gelen kelimeler belirlenmiştir. Daha sonra ise 13-19. yüzyıllar arasından seçilen 193 divanda, bu kelimeler taranarak dost kavramının geçtiği beyitlerden 951 tanesi seçilmiştir. Çalışmada dost kavramının kullanımındaki çeşitliliğin gösterilmesi ve tekrara düşülmemesi için divanlardaki benzer beyitler çalışmaya dâhil edilmemiş, seçili beyitler eklenmiştir. Beyitler, dost kavramının kullanım şekline göre başlıklara ayrılmıştır. İlgili başlıklarda şairlerin dost olarak neden bu varlıkları seçtiği kısaca açıklanarak örnek beyitlere yer verilmiş ve beyitler edebî sanatlardan hareketle açıklanmıştır.

Çalışma neticesinde, dost olarak sadece sevgili veya arkadaşın görülmediği, dost kavramının pek çok varlığı karşılamak için kullanıldığı, belirlenen başlıklar neticesinde dost kavramının kullanımının çeşitlilik gösterdiği sonucuna varılmıştır. İncelenen beyitler neticesinde şairlerin dost kavramını anlatırken en çok hangi kelimeyi kullandıkları ve dost olarak en çok hangi unsuru gördükleri tespit edilmiştir. Klasik Türk şiirinde dost kavramı ağırlıklı olarak sevgili için kullanılsa da başka kullanımların da söz konusu olduğu görülmüştür. Şairler, pek çok varlığa şiirlerinde dost olarak hitap etmiş ve bu varlıkları dost olarak benimsemişlerdir. Çalışmanın sonunda, başlıklardaki beyit sayısının dağılımı ve dost anlamına gelen kelimelerin kullanım sayısı, yüzyıllara göre divan ve beyit sayısı grafikler ile verilmiştir.

1. DOST OLARAK DİNÎ UNSURLAR

1.1. Allah

Öyle zamanlar olur ki insan çevresinde kendisini anlayıp mutluluğuna ve üzüntüsüne ortak olacak kimseyi bulamaz. Böyle zamanlarda şairler dostlarının kayıtsızlığından, sevgilinin vefasızlığından Allah'a sığınır. İnsanlar, samimi bir teslimiyetle Allah'a içlerini açıp yardım isterler; çünkü birçok şeyin geçici olduğu bu dünyada Allah'ın dostluğu bakidir. Allah kendisine sığınan kulunu hiçbir zaman yalnız bırakmaz. Şairler, şiirlerinde Allah'ı dost olarak görmüşler ve Allah'a seslenerek dertlerini, sıkıntılarını anlatarak içlerini dökmüşlerdir.

Şair, Allah'a seslenerek ömrünü uzun edip yardımını kendisine dost etmesini, kıyamete kadar yaptığı hayır işlerinin bâki olmasını, ecel gelip ahirete göçme vakti geldiğinde Allah'tan kendisini ihsanda bulunmasını ve lütfunu kendisine dost etmesini ister. O gün, yani kıyamet günü gelince mezarın içinde sadece beden kalacak ve Müslüman olanların dostu Allah olacaktır:

Ömrin efzûn eyleyüp tevfikünü eyle refik

Haşre dek bâkî kala yâ Rab bu hayr-ı nâfi'i (Arpaemîni-zâde T. 41/18)

Lütfunu eyle Hüdâyî kulunun hem-râhı

Sefer-i âhirete bağladığı dem mahmil (Hüdâyî-i Kadîm K. 2/50)

Allah olur enîsi muvahhid olanların

Ol günde ki mezârın içinde beden kalır (Ali Emîrî G. 432/5)

Tedavi olmak için önce hastalanmak gerekir. Dost yani Allah, ciğeri yaralı olan kişiye merhem olur. Şair, Allah'a seslenerek yardımını her yerde kendisine dost kılmasını ve yardımından kendisini mahrum bırakmamasını ister:

Mecrûh ciğerlü kişiye merhem urur dost

Bîmâr gerek kime ki timâr gerekdür (Kemal Ümmî G. 52/9)

Yâ Rabbi Murâdî kulunı eyleme mahrûm

Her yirde ana kıl meded ü avnünü hem-râh (Murâdî G. 1408/5)

Aya benzettiği sevgilisine hâlini mektupla ileten âşık, Allah’a seslenerek yardımını mektubuna dost etmesini ister. Âşık, dost ayrılığıyla dertlenmesine sebep olanın kendisi olduğunu söyler; çünkü sevgilinin hevesi ile cennetleri terk eylemiştir:

Ahvâlimi mektûb ile arz etdim o mâha

Tevfiki refik eyle bu mektûbuma yâ Rab (Ali Emîrî G. 227/5)

Kendümden oldı hep bana derd-i firâk-ı dost

Terk eyledüm cinânı hevâ-yı cânân ile (Nev’î G. 447/3)

Hak dergâhında vasıtaya gerek yoktur. Âşık, “Dost arasında başka mahrem olması revâ mı?” diye sorar. Âşıklara küfür ve iman, din ve mezhep perdedir. Hepsini silen âşık, ağlayışlarını dosta yani Allah’a vermiştir:

Dergeh-i Hak'da sana vâsıtaya vüs’at yok

Dost beyninde revâ mı ola gayrı mahrem (Yahyâ Nazîm G. 56/7)

Küfr ü îmân dîn ü mezheb perdedür âşıklara

Cümlesin sildüm süpürdüm dosta virdüm zârımı (Nakşî Alî G. 179/4)

Âşık, döne döne Hû diyerek dost ilinden gelmiştir ve döne döne Hû diyerek Hak zikrini etmiştir. Âşık, Allah’a gönül verince aşk onunla yâr olmuştur ve kim ki dosta gönül vermezse bu aşk ondan bezmiş olur. Şair; döne döne, gönül ve aşk kelimelerini beyitlerde tekrar ederek tekrar yapmıştır:

Dost ilinden gelmişem döne döne Hû deyu

Zikr-i Hakkı etmişim döne döne Hû deyu (Sükûtî G. 286/1)

Ben ol dosta virdüm gönül aşk benüm ile yâr olur

Kim ki dosta virmez gönül bu aşk andan bîzâr olur (Ümmî Sinan G. 64/1)

Cihanda rahat olmak isteyen makam ile dost olmamalıdır. Allah ile gerçek dost olanlar mevkiye bakmayacaktır. Akıl ve idrakı bir yana bırakan şair, Allah’a yönelmiştir ve mal mülk umurunda değildir; çünkü gönlü Allah’ı seçmiştir:

Râhat istersen eğer olma cihânda câh dost

Câha bakmazlar olanlar sıdk ile Allâh dost (Mirzâ-zâde Sâlim G. 22/1)

Düşüp derdine Mevlâ’nun kodum bu akl u idrâki

Gönül dosta karâr itdi n’iderem mâl u emlâki (Sivâsî G.108/1)

Dost dediği Allah’a seslenerek nida sanatına başvuran şair, onun “Kerim, Rahim ve Rahman” olduğunu ve Allah’ın azizliğinin bütün cömertliklerden yüce olduğunu söyler. Allah zâhirdir, en büyük sığınaktır, bağışlayıcıdır, şükür sebebidir, yâr, yoldaş ve dosttur. Şair, Allah’ın sıfatlarını arka arkaya sıralayarak tensîkü’s-sıfât yapmıştır:

Kerîm ü Râhim ü Rahmânsın ey dost

Mükerrem pür-keremlerden ûlâdır (Nesîmî G. 112/7)

Zuhûrumsun penâhımsun gafûrumsun şükürümsün

Karînum mazharum yârüm refîküm hem-demüm yârüm (Azîbî Baba G. 109/6)

Âşık, Allah’a seslenerek birliğini ve yardımını kendisine dost etmesini, kendisine delil ve rehber olmasını, bu günahını bağışlamasını, bâtın ve zahirde doğru yolu gösterip lütfeylemesini diler. Allah’a seslenen âşık, Allah aşkı ile dost olmayı ve Allah’ın âşıkları ile yakın olmayı diler. Şair, yâ Rab kelimelerini beyitlerde tekrar ederek tekrar yapmıştır:

Bize tevhîd ü tevîkin refîk it

Hudâyâ ola kim bu cürmi sava (Ümmî Sinan G. 11/11)

Bana tevîkûn refîk it hem delîl ü rehberüm

Eyle lutf idüp hidâyet bâtın u zâhirde sen (Gurbî G. 97/2)

İşkun dile hem-dem eyle yâ Rab

Uşşâkuna mahrem eyle yâ Rab (Vahyî K. 1/1)

Âşık, Allah’a seslenerek kendisini hakikat yolunu tutanlardan eylemesini, cömertlik edip yardımını dost etmesini ve gaye yolunu kendisine kolay kılmasını ister:

Hakikat râhına kıl bizi sâlik

Kerem kıl eyle tevîkuna hem-râh (Fenâyî G. 60/2)

Hem sırât-ı müstakîme eyle tevîkin refîk

Râh-ı maksûdu bize âsân et yâ Rabbenâ (Âdile Sultan G. 2/2)

Âşık, nereye baksa dostum dediği Allah’ı görmektedir. Yer ve gök Allah’ın tecellileri ile doludur. Âşık, Allah’ın her işte kuluna yardım ettiğini söyler, her koşulda Allah’ın yardımının ve mutluluğun dostu olmasını diler:

Kande baksam dost görünür sanma dost doğar tolunur

Yer u gök dopdolu dosttur bu sözde yok yanlışımız (Eşrefoğlu Rûmî G. 120/6)

Her hâlde muîn ü zâhiri Cenâb-ı Hak

Her kârda refîk ola tevîk u bahtiyâr (Seyyid Vehbî K. 74/28)

Allah'ın yardımı eğer âşığa dost olursa, canını onun yolunun tozuna katacağını ve bu yolda Allah'ın yardımı kendisine dost olursa fâni varlıktan geçip Allah'ın huzuruna ereceğini söyler. Şair, mahlasını kullanarak tecrîd yapmıştır:

Yolun tozına nisâr ide Ahmedî cânın

Eğer olur-ısa tevîk-i Hak anunla refîk (Ahmedî G. 333/8)

Geçüp bu fâni varlıktan irerdüm âlem-i ünse

Refik olursa bu yolda eğer tevîk-ı Rabbânî (Fenâyî G. 41/5)

Allah, kendi varlığıyla âşığın bütün varlığını mahvetmiştir. Allah aşkıyla bakan âşık, dostu yani Allah'ı görmüştür. Âşık, mihnet ve gama yakın olmayı ve dostunun Allah olmasını ister. Âşığın dermanı dert, sevinci ise mihnet ve gamdır. Şair, gam ve neşât kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Kendi varlığıyla küllî varlığım mahv eyledi

Dost gözüyle baktı ol dost yüzünü gördü bu aşk (Eşrefoğlu Rûmî G. 47/5)

Hem-demin derd-i Hakk olsun mihnet ü gam ü mûnis

Âşıkın dermânı dertdir mihnet ü gamdır neşât (Selâmî G. 98/5)

Âşık, Allah'ın nuru ile dost olup daima rıza kapısında olmaktan başka bir şey istemez. Âlemde dostun yani Allah'ın yardımı olmasaydı âşığın gam yolunda işi çok zor olacaktı:

İstese nûr-ı Habîbullâh ile hem-râh olup

Dem-be-dem bâb-ı rızâdan diğerk efkâr istemez (Nazîf G. 53/2)

İşimiz müşkil olur idi tarîk-ı gamda

Olmasaydı bize tevîk-i refik âlemde (Fatîn G. 146/1)

Allah, kulunun gözlerini açarak ona kendi özünü gösterir. Kendi özüne erişen kul, Allah'a içini açıp gönlündeki sıkıntılarını söyler. Allah'ın dua kapısı daima dostları için açıktır. Allah dostu olmak isteyen dostlardan bir sayfa okumalıdır:

Ol dost açdı gözümü gösterdi kendözümü

Gönlümdeki râzımı söyledüm dile geldüm (Yunus Emre G. 196/2)

Açuk duvacuk kapısı dostları için ol Hakk'un

Dostı olmak dilerisen dostlardan okı bir sebak (Yunus Emre G. 128/3)

Konan kuş uçar, gelen gider, eken biçer ve göçer. Can ise hoş bir vefat ile dostuna yani Allah'a kavuşmak diler. Allah yolunda canını kurban eyleyen yiğitler ise savaşmak için meydan diler:

Konan uçar gelen giçer eken biçer ü göçer

Zi-cân ki dosta kavuşa bir hoş vefâtıla (Kemâl Ümmî G. 121/24)

Dost yolında cânı kurbân eyleyen merdâneler

Top idüp baş atmak için göz urup meydân diler (Ümmî Sinan G. 37/9)

Âşık, inleyen gönlüne seslenerek Hicaz'ın dikenli çalıları yol vermezse güzel sesli kuş olarak dostun gül bahçesine gitmesini söyler:

Bâr virmezse mugaylân-ı Hicâz ey dil-i zâr

Gülşen-i dosta var murg-ı hoş-elhân olarak (Fehîm-i Kadîm K.16/14)

1.2. Peygamberler ve Tarihî Şahsiyetler

Şairlerin dost olarak şiirlerinde yer verdikleri peygamberler ve tarihî şahsiyetler de vardır. Şairler, duygularını ifade ederken bu şahsiyetlerden faydalananak içinde

bulundukları durumla onlar arasında ilgi kurmuşlardır. Bazen yaşadıkları olayları bazen de duygularını peygamberler ve tarihî şahsiyetlerle ilişkilendiren şairler, onların yaşadıkları olaylarla kendi yaşadıkları arasında benzerlik kurmuşlar ve kurdukları bu benzerlik neticesinde şiirlerinde onlardan dost olarak bahsetmişlerdir.

Şair; Hızır, sâki ve İsa Peygamber dostu olursa dudaklarından coşkunun kesilmeyeceğini söyler. Sevgilinin dudaklarından çıkan sözlerin feyzi, Hz. İsa'nın mucizesine dost olur. Sevgilinin gönül çeken gülüşleri ise hayat suyunun dalgası gibidir. Sevgilinin dudağı, her nefeste ölüyü dirilttiği için gönül açan nefesine Hz. İsa'nın dostu demişlerdir. Şair, Hızır'ın âb-ı hayat mucizesine ve İsa Peygamber'in nefesi ile hayat vermesine telmihte bulunmuştur:

Hızır sâkî vü Mesîhâ hem-demüm olursa ger
Lebleründen ber nefes kesilmez iştiyâk (Lâmi'î Çelebî G. 250/6)

Mûciz-i Îsâya hem-dem feyz-i güftâr-ı lebin
Mevc-i âb-ı zindegîdir hande-i dil-cûların (Fıtnat Hanım G. 38/2)

Her nefesde lebün ihyâ-yı memât itdüğü-çün
Dem-i cân-perverüne hem-dem-i 'Îsâ didiler (Tâcî-zâde Ca'fer G. 29/2)

Şairin dünyada miracı sevgilisine kavuşmaktır ve ümidi ise miraç anında Cebrail'in kendisine dost olmasıdır. Dudaklarını zikre getiren şair, Ruhu'l-Kuds'e yani Cebrail'e dost olmuştur. Şair, beyitte Hz. Muhammed'in miraca yükselmesine ve Cebrail'in onun yanında bulunmasına telmihte bulunmuştur:

Cihânda Zâtî'nün mi'râcî vasl-ı dil-rübâsıdır
Ümîdüm bu ki Cibrîl-i hidâyet ola hem-râhı (Zâtî G. 1483/5)

Getürmüş Ahmedî lâ'lünü zikre
Anun-çün Rûh Kudse hem-dem olmuş (Ahmedî G. 303/7)

İkinci bir Yusuf bulup dost etmek gereklidir; çünkü cihan insana zahmet zindanıdır. Gam yolunda ağlayan ve kınanan âşkın gönül Mısır'ında dostu oğlu Hz. Yusuf'tan ayrı düşmüş, ayrılık acısı çekmiş olan Hz. Yakup'dur. Âşık, Yusuf yüzlü sevgilisinden gelip hüznler kulübesini seyretmesini, Hz. Yakup'un ağlayan gözleri ile dost olduğunu görmesini ister. Şair, zahmet zindanı, Mısır, Hz. Yakup ve külbe-i ihzân kelimelerini kullanarak Hz. Yusuf kıssasına telmihte bulunmuştur:

Bir Yûsuf-ı sâni bulup it kendüne hem-râz

En sonra cihân âdeme zindân-ı 'anâdur (Hâletî G. 168/5)

Râh-ı gamda biz o giryân u melâmet-dîdeyüz

Mısır-ı dilde Hazret-i Ya'kûbdur hem-râhımız (Enverî G. 125/2)

Gel ey Yûsuf-likâ gel külbe-i ihzânımı seyr et

Nice Ya'kûbu gör kim çeşm-i giryânımla hem-demdir (Üsküdarlı Hakkı G. 10/4)

Şair, Hızır ile dost olmak ister. Kendisi esirgemedi canını verirken Hızır ise cana istekli olur. Şairin sözlerini kim okursa başkasına ihtiyaç duymayıp Hızır ile dost olur. Şair, Hızır'a dost olsa bilse hayat suyuna talip olmayacağını ve feyz kadehindeki suyun ölümsüzlük suyundan daha leziz olduğunu söyler ve arzu yolunda Hızır'ı dost eden kavuşma âb-ı hayatına erişirse bu duruma şaşılır mı diye sorar:

Hızır ile ey refik nice hem-nişîn olam

Ben cânı bezl edem o talebkâr-ı cân ola (Hayâlî G. 9/4)

Hoş müessir sözlerin var kim okırsa Nakşiyâ

Gayre kalmaz ihtiyâcı Hızır ile hem-râh olur (Nakşî Ali G. 54/6)

Hızr'a hem-râh olsam olmam tâlib-i mâ'û'l-hayât

Ey zülâl-i câm-ı feyzi âb-ı hayvândan leziz (Yahyâ Nazîm G. 90/2)

Âb-ı hayât-ı vuslata irse aceb midür

Râh-ı talebde Hızr-ı hulûsı refik iden (Vahyî G. 205/3)

Mesih, sevgilinin can bağıslayan dudaklarına dost olamaz ve bu yüzden Mesih, yok yere mucize göstermemelidir. Sevgili, nice gamla ölmüş gönlü bir sözle diriltir. Onun her sözü sanki Hz. İsa'nın nefesleri ile dosttur:

Olamaz lâ'l-i revân-bahşına hem-râz Mesîh

Yok yere eylemesin da'vî-i icâz Mesîh (Şeyh Gâlib G. 33/1)

Nice dil-mürde-i endûhı bir sözle ider ihyâ

Anun her nutku gûyâ hem-dem-i enfâs-ı Îsâdur (Çelebîzâde Âsım K. 18/10)

Şair, Allah'a seslenerek "Hz. Muhammed'in bütün ashabının hakkı için lütfunla beni Peygamber'in dostu et." der. Diğer beyitte ise şair, İlyâs ve Hızır'a dost olduğunu, kendisinin Zülkarneyn olan İskender olduğunu söyler. Son beyitte ise şair, fena denizinde tüketmeye boğulduğunu, vahdet denizinin temelinde Hz. Nuh ile dost olduğunu söyler. Şair, fena denizi ve vahdet denizi diyerek Hz. Nuh kıssasına telmihte bulunmuştur:

Yâ Rab bi-hakk-ı cümle-i ashâb-ı Mustafâ

Lütfundan eyle Zâtî'yi hem-sohbet-i Nebî (Zâtî G. 1645/7)

Şair, olmuşam İlyâs u Hızra ben refik

Ya'ni Zülkarneyn olan İskenderem (Karamanlı Aynî K. 17/28)

Bahr-i fenâda garka-i müstehlek olmuşuz

Biz Nûh ile bün-i yem-i vahdetde hem-demiz (Esrâr Dede G. 104/3)

1.3. Kur'an-ı Kerim ve Kişinin İmanı

Ömür nihayete erip ecel vakti gelince insanın elinde kalacak olan sadece amelidir. İnsanların bu dünyadan yanında götürecekleri tek şey yaptıkları amelleri olacaktır. Şairler de şiirlerinde bu duruma yer vermiş, Kur'an-ı Kerim ve amellerinden dost olarak bahsetmişlerdir. Şairler, ömürlerini tamamlayıp bu dünyadan göçerken amellerinin, imanlarının ve Kur'an-ı Kerim'in kendilerine ahiret yolunda dost olmalarını Allah'tan istemişlerdir.

Allah'a seslenen âşık, sevgilinin yanağı ve ayva tüylerinin fikriyle can verirken Allah'tan imanı ile Kur'an-ı Kerim'i kendisine dost etmesini ve şehadeti kolay bir şekilde getirmeyi ister:

Fikr-i hatt u rûh-ı cânân ile cân virür iken

Meylî'nün hem-demin îmân ile Kur'ân eyle (Meylî G. 163/6)

Son dem âsân it Rahîmîye şehâdet lafzını

Yâ Rab îmânıyla Kur'ânı ana hem-râh kıl (Rahîmî G. 175/5)

Allah'ın yardımı, âşığa Kur'an-ı Kerim'i dost ederse âşık, Allah'a yakın olacaktır ve tüm maksatı budur. Âşık, Allah'tan imanı ile Kur'an-ı Kerim'i kendisine gerçek dost etmesini ve İslam nuru ile kabrinin aydınlanmasını ister:

İrişdün menzil-i kurba ki oldur kamuya maksad

Hakkun tevfiği iderse sana hem-râh Kur'ânı (Ahmedî K. 71/39)

Ana îmânile Kur'ânı idip hem-dem-i hâs

Nûr-i İslâm ile kabrini ulı rûşen kıl (Hüdâyî-i Kadîm K. 2/52)

Şairin dostu Kur'an-ı Kerim olup zikri hep ayet ve hadis olmuştur. Şair, cennetler içinde dostunun huriler ve delikanlı gençler olmasını temenni eder. Kişinin dostu iyi-kötü amelidir bu yüzden kötü yoldaşı terk edip iyi dostu yani iyi ameli unutmaması gerekir. Şair; zikr, ayet, hadis, cinan, hûr u gılmân kelimelerini bir arada kullanarak tenasüp yapmıştır:

Kitâb olup enîsi zikri hep âyet hadîs idi

Cinân içre celîsi hûr u gılmân ola her demde (Hâşimî G. 34/4)

Hem-râhî kişinün eyü yavuz amelidür

Kem yoldaşı terk it eyü hem-râhî unutma (Sivâsî G. 85/7)

1.4. Melek ve Şeytan

Şairler, şiirlerinde bazen de melek ve şeytandan dost olarak bahsetmişlerdir. Kimi zaman şairler yaptıkları kötü işlerden dolayı kendilerini şeytanın dostu olarak görürken kimi zaman ise gönüllerinin yüceliğinden ve yaptıkları iyi işlerden dolayı melekleri kendilerine dost etmiş, şiirlerinde melek ve şeytandan dost olarak bahsetmişlerdir.

Farkında olmasa da şairin gönlü kimi zaman ayaklar altında kimi zaman ise meleklerle dost olacak yüceliktedir:

Gâh olur fark eylemezsin ferş-i pâýün ey gönül

Vakt olur kim kudsiyân-ı arş ile hem-râzsın (Nev'î G. 325/4)

Şair, dostuna “Allah beni şeytana dost eyledi bilmez misin? Sen neden beni kendine layık görürsün?” diye sorar:

Hak beni İblîse hem-râh eyledi bilmez misin

Sen beni kılmak nedendir kendüye ahrâ-yı dost (Nazîf G. 14/6)

1.5. Alevî-Bektaşî Kültüründe Dost

Halk edebiyatında olduğu gibi Klasik edebiyatta da Alevî-Bektaşî inancına sahip şairler, şiirlerinde bu kültüre ait geleneklere, konulara ve kavramlara yer vermiştir. Şiirlerin başlıca konuları; Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Ehlibeyt, on iki imam, Muharrem ayı, Kerbela olayı, menkıbeler ve kerametlerdir. Şairler, bu konuları anlatmak için çeşitli kavramlardan yararlanmışlardır. Bu kavramlardan biri de dost kavramıdır. Alevî-Bektaşî inancına sahip olan veya bu kültüre ait kavramlardan yararlanan Klasik edebiyat şairleri de dost kavramına şiirlerinde yer vererek Hz. Ali'den, Ehlibeyt'ten, dört halifeden dost olarak bahsetmiş ve bu kavramı aynı tarikatta bulundukları kişilere hitap ederken de kullanmışlardır.

Post giyen herkes, şairi dost diye çağırır ve bu duruma defle çengin güçlü sesi şahittir. Muharrem ayı şehit ayıdır ve şair de Hüseyin'in neslinden olduğu için kendisine hürmet edilmelidir:

Dost diyü çağırur her post-pûş

Buna şâhiddür hurûş-ı çeng ü def (Yetîmî G. 101/8)

Muharremdür şehîd ayı olursan hürmete şâhid

Hüseynün neslidür Aynî id imdi ana hürmet dost (Karamanlî Aynî G.75/7)

Dost olarak seslenilen Hz. Ali'nin dergâhı beytullâhtır ve Allah'ın nurunun görüldüğü mekândır. Ali, iki âlemin reisi ve Hz. Muhammed'in yol arkadaşıdır:

Âsitânundur bizüm ey dost beytullâhumuzı

K'anda gösterdi cemâl-i nûrını Allâhumuz (Hayretî G. 144/1)

Dü-kevneyne server Alîdir Alî

Refik-i peygamber Alîdir Alî (Hâfız Mehmed Sebâtî K. 163/1)

Âşık, Hz. Ali'nin yolunda canı sakınmamak gerektiğini söyler; çünkü kendilerine her an dost olan odur. Hz. Ali; dosttur, merhamet sahibidir, âlemin reisi, her şeyin canıdır. Bütün varlıkların canı Ali, Ali'nin kaynağı ise Hz. Muhammed'dir. Hakikat ve peygamberin dostu Hz. Ali'dir:

Cânun sakınmagıl Alî yolında

Zîrâ ki sana her dem yâr Alî'dür (Kaygusuz Abdal G. 63/14)

Alîdir her şey için cân Alîdir yâr ile mihmân

Alî rahîm Alî rahmân Alîdir cümleye server (Nesîmî G. 68/7)

Alîdir cümlemin cânı Muhammeddir Alî kânı

Hakîkattır Alî şânı Alîdir yâr-ı peygamber (Nesîmî G. 68/3)

Bir rivayete göre; Hz. Muhammed Mirac'a giderken yolda önüne bir aslan çıkar ve kendisine hücum eder. Bu sırada Hz. Muhammed "Yüzüğünü aslana ver." diye bir ses duyar. Hz. Muhammed yüzüğünü çıkarıp aslana atar ve yüzüğü yutan aslan sakinleşince de yoluna devam eder. Daha sonra Hz. Muhammed, Mirac'a çıkarken önünü kesen aslana verdiği yüzüğü Hz. Ali'de görür ve Hz. Ali'nin "velayet makamının sahibi" (Şah-ı Velayet) olduğunu anlar. Şair de beyitte Ebubekir, Ömer ve Osman'ın şeriat mülküne sultan olduğunu, lakin Hz. Ali'nin aslan olup her sırda dost olduğunu söyleyerek bu rivayete telmihte bulunur. Diğer beyitte ise dört dost, "Miracın geldi mübarek olsun!" der ve o anda peygamberin verdiği ismin Hz. Ali olduğunu söyler:

Ebû Bekir Ömer Osmân şerîat mülkine sultân

Velâkin ol Alî arslan olup her sırrına hem-râh (Ümmî Sinan G. 146/14)

Geldi mi'râcın mübarek diyü ol dem çâr-yâr

Anda virdigin bu âl didi 'Aliyyü'l Murtezâ (Racûlî G. 16/9)

Şair, sözleriyle bu meydanda benzersiz inciler dizerek dört dosttan yani Ebubekir, Ömer, Osman ve Hz. Ali'den bahseder. Ebubekir, Ömer, Osman ve Hz. Ali dört dosttur. Onlar peygamberlik bağındaki gül bahçesinin gülüdür:

Düzüpdür Mahremî hep dürr-i yektâyı bu meydâne

Ebu Bekir Ömer Osmân Alî'dir çâr-yârânım (Mahremî G. 82/7)

Ol Ebûbekr u Ömer Osman Ali dört yâridir

Ol Risâlet bağının anlar gül- i gülzârıdır (Niyâzî-i Mısrî K. 122/2)

Hz. Muhammed'in eliyle yapılan biat, aslında Allah'ın dostu Hz. Ali'nin eliyle yapılmış gibidir. Şair, Hz. Ali'nin kapısına gelip yâr ile dost olmuştur ve onun yoluna girerek yarasına merhem bulmuştur. Şairin tarikat dostları için Hz. Ali sevgisi, bir lütuf ve mutluluktur. Şair, Hz. Ali'den el almıştır bu yüzden bir üstada ihtiyacı yoktur:

Nebiyyü'llâh eliyle iy Alî-dost

İden bî'at veliyyü'llâh elidür (Karamanlı Aynî K. 15/5)

Gelip bâb-ı Alî'ye olmuşum ben yâr ile hem-dem

Girip râh-ı Alî'ye bulmuşum ben yâreme merhem (Mahremî Msd. 4/13)

Ne saâdet ne kerem hubb-ı Alî ihvâna

Tutdum el Haydarî'den şimdi ne lâzım üstâd (Mahremî G.130/3)

Şairin bütün dostları, Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in başına gelenlerden dolayı geceden sabaha kadar ağlamıştır. Şair, dostuna seslenerek Muharrem ayına olan hürmeti tamamladıklarını artık eğlenceye hürmet etmeleri gerektiğini söyler; çünkü aşure günü bitmiştir şimdi yeme içme zamanıdır:

Kerbelâ'da şâh Hüseyin'in hâl-i malûmâtına

Geceler tâ subh olunca cümle ihvân ağlasın (Mahremî Mr. 13/2)

Muharrem hürmetin itdün id imdi ıyşa hürmet dost

Çü Âşûra temâm oldu sür imdi ıyş u işret dost (Karamanlı Aynî G. 75/1)

Şair, “Hz. Muhammed’in ümmeti Ebu Leheb’in rakiplerinden nasıl hazzeder?” diye sorar ve kendilerinin Hz. Ali’nin dostu olduğunu söyler:

Ne hazz eyler rakîb-i Bû-Leheb’den ümmet-i Ahmed

Bugün meydânda ahab-ı ‘Ali’y-yi Murtazâ’yuz biz (Ravzî G. 327/4)

2. DOST OLARAK GÖRÜLEN DUYGULAR

2.1. Aşk

Aşk, Klasik Türk şiirinde sıklıkla geçen bir kelimedir. Şairler, birçok anlamın yüklendiği aşktan şiirlerinde dost olarak da bahsetmiştir. Aşk, onların sığındığı bir dost olmuştur; çünkü aşk daima onların gönüllerindedir. Dertlerini, sıkıntılarını anlatacak bir kişi bulamasalar bile aşk daima onlardır ve dostluk etmektedir. Bu yüzden şairler, şiirlerinde aşktan ve aşkın kendilerinde uyandırdığı duygulardan dost olarak bahsetmişlerdir.

Yârin aşkı, âşığın gönlünü dost eylese bu duruma şaşırılmamalıdır; çünkü yârin aşkı, ezelden beri âşığın dostudur. Âşık, sevgilinin aşkını canına dost edip onun dostluğunu ise gönlüne mahrem etmek ister. Aşk ile dost olan âşık, iki dünyadan da vazgeçmiştir ve sevgiliye yakın olalı her şeyden uzaklaşmıştır. Şair, yakın ve ırak kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Aceb mi aşk-ı yâr bu gönlüm eylese ülfet

Benümle ol idi zîrâ ezel bezminde hem-sohbet (Bahtî G. 1/1)

Anun ışkını kıl cânuna hem-râh

Anun mihrini it gönlüne mahrem (Ahmedî K. 58/30)

Olalı ışk ile hem-ser dü-âlemden ferâğum var

Yakın olalı dil-dâra kamusından ırağum var (Murâdî G. 320/1)

Gam meclisinde âşığa; aşk dost, iniltisi çalgı, kalbi def ve kanlı gözyaşlarıyla dolu kadeh ise kırmızı renkli şarap olmuştur. Dünyadan uzaklaşan âşık, aşkla sohbet arkadaşı olmuştur. Âşığın yalnızlık yeri ise Mecnun gibi gam vadisidir. Şair, aşktan dost olarak bahsederek teşhis yapmıştır ve kanlı gözyaşlarını şaraba benzetmiştir:

Bezm-i gamda aşk hem-dem nâle mutrib sîne def

Eşk-i pür-hûnum şarâb-ı lâ'1-fâm oldu bana (Ulvî G. 22/2)

Cihândan eyleyüp uzlet olup ışk ile hem-sohbet

Bugün Mecnûn gibi halvet mekânım vâdî-i gamdur (Bursalı Rahmî G. 51/4)

Bir yol tutmak isteyen âşık, aşk ile canını dost eder ve aşkı dost edindiğinden beri nereye baksa gözü artık Allah'ı görür:

Gelünüz biz de bir tarîk idelüm

İşk ile cânımız refîk idelüm (Nev'î G. 300/1)

İşkî hem-râh eyleyelden kande baksan zâhidâ

Çeşmimiz bînâ olupdur Hak bize manzûrdurur (Nakşî Ali G. 32/3)

Sevgilinin aşkını gönülde can gibi yüce tutmak gereklidir; çünkü aşk dost isteyen arkadaşa ve başkasına muhtaç etmez. Âşık; sabrına, takatine, aklına ve idrakine elveda der; çünkü eziyet eden aşk ile dost olmuştur:

Muazzez tut gönülde cân gibi ışk-ı dil-ârâyı

Enîs ü gayre muhtâc eylemez bir hem-dem istersen (Vahyî G. 159/2)

El-vedâ ey sabr u tâkat el-vedâ ey akl u fehm

Hem-reh olduk şimdicek bu ışk-ı mihnetkâr ile (İzzet Ali Paşa K. 12/21)

2.2. Gam, Keder ve Gözyaşı

Klasik Türk şiirinde şairler, sıklıkla acı çekip gözyaşı döker. Çektikleri acıların nedeni bazen sevgilinin ayrılığı ve ilgisiz tavırlarıyken kimi zaman da dostlarının kendilerini yalnız bırakıp vefasızlık etmeleri olmuştur. Türlü sıkıntılara maruz kalmalarına rağmen çevrelerinde ne bir dost ne de bir sevgili bulamayan şairler, çareyi yaşadıkları kötü şeylerin verdiği keder ve gama sığınmakta bulmuş, onları kendilerine dost edinmişlerdir.

Âşığın evine gam dostları hücum eder; çünkü gösterişsiz dost davet istemez. Aşkın gamı gönüle geldikçe canda dert keder kalmaz. Gam âşığın dostudur ve âşık, “Evde dostlar olunca kedere yer kalır mı?” diye sorar. Ağlayan âşık, âlem padişahı dediği sevgilisine seslenerek “Hak bilir ki gönül evimde ayrılık gamı kadar dostum yok.” diye yakınır:

Yârân-ı gam hücum eder elbette hânene

Ahbâb-ı bî-tekellûf olan dâvet istemez (Erzurumlu Zihnî G. 153/2)

Gam-ı aşkın dile geldikçe komaz cânda elem

Yer kalır mı kedere hânede ahbâb olacak (Nef’î G. 72/2)

Hak bilür kim ey şeh-i âlem Fasîhî zârının

Hâne-i dilde gam-ı hecrün kadar yârânı yok (Fasîhî G. 205/5)

Allah’a seslenen şair, şaşkınlık tuzağına kılıçla tutulduğunu, dostu olmadığını ve yardımına erişen yakın olarak sadece gamın kaldığını söyler. Endişe ve sıkıntılar şairin dostu olmuştur fakat şair, Allah için olan düşüncelerden ve endişelerden gayrısının hiçbir işe yaramadığını söyler:

Zülfikâr giriftârım tahayyür dâmına yâ Rabb enîsim yok

Meded-res kılmağa mûnis yanımda sâde gam kalmış (Türâbî G. 179/4)

Bunca uzun endişeler yoldaşımızdı bizüm

Dost fikretinden artuğı bilün ki küllî kıyl u kâl (Yunus Emre G. 155/4)

Sevgilinin siyah saçı, gamında âşığı dert ile dost edip onu Mecnun gibi ayrılık belasının çölüne salmıştır. Âşık, bu vadide aşk çölünde dolaşan Kays’tır. Dostu gam,

sohbet arkadaşı ayrılık ve şaşkınlık, yoldaşı ise derttir. Şair, sevgilinin derdiyle Mecnun gibi çöle düştüğünü söyleyerek Leyla ve Mecnun mesnevisine telmihte bulunmuştur:

Saldı ben Mecnûn'ı sahrâ-yı belâ-yı fûrkate

Leyli-i zülfün gamında derd ile hem-râh idüp (Ravzî G. 108/3)

Ben ol Kays-ı beyâbân-gerd-i aşkam kim bu vâdîde

Enîsüm gam celîsüm hecr ü hayret derd hem-râhum (Mirzâ-zâde Sâlim G. 213/2)

Mizacı bir türlü mutluluğa alışamayan âşık, gama seslenerek gelmesini ister; çünkü gam onun kadim dostudur bu yüzden bir nefesliğine bile olsa kendisinden ayrılmamalıdır. Ayrılıkta âşığın hasta canına dert ve gamdan başka çare yoktur. Âşık, “Gamı dost, derdi ev arkadaşı edinmeyip ne yapayım?” diye sorar. Ayrılık gecesinde tek başına inleyen âşığa, sevgilinin gamı dost olmuştur. Âşık, bu hoş dostluğun daim olmasını ister. Şair, gam ve dertten dost diye bahsederek teşhis yapmıştır:

Alışmadı mizâcum şâdlıkla gitdi ey gam gel

Kadîmî hem-demümsin olma benden bir nefes münfek (Hayretî G. 201/3)

Derd ü gamdın çâre yok hicride ansız haste cân

Gamga hem-dem derdga hem-hâne bolmay n'iylesün (Baykara G. 128/2)

Fûrkat düninde derd ile tenhâ vü zâr idüm

Hoş hem-dem oldı yâr-ı gamun müstedâm ola (Ahmed Paşa G. 11/14)

Âşık, sevgiliden kendisiyle dost olmasını ister. Sevgili ise “Derdim ona dost, yetmez mi?” diye sorar. Dert ve gam âşığın kadim dostu olmuştur. Âşığın onlardan daha iyi bir dostu yoktur:

Didüm kim hem-dem olsan Ahmedîye

Didi yitmez mi derdüm ana hem-dem (Ahmedî G. 470/7)

Hem-dem oldu Ahmedîye derd ü gam

Hem-dem ol yig kim ola yâr-ı kadîm (Ahmedî G. 460/7)

Ayrılık gecesinde, sevgilinin gamı âşığa dost olmak için gelmiştir ve âşık gama seslenerek “Bu defa gelişin mübarek ola.” der. Âşığın deli gönlü, sevgilinin kavuşma ve ayrılığıyla rahatlık ve darlıkla dost olmuştur. Şair, ikinci beyitte visâl-hecr ve serrâ-darrâ kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Şeb-i hicrinde enîsüm olagelmiş gam-ı yâr

Hele bu defa mübârek ola ey gam kademün (Hikmetî G. 163/2)

Visâl u hecrün ile delü gönül

Refîkun oldu der serrâ ve darrâ (Kadı Burhâneddîn G. 560/2)

Bela köşesinde âşığa dost olarak sevgilinin derdi durur. Sevgilinin derdi, âşığın inciten yâridir. Âşık, ayrılık derdiyle bulunduğu zahmet köşesiyle dost olmuştur ve “Ondan başka dost ve sırdaş gelmez mi?” diye sorar. Âşığın gam anında gözyaşından başka dostu yoktur ve bela köşesinde gam gibi bir mahremi yoktur. Âşığın dostu gam, yakını mihnettir ve meskeni kederi bol köşe olmuştur:

Künc-i gamda elem-i dost durur hem-derdim

Derd-i dildâr benim yâr-ı hem-âzârımdır (Hayâlî G. 75/3)

Gam-ı hicrân ile künc-i anâda müsâhibsin

Sana hîç andan artuk hem-dem ü hem-râz gelmez mi (Meylî G. 171/3)

Gözüm yaşından artık gam deminde hem-demüm yoktur

Benüm künc-i belâda gam gibi bir mahremüm yoktur (Enverî G. 117/1)

Enîsüm gussa vü mihnet celîsüm

Olupdur meskenüm künc-i gam-âbâd (Ahdî-i Bağdadî G. 34/3)

Âşık, gam meclisinde kendisine gözyaşı ve gamdan başka dost bulamamıştır. Ahtan başka kimse ona hevesli olmamıştır. Parlak muma seslenen âşık, “Gamdan başka dostum yok kime yanam yakılam, kime derdimi söyleyem?” diye sorar. Âşığın, âlemde eleminden başka dostu yoktur ve gönlüne gamdan başka sadık dost bulunmaz:

Bezm-i gamda gözyaşından özge hem-dem bulmadum

Âhdan gayri bana kimse hevâdâr olmadı (Revânî G. 449/2)

Gamdan özge hem-demüm yok hergiz ey şem‘-i munîr

Kime yanam yakılam yâ kime derdüm söyleyem (Hasan Ziyâ’î G. 284/2)

Bulmadum mûnisi âlemde eleminden gayrı

Yâr-ı sâdık mı bulunur dile gamdan gayrı (Hecrî G. 133/1)

Gam, âşığın gönlüne eski dostum diyerek gelmiştir ve virane gönlüne misafir olmuştur. Derde dost olan âşığın gönül evi, dert yeri olmuştur. Âşık, gam yuvasındaki dertten yalnız kalmamıştır. Kalp hazinesini minnetsiz ev edinen âşık, “Gam dostu gibi gönül okşayan var mı?” diye sorar. Âşık, yeni ay diye hitap ettiği sevgilisine “Kadim dostum gamındır. Yeni belalar bana dost olsa ne ola?” diye sorar:

Eski dostum diyerek geldi derûna İzzet

Dil-i vîrâneyi mihmânlığa cây eyledi gam (Beylikçi İzzet Bey G. 131/5)

Hem-nişîn-i derd olub dil-hâne oldı kân-ı derd

Hâlî kalsın mı Sutûrî derdden gam-hâneler (Sutûrî G. 194/8)

Genc-i derûnı hâne-i bî-minnet eylemiş

Var mı enîs-i gam gibi bir dil-nevâz olur (Koca Râgıb Paşa G. 35/3)

Gamundur ey meh-i nev hem-dem-i kadîm bana

Olursa tâze-belâyân nola nedîm bana (Seyyid Vehbî G. 7/1)

Âşık, gönlüne seslenerek “Aklını kendine dost sanma.” der; çünkü beladayken kanlı gözyaşları dostudur ve başına bir bela geldiğinde gözyaşları hemen dökölüp saçılır:

Yâr sanma kendüzine aklını

Ey gönöl kanlu yaşundur hem-demün (Emrî G. 267/3)

Kanı yaşum gibi hem-dem başuma

Bir belâ gelse dökile saçıla (Emrî G. 468/2)

Ayrılık; âşığın gönlüne yoldaş, mihnet kardeş, gam yemek, keder de gölge olmuştur. Dertle bela âşığa yoldaş ve kardeş; hüzn, gam, hasret ve matem ise ona dost olmuştur. şair; mihnet, gam, keder ve hüzn, hasret, matem kelimelerini bir arada kullanarak tenasüp yapmıştır:

Hicr oldı dile yoldaş mihnetle bile kardaş

Gam bana olupdur aç gussa dahı hem-sâye (Murâdî G. 1433/4)

Yoldaşum kardaşum olduğu gibi derd ü belâ

Hüzn ü gam hasret ü mâtem dahı yârânım imiş (Gelibolulu Âlî G. 616/22)

Âşığın aklı, sabrı, canı ve gönlü sevgilinin kapısında kalmıştır. Âşık için bu dert değildir; çünkü sevgilinin derdi ve gamı âşığın dostlarıdır. Bir kimsenin dostu sevgilinin derdi olursa ona dert ortağı vardır ve doktora hacet yoktur. Şair, gamdan dost diye bahsederek teşhis yapmıştır:

Akl u sabr u cân u dil kapunda kaldı dostum

Gam değil derd ü gamundur çünkü yârânum benüm (Usûlî G. 91/2)

Her kimsenün ki hem-demi derd-i habîbdür

Hem-derdi var ana ne hâcet-i tabîbdür (Hidâyet Çelebi G. 46/1)

Âşığın sadık dostları olan gam, dert, bela ve mihnet sürekli gam evine gelip eksik olmazlar. Âşık her nefeste gam ve kederle dost, elemle arkadaş ve dertle beraber doğandır. Şair; gam, dert, bela ve mihnet kelimelerini bir arada kullanarak tenasüp yapmıştır:

Gelürler muttasıl gam-hânemüzden eksik olmazlar

Gam u derd u belâ vü mihnetün yârân-ı sâdıkdur (Rûhî G.169/4)

Gam ile hem-nefes gussayla hem-dem

Elemle hem-nişîn derd ile hem-zâd (Hayretî G. 37/4)

Sevgilinin derdi her gece âşıkladır hiç eksik olmaz. Her gece onların toplanma yeri hüznler kulübesi olur. Âşığın hüznler kulübesine gelen giden yoktur ve gam dostu, elem ise sohbet arkadaşı olmuştur. Âşık, dert ile bir evde yakın komşu olmuştur. Dert âşığın aylarca, yıllarca yakın arkadaşı, dostu olmuştur. Şair, gama dost diyerek ve dertle komşu olduğunu söyleyerek teşhis yapmıştır ve “külbe-i ahzân” tamlaması ile Hz. Yakup’a telmihte bulunmuştur:

Eksük olmaz cânâ cevri ü derd-i cânân her gece

Cem’ olur bu külbe-i ahzâna yârân her gece (Hecrî G. 118/1)

Külbe-i ahzânıma âmed-şüd eyler kimse yok

Hem-demim gamdır elem yâr-ı celîsimdir benim (Erzurumlu Zihnî G. 228/3)

Derdile bir hânede hem-sâye olduk ittisâl

Yâr-ı gârım hem-nişînimdir müdâmî mâh u sâl (Türâbî G. 265/1)

Ayrılık meclisinde dert ehlinin daimi dostu âşıktır. Âşığın gözleri kadehi, bağrının kanı ise şarabı olmuştur. Âşık, bela meclisinde sevgilinin gamıyla dosttur. Âşığın gözünün kanlı yaşından kadehi şarapla dolmuştur. Şair, ilk beyitte gözlerini kadehe, bağrının kanını ve kanlı gözyaşlarını şaraba benzeterek teşbih yapmıştır:

Ehl-i derdün bezm-i fûrkatde dem-â-dem dostum

Bağrı kanıdur şarâbı çeşmdür peymânesi (Şâhî G. 152/4)

Gam-ı cânân ile gönlüm belâ bezminde hem-demdür

Gözümün kanlu yaşından kabağum pür-şarâb olmuş (Sehî Bey G. 110/2)

Sevgili olmadan âşığın yeri ayrılık diyarıdır. Âşığın dostu ah, yâri ise dert ve gam olmuştur. Dünyadaki acılarını def etmeye bir dost isteyen âşığa, sevgilinin gamı gibisi yoktur ve o en tatlı dosttur:

Hem-demüm âh oldı yârum derd ü gam

Hem yerüm sensüz diyâr-ı intizâr (Hayretî G. 70/2)

Bu dünyâ acısın def etmeğe bir hem-dem istersen

Gam-ı dilber gibi olmaz inen tatlu musâhibdür (İshâk Çelebi G. 74/3)

Bir zamanlar aralarından su sızmadığı sevgili ile ayrı düşen âşığa, şimdi ayrılık zamanlarında gözyaşı dost olur. Ayrılık anında âşığın gözyaşı, gönül ahına dost olur. Âşık için bu ayrılık anının bile ayrı bir hoşluğu vardır. Şair, ilk beyitte “aralarından su sızmazdı” deyimini kullanarak irsâl-i mesel yapmıştır:

Şimdi dem-i hecründe yaşumdur bana hem-dem

Su sızmaz idi kanı o demler ki aradan (Zâtî G. 1144/2)

Dem-i hecründe yaşum âh-ı dile hem-demdür

Hoş olur âb u hevâsı o da bir âlemdür (Rahîmî G. 58/ 1)

Âşık dostum yok demez; çünkü sevgilinin gamzesi gibi sırdaşı ve sevgilinin aşkında gam gibi dostu vardır. Âşık, mademki sevgilinin gamı kendisine dosttur o zaman zevk ve elemi de kendisi için bir olacağını söyler. Şair, ikinci beyitte zevk ve elem kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Dimem hem-râz yok gamzen gibi bir râzdanum var

Senün ışkunda sultânım gam-âsâ mihribânım var (Fevzî G. 30/1)

Gamın mâdem ki hem-demdir benimle

Bana zevk ü elem yeksân dirîgâ (Esrâr Dede G. 7/21)

Gama seslenen âşık, gamdan başka bir dostu ve cana yakın kimsesi olmadığını söyler; çünkü makamı mihnet söyleyen gönülden yapılmıştır. Âşığın dostu sitem olursa bu duruma şaşmamak gerekir; çünkü âşık bela halkasının başında mihnet ile dost olmuştur. Dert halkasının esiri olan âşığın yakın dostu gam olmuştur, başka dosta ihtiyacı yoktur:

Gel ey gam senden özge bir enîs ü mûnisüm yokdur

Makâmın çün yapılmışdur dil-i mihnet-serâlardan (Sutûrî G. 369/5)

Olsa aceb mi hem-dem ü hem-sohbetüm sitem

Ser-halka-i belâda nedîmân-ı mihnetem (Enverî G. 225/2)

Ben ol esîr-i hâlta-i derdim ki Âkifâ

Gam hem-dem-i celîsim olur ülfet istemem (Âkif G. 74/5)

Şairin ahına gözyaşından başka dost, sırrına ise gölgesinden başka mahrem bulunmaz. Şaire, gözyaşıyla gölgesi gibi dost ve yoldaş yoktur. Ah eden şaire dostluk etmede gözyaşı ve gölgesinden başka kimse hevesli değildir:

Yaşumdan özge âhuma hem-dem bulunmadı

Sâyemden özge sırruma mahrem bulunmadı (Şeyhî G. 177/1)

Eşkle sâye gibi hem-dem ü hem-râhum yok

Üstüme âh-sıfat kimse hevâ-dâr değül (Hâletî G. 471/4)

Sevgili, kimi âşığa sıhhat verip beladan ve dertten uzak ederken kimisini ise müptela edip gamla derde dost eder. Lütuf bakışını dünyaya gösteren sevgili, âşığın kırılmış gönlünü ise gam dostu etmiştir. Âşık, “Bin can ile gama müptelayım gönül ne eylesin?” diye sorar. Âşığın gönlünün bu durum karşısında yapacak bir şeyi yoktur; çünkü gam kendi meşrebine uygun bir dosttur. Şair, ilk beyitte sıhhat ve dert kelimelerini kullanarak tezat; bela, gam ve dert kelimeleriyle ise tenasüp yapmıştır:

Kime sıhhat virür dâim belâdan hiç haber virmez

Kimisin mübtelâ idüp ider derd ü gama hem-râz (Sivâsî G. 34/9)

Ancak dil-i şikesteyi itdün enîs-i gâm

Yohsa nigâh-ı lütfunu dünyâya eyledün (Vecîhî G. 115/3)

Ben de bin cân ile meftûnum gama dil neylesün

Meşrebümce deprenür bir dost-dârumdur benüm (Cevrî G.166/2)

Can rahatlığı isteyen kimse, eziyet zahmeti çekmelidir ve gönlünü mutlu etmek isteyen ise gamı dost edinmelidir. Şairin ne zaman ki gam mülküne yolu düşer o vakit dostu gözyaşı ve ahı olur. Şairin dostu gam, arkadaşı ise bela derdi olmuştur. Şair, yalvarıp yakarmıştır ama felek yine de izzet yolunu göstermemiştir:

Zahmet-i cevrin çeker her kim diler cân râhatın

Hem-dem idinür gamın gönlini şâdân isteyen (Adnî G. 64/5)

Her kaçan gam mülkine râhum olur

Hem-dem eşküm hem-nefes âhum olur (Behiştî G. 92/1)

Hem-demim endûhdı derd-i belâ olduk refik

İbtihâl itdim felek göstermedi izzet yolın (Türâbî G. 335/3)

Âşığın inlemeden başka dostu, kederden başka sohbet arkadaşı yoktur. Âşığın gönlü, gözyaşıyla dosttur ve gözyaşı gönlüyle, gönlü de gözyaşıyla mahremdir. Şair, gönlünün ve gözyaşının dostluğundan bahsederek teşhis yapmıştır:

Yok nâleden özge bir enîsi

Hem gussadan özge bir celîsi (Neşâtî G. 6/33)

Dil gözüm yaşı ile hem-demdür

Bu ana vü o buna mahremdür (Mesîhî G. 63/1)

Gam ve sevinç âşığın virane gönlüne asla gelmez. Sefa dostları birleşmek için meclis ister. Bela meclisinde âşığın gönlü, sıradan bir dost ile eğlenemez ve dünyanın bütün gamı başında olsa bile aşkın gamını arar. Ona dost olarak aşkın gamı gereklidir:

Gelmez gam ü şâdî dil-i vîrânuma hergiz

Cem olmağa yârân-ı safâ encümen ister (Nahîfî G. 203/3)

Gam-ı aşkun arar dünyâ gamı başında cem`olsa

Belâ bezminde gönlüm değme yârân ile eğlenmez (Şeyhülislam Yahyâ G. 148/2)

Âşığı bazen gurbet esir eylerken bazen de gam dost eder. Âşık, neticesiz bahtı karşında ne eyleyeceğini ne yapacağını bilemez. Gurbet ateşi âşığın bağrını yakar ve şarabı hasret gözyaşları, dostu gam olmuştur. Gurbette kimsesizlerin yakını olmaz diyenler yanılır; çünkü onların dostları gam, dert, bela ve gözyaşlarıdır:

Geh esîr-i gurbet eyler geh enîs-i gam beni

Neylesem bilmem ne yapsam baht-ı nâ-fercâma ben (Osman Nevres G. 208/6)

Şarâbum eşk-i hasret hem-demüm gam

Kebâb itdi bu bağrum nâr-ı gurbet (Rahîmî G. 23/2)

Sanmafuz bî-keslerle gurbetde olmaz âşinâ

Eşk-i çeşmüm hem-demüm derd ü belâ hem-sohbetüm (Medhî G. 346/4)

Âşığın dostu mihnet, işi ise gamla inlemektir. Sözün kısası âşık, mihnet ve gam sayesinde bir an bile dastsuz kalmaz. Ne zaman ki sevgilinin gamı âşığa sırdaş olur o vakit âşığın gözyaşları, ah ve inlemelerle dost olur:

Hem-demim mihnet işim nâle etsem endûh

Kalmazam hâsılı bir dem dahı bir hem-demsiz (Mustafa Refik G. 31/3)

Ne dem kim gamun cânâ hem-râz olur

Yaşum âh u nâlemle dem-sâz olur (Bâkî G. 112/1)

Âşık, gönlüne seslenerek onun zillet ehli olduğunu ve dertle kederin dostu olduğunu söyler. Hüzün ile gam ayrılık köşesinde âşığın dostudur. Âşık, kendi hissesine gam ve sessizliğin düştüğünü anlamıştır ve dert köşesine girerek elem dostu olmuştur. Âşık, zengin olanları bırakıp bu kadar fakir olmasına rağmen kendisine gelen gama seslenerek “Gönlümü alıp dostum oldun. Ey gam! Sen sefa geldin.” der. Şair, beyitte gınâ ve fakir kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Ey gönül ehl-i zillet olmışsın

Hem-dem-i derd ü mihnet olmışsın (Revânî G. 296/1)

Anladım hissemize âid olan gam u sükût

Kûşe-i derde girüb oldu bize hem-dem-elem (Nâ'il Abbâs Paşa K.17/9)

Gınâ ehlin koyup bu denli fakrile bana geldün

Alup gönlüm enîsüm oldun ey gam sen safâ geldün (Rûhî G. 250/1)

Şairde bu talih oldukça rahat yüzü görmeyecektir. Şairin gönlüne ah ve inleme, gözüne ise kanlı gözyaşı dosttur. Mihnet gününde şaire dost olan yine gamdır ve ayrılık gecesinde feryadına yetişecek olan sadece inlemeleridir:

Görinmez rûy-ı râhat bir dahı oldukca ol tâlî‘

Dile âh ü enîn ü dîdeye hûn-âbdur hem-dem (Sâkîb Dede K. 7/13)

Rûz-ı mihnetde enîs olan bana gamdur hemân

Şâm-ı hicrânunda ancak nâledür feryâd-res (Mu'îdî G. 181/2)

Âşık, aşk derdinin esrarına vakıf olmuş ise bu duruma şaşılmaması gerekir; çünkü uzun zamandır sevgilinin gamıyla dosttur. Sevgilinin gamıyla âşığın gönlü dost olmuştur ve âşığın tükenmez bir hayali vardır. Âşık, aşka tutulanların kurtulmak istememesinin şaşılacak bir hâl olduğunu söyler. Aşk derdinin ne olduğunu bilmeyenler, âşığın ne halde olduğunu bilmez fakat dert ile dost olanlar bu derdin dermanına yol bulur. Şair, dert ve derman kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Biz aceb mi vâkıf-ı esrâr-ı derd-i aşk isek

Çok zamandır kim gam-ı cânân ile hem-hâne yüz (Rızâyî G. 102/2)

Aceb hâldür halâsun istemez aşka giriftârın

Gamunla dil enîs olmuş tükenmez bir hayâlüm var (Sutûrî G. 164/3)

Derd-i ışkî bilmeyenler bilmediler hâl ne

Derd ile hem-derd olanlar buldılar dermâna yol (Murâdî G. 769/2)

Aya benzettiği sevgilisine seslenen âşık, ayrılık gecesinde figan, inleyiş ve işveden başka dostu olmadığını söyler. Âşık, ayrılıkla bahtsızdır ve bir an bile gamı eksik değildir. Bu kara günlerde âşığın yanından dostu yani gamı ayrılmaz. Dostuna seslenen âşık, ayrılık zamanlarında beladan başka hiç kimsenin dostluk yüzü göstermediğini söyler:

Şeb-i hicrinde ey meh hem-demüm yok

Figân u nâle vü şivenden ayru (Hikmetî G. 204/3)

Tîre-bahtam hecr ile bir dem değil eksik gamım

Bu kara günlerde ayrılmaz yanımdan hem-demim (Mustafa Refîk G. 45/1)

Bana göstermedi bir kimse dem-i firkâtde

Dostluk yüzlerin ey dost belâdan gayrı (Mesîhî G. 284/3)

Âşık bir sebeple cevre, cefaya ve gama dost olmuştur. Bu yüzden sevinç, mutluluk, dostluk ve vefa âşığın hatırına gelmez. Âşık, bir kimseden vefa ümidi beklemez ve yalnızlıkta gönlü gamdan başka dost istemez. Şair, şâd ve gam kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Bir vechileyem cevr ü cefâ vü gama hem-dem

Şâdı vü ferah mihr ü vefâ yâduma gelmez (Rûşenî G. 29/1)

Bir kimseden ümîd-i vefâ etmezüz hele

Vahdetde gamdan özge gönül hem-dem istemez (Erzurumlu Zihnî G. 152/8)

Şairin dostu yoktur yalnız kalmış bir gariptir. Şair, “Gamdan başka başımda dolaşan var mıdır?” diye sorar. Gönül gamı, dostluk ve vefada âşığa teselli verir ve inleyen gönlüne bu meyhanede dostluk eder:

Bir garîbim yok enîsim şöyle tenhâ kalmışım

Gamdan özge var mıdır başımda cevân eyleyen (Türâbî G. 331/4)

Gam-güsâr olmadadır mihr ü vefâda gam-ı dil

Hâtır-ı zârıma bu meykedede hem-dem imiş (Erzurumlu Zihnî G. 161/5)

Âşığın gönlü aydınlık günde açılmaz; çünkü gama dost olan karanlık geceyi ister. Âşık, kendisine meclis mumunun ay, acıların ise dost olduğunu söyler ve kimse kendisi gibi felekte mağdur olmasın ister. Şair, rûz ve şeb kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır ve mumu aya benzeterek teşbih yapmıştır:

Rûz-ı rûşende açılmaz dilümüz

Hem-dem-i gam şeb-i deycûr ister (Fevzî G. 33/4)

Bezmin şem'i kamer hem-demim oldu ekdâr

Olmasun kimse benim gibi felekde mağdur (Ağazâde 'Örfî K. 15/21)

Âşığın gönlü, dostun yani sevgilinin yokluğunda garip olmuştur. Gamıyla inleyişleri ona dost ve akraba olmuştur. Âşığın gönlünde sevgilinin hem gamı hem derdi vardır. Âşık, "Dert ortağı olan başka dostu neyler?" diye sorar. Gam mağarasında âşığın yalnız olduğunu sananlar varsa yanılır; çünkü cihanda elem denilen bir mağara dostu vardır:

Garîb oldu bu dil sensüz ana dost

Gamunla nâlesidür hem-dem ü hîş (Karamanlı Aynî G. 236/6)

Gönlümün ışkunda şâha hem gamı hem derdi var

Neyler özge hem-dem olar kimi çün hem-derdi var (Hidâyet Çelebi G. 34/1)

Beni kehf-i belâda sanmasun ashâb-ı gam tenhâ

Elem dirler cihânda Ulviyâ bir yâr-ı gârûm var (Ulvî G. 150/5)

Gam, âşığın bunca zamandır dostu olmasına rağmen sevgilinin saçının hevesine kapılıp âşığı esir eder. Âşık, hâlini arz edip sevgilinin ayağının tozuna revan olup gider ve inleyen gönlüne seslenerek onu gözyaşı ile dost edeceğini söyler:

Gam beni pâ-bend eder zülfün hevâsına uyup

Bunca demdür kim husûsâ eski yârümdür benüm (Harîmî G. 22/3)

Hâk-i pâýine revân ol yûri hâlüm arz it

Ey dil-i zâr ideyim eşk ile hem-râh seni (Neşet G. 133/3)

Gam ve keder, âşıkların gönlünde sefa dostlarıdır ve gönül bu durumdan hazzeder, o dostlardan incinmez. Âşığa, gözyaşıyla gamdan sevinç gelir. Âşık, “Kişiyeye dostu ferahlık verse şaşılır mı?” diye sorar; çünkü gözyaşı ile gam da âşığın dostudur ve onlardan ferahlık bulur:

Gam u gussa dil-i uşşâka yârân-ı safâdandur

Gönül hazz eyler anlardan kişi yârâne incinmez (Bâkî G. 199/2)

Gözyaşı ile Necâtîye gamdan gelür sürûr

Virse aceb midür kişiyeye hem-demi ferâh (Necâtî Bey G. 43/7)

Âşık, cihandan sefer etse bu dert değildir; çünkü daima gamın ve belanın yoldaşı, dostudur. Gama her an yakın olan âşığa dert ve mihnet dost, gönlüne ise hasret arkadaştır. Âşıkla dert ve gam birbirlerine o kadar alışmıştır ki onları görenler kıskançlıkla “Dost birbiriyle böyle olmalıdır.” der. Şair; gam, dert ve mihnet kelimelerini bir arada kullanarak tenasüp yapmıştır:

Cihândan itse sefer Lâmi’î değüldür gam

Hemîşe hem-dem ü yoldaşıdur belâ vü gamun (Lâmi’î Çelebi G. 281/7)

Derd ü mihnet câna hem-dem gönlüme hasret enîs

Bana gam her lahza mahrem şimdi mi olduğu var (Cem Sultan G. 47/5)

Derd ü gamla şöyle alışduk gören reşk-ile der

Birbiriyle böyle etsün etse yârân ihtilâs (Ahdî-i Bağdadî G. 100/4)

Sevgilisine seslenen âşık, âlemde insana dert ahının dost olduğunu ve gizli derdin mahrem olduğunu söyler. Âşık, “Cümle âlem gamı defetmekle mutluluğu buldu. Dünyanın bütün gamını bana mı ısmarladılar?” diye sorar:

Derd-i âhundur dilâ âlemde ol hem-dem sana

Derd-i esrâruna oldur ki olur mahrem sana (Rezmî G. 1/1)

Halk-ı âlem def-i gam itmekde buldı hem-demin

Bana mı ısmarladılar cümle dünyânun gamın (Nev’î-zâde Ms. 5/3)

Herkesin yanında uyurken sevgilisi varken âşığın yastığında gamdan başka dostu yoktur. Gönül kapan sevgililerin hayalinden âşığın her gece dostu gam olur. Âşık, kendisine seslenerek “Hayatında bu sevdâyı unutma.” diye uyarır:

Yanında herkesün bir dil-ber-i hem-hâbı var şimdi

Benüm bâlînüm üzre gamdan özge hem-serüm yoktur (Sükkerî G. 18/4)

Enîsüm gamdurur her şeb hayâl-i dilrübâlardan

Unutma ey Sutûri tâ hayâtında bu sevdâyı (Sutûrî G. 498)

Gönül ehlinin tek dostu gamdır. Bu yüzden yabancıнын gönül gözüne onun çehresi gizli olacaktır. Âşık gönlüne seslenerek, “Ne müjde ki âlemde bir sevgilin mi var, gamdan başka yakın dostun başka arkadaşın mı var?” diye sorar:

Gam ehl-i dilin hem-dem-i mahsûsu olunca

Çeşm-i dil-i bîgâneye sîmâsı nihândır (Halepli Edîb G. 198/2)

Ne beşâret ey gönül âlemde bir mâhun mı var

Gamdan özge yâr-ı gârın başka hem-râhun mı var (Sutûrî G. 177/1)

Gam, vefasızlıkta yârin hayalinden geri kalmaz. Âşık, gama seslenerek “Eğer yaranmayacaksan söyle dostluk ne gün içindir?” diye sorar. Âşığın gözyaşı ve ahı, âleme aşk sırrını duyurmuştur. Gözyaşı ve ahı her ne kadar âşığın dostu olsa da böyle yaparak âşığa kötülük etmiştir. Birçok yerde kişiye dosttan zarar gelmiştir. Şair, gözyaşı ve ahından dost diye bahsederek teşhis yapmıştır:

Hayâl-i yârdan kalmazsın ey gam bî-vefâlukda

Eğer yaranmazsan söyle yârânlık ne günçündür (Âgâh G. 112/2)

Eşk ü âhum âleme fâş etdi râz-ı ışkumı

Çok mahalde töhmet irer kişiye hem-râhdan (Âhî G. 91/4)

Âşık, “Dostun dert ve gam olsun selametten işaret umma gözlerinden yaş yerine kan dök ağla” diyerek beddua eder:

Enîsin derd ü gam olsun selâmetden nişân umma

Ko gelsin gözlerinden yaş yerine kan dök ağla (Âdile Sultan G. 150/3)

2.3. Ah, Figan ve İnleme

Klasik Türk şiirinde şairler, sıklıkla çektiği sıkıntılardan ve dertlerden yakınırılar. Çektikleri sıkıntıların verdiği acıyla sürekli ah edip inlerler. Şairler, dertleri ve sıkıntıları bu kadar çok olmasına rağmen bazen dertlerini döküp rahatlayacakları bir dost bulamazlar ve bu durumdan şikâyet ederler. Dertlerini anlatacakları kimseyi bulamayan şairler, ah ve figanlarını kendilerine dost edinmişlerdir. Şairlerin ah, figan ve inlemeleri dertlerini anlattıkları birer dost olmuştur; çünkü şairler bunca acının içinde o kadar yalnızlardır ki duydukları tek ses ahları ve inlemeleridir. Onlarda bu yalnızlıkta çareyi ah ve figanlarını dost edinmekte bulmuşlardır ve böylelikle yalnızlıklarını bir nebze de olsa gidermişlerdir.

Mihnet köşesi âşığa mekân, ah ve figan ise dost olmuştur. Âşık, kendisine seslenerek “Mihnet köşesinde âşığın her an dostu ah ve figandır derlerdi doğruymuş.” der. Şair beyitte ah, figan, eşk kelimelerini kullanarak tenasüp yapmıştır:

Künc-i mihnet ki mekân oldu bana

Hem-dem âh anda figân oldu bana (Edirneli Nazmî G. 454/1)

Âşıkun gûşe-i mihnetde Hüdâyî her dem

Hem-demi âh u figân dirler idi gerçek imiş (Hüdâyî-i Kadîm G. 70/5)

Âşık, gönlüne seslenerek “Neyzen seni parmakla ele gösterir. Ney gibi feryat ve figanla dost ol.” der. Ahının sazı, âşığa yetmektedir, bülbülün dostluğuna gerek yoktur. Neyin iniltisi varken âşık, başka dostun gelmesini istemez:

Barmagla seni ney-zen ele gösterür ey dil

Ney gibi yeter hem-dem-i feryâd ü figân ol (Ahdî-i Bağdadî G. 139/2)

Sâz-ı âhum bana bes bülbül gerekmez hem-nefes

Nây-i nâlem var iken bir dahı hem-dem gelmesün (Bâkî G. 355/2)

Âşık, gönlünü insanlarla görüşme sevdasından boşaltmıştır; çünkü ona dost olarak neye benzettiği feryadı yetmektedir. Âşığın gönlü, aşkın hevesiyle ney gibi inler; çünkü sevgilinin aşkı onu ah ve figana dost eylemiştir:

Hâli etdüm dil hevâ-yı ihtilât-ı halkdan

Bezm-i gamda ney gibi hem-dem mana feryâd bes (Fuzûlî G. 123/6)

Ney gibi dil n'ola inlerse hevâ-yı ışkun

Hem-dem ü hem-nefes-i âh u figân itdi beni (Enverî G. 391/2)

Ay dediği sevgilisine seslenen âşık, gündüz inlemelerinin gece ise ahının dost olduğunu söyler. Âşığın bu hâli güneşi yani sevgilisi içindir ve geceyle gündüz bu duruma şahittir. Sevgilinin gamıyla perişan olan âşığın bir cemiyeti yoktur ve figanla inlemeden başka dostu yoktur. Şair, sevgilisine “mâh” diyerek açık istiare yapmıştır:

Hem-demümdür gündüzün nâlem gice ey mâh âh

Da‘vi mihrüm için olmuştur bular dün gün güvâh (Rahîmî G. 298/1)

Gamunla ben parîşân hâtıram cem’iyyetüm yokdur

Figân ü nâleden gayrı benüm hem-sohbetüm yokdur (Nahîfî G. 165/1)

Âşığın inleyişleri, vefasız sevgilinin her an âşığı terk ettiğini görüp âşığı kendilerine dost etmişlerdir. Sevgilinin derdinde âşığa sızlanışları ve figanları dost, ayrılığında ise inleyişleri ve feryatları mahrem olmuştur. Şair, inleme ve feryadın dostluğundan bahsederek teşhis yapmıştır:

Gördiler ol bî-vefâyı terk ider her dem beni

Özlerine eylediler nâleler hem-dem beni (Bâkî G. 536/1)

Mihnetünde hem-demümdür zârî [vü] efgânlar

Fürkatünde mahremümdür nâle vü feryâdlar (Avnî G. 21/4)

Ah ve gözyaşları olmasaydı âşığın cihanda hiç kimsesi olmayacaktı. Eğer dost olarak âşığın yanında onlar olmasaydı kimsesiz âşığı sevgilinin ayrılığı helak eylerdi:

Cihânda kimsesi yokdur dimek olurdı olmasa

Eğer kim hem-demi eski anun âhı hevâ-dârı (Zâtî K. 27/39)

Fürkatün ben bî-kesi çokdan helâk eylerdi ger

Eşk-i çeşmüm hem- dem-ü-âhum hevâ-dâr olmasa (Zâtî G. 1408/5)

Âşıklara hasret, ah ve inilti yetmektedir. Kendisine seslenen âşık, “Elem ve gamda olan güzelleri, dostu ne yapsın?” diye sorar. Âşık, Allaha’a seslenerek “O sevgilinin hevesini bana kim verdi? O andan beri ah ve inleme bana dost oldu.” der. Sevgilinin gam gecesinde, âşığa dost olarak ahı vardır ve eğer dostu olan ahı da olmasaydı gamdan öleceğini söyler:

Uşşâka yeter hasret ile âh u enîni

Kâmî elem ü gamda bûtân hem-demi neyler (Kâmî G. 66/7)

Ol hümânun kim hevâsın virdi Allâhum bana

Hem-dem olmışdur o demden nâle vü âhum bana (Edirneli Nazmî G. 288/1)

Hem-demüm âhum-durur şâm-ı gam-ı dildârda

Gamdan ölürdüm eğer olmasa hem-dem âh eğer (Harîmî G. 7/4)

Âşığın ne keder ve ayrılıktan başka sırdaşı ne de feryattan başka dost olacak kimsesi vardır. Âşık, “Dostum yok ki söyleyeyim. Aşkın gamını neyleyeyim?” diye sorar. Âşığın gece inleyişlerini seher vakti ettiği ahları bilir ve her seher vakti âşığın dostu ahı olur. Âşığın bu ahı sanki sabah vakti edilen dua gibidir:

Dirîgâ mahremüm yok gussa vü hicrândan gayrı

Ne bir kes hem-nefes olur bana efgândan gayrı (Rahîmî G. 344/1)

Hem-demüm yok ki diyem ‘aşk-ı gamın neyleyeyin

Giceler nâlişümi âh-ı sehergâh bilür (Rahîmî G. 47/2)

Hem-demüm her seher de âhumdur

Sanki ol vird-i subh-gâhumdur (Hâletî K. 2/9)

Âşık, gurbet yerinde garip kalmıştır ve ahtan başka dostu yoktur. Âşığın başı dağılmış, etrafında kimse kalmamıştır. Âşığın dostu gönül yarası ile kalbinin ahıdır. Boyunu dal eden âşığa ah ve inlemeleri dost ve şefaathçi olmuştur. Şair, ah ve inlemelerinden dost diye bahsederek teşhis yapmıştır:

Hem-demim yok yine âhdan gayri

Dâr-ı gurbetde garîbiz gûyâ (Bursalı İffet G. 5/2)

Dağılmış başımdan kalmamış bir kes

Dâğ-ı derûn âh-ı dilimdir hem-dem (Nigârî G. 472/3)

Refiküm oldı yanumca enîn-i nâle vü âh

Şefî'üm oldılar anda kadüm çü dâl itdüm (Murâdî G. 974/2)

Şair, dostu inleyişi ve feryadı olsun ister; çünkü karşılaşp görüşeceğı insan gibi bir insan bulamaz. Şaire, düşünceler ve endişe kılavuz, gam ve hasret azık, ah ve figan dost, dert ise yoldaş olmuştur. Âşığa dost bulunmaz. Onun dostu illa ki gönül ahıdır ve son nefeste de bulunan ahının dumanıdır:

Hem-dem ü hem-nefesüm nâle vü feryâd olsun

İhtilât itmeğe âdem gibi âdem bulamam (Enverî G. 211/2)

Fikr ü endişe kulâvuz gam u hasret hem azuk

Hem-demüm âh u figân derd-ile hem-râh dirîğ (Dehhânî G. 92/2)

Hem-dem bulunmaz âşika illâ ki âh-ı dil

Âhir nefesde de bulunan dûd-ı âhdur (Rızâyî G. 43/3)

Âşığın gönlünde aşk ateşinin parıltısı kadehle dost, ateşli gözyaşları ise ah ve feryatlarıyla dosttur. Âşık, kadehin köşesiyle sarhoş olmuştur ve dostu inleyiştir:

Gönülde tâb-ı sûz-ı aşk tâ-câmımla hem-demdir

Sirişk-i âteşinim âh u efgânımla hem-demdir (Üsküdarlı Hakkı G. 10/1)

Hem-rehüm nâledür benüm çün zil

Câm-ı gûşayla olmuşam kanzil (Yakînî G. 122/1)

Mihnet kavgasıyla dolu mecliste, âşığa ahı dosttur ve gönül yarasını açıklamada kanlı yaşı mahremdir. Âşığın ahtan başka hiç dostu, yâri yoktur fakat sinesindeki yarası kendisine hasret yadigârı olmuştur:

Bezm-i pür-rezm-i mihende âh hem-demdür bana

Kanlı yaşum şerh-ı dâğ-ı dilde mahremdür bana (Hâlet Bey G. 7/2)

Yanımda hiç yok hem-râh u yârim âhdan gayri

Fakat sînemde yârem yâdigâr-ı hasret olmuştur (Leylâ Hanım G. 26/4)

Âşık, bir zamanlar yâr ile kavuşmaya layık iken şimdi âşığın dostu ayrılık ve gam olmuştur. Âşık, sevgilinin ayrılık derdiyle gurbeti karar eyleyerek inleyiş, feryat ve ağlayışının ahıyla dost olmuştur. Âşığın son anlarıdır fakat hâlâ sevgiliye kavuşamamıştır ve her an dostu olarak onun yanında ahla vahı vardır. Şair, ilk beyitte firâk ve vasl kelimelerini kullanarak tezat, ikinci beyitte ise hecr, gam, gurbet, feryâd, nâl, ah ve zâr kelimeleriyle ise tenasüp yapmıştır:

Şimdi enîs ü hem demim oldu firâk u gam

Şâyân-ı vasl-ı yâr idim eyvâh bir zamân (Şeref Hanım G. 150/3)

Azm-i gurbet eyledüm hecr-i gam-ı dil-dâr ile

Hem-dem oldum nâle vü feryâd u âh-ı zâr ile (Medhî G. 449/1)

Son demümdür o serve irmedüm âh

Hem-demüm âh u vâ-durur her gâh (Yakînî G. 183/1)

Âşık figan etmek gerektiğini, ahıyla inleyişinin kendisini inleyene dost ettiğini ve göz göre göre zamanın kendisini bu hale getirdiğini söyler. Âşığın gönül tozu sabah rûzgârıyla gitmiştir ve dostu ateş dolu iniltisi olmuştur o da ah ile gitmiştir. Rûzgâra seslenen âşık, seher vakti ettiği ahlarını sevgilinin olduğu tarafa giderken ona dost etmek istediğini söyler:

Figân ki hem-dem-i zâr etdi âh ü zâr beni

Göre göre neye döndürdü rûzigâr beni (Hayâlî G. 21/1)

Gubâr-ı dil derine bâd-ı subhgâh ile gitdi

Refîki nâle-i pür-sûzı oldı âh ile gitdi (Rızâyî G. 196/1)

Ey sabâ cânib-i dil-dâre olurken âzim

Eyleyem âh-ı sehergâhımı hem-râh sana (Sermed G. 2/3)

Âşığın dostu ahı, gözyaşı ise yakını olmuştur. Onun hâlini kimse bilmez; çünkü şüphesiz ki derdi gizlidir. Âşık, cihanı baştanbaşa izlese bile kendisine dost ve yakın olarak ahından başka kimseyi bulamaz:

Hem-demüm âhum olupdur mûnisüm gözüm yaşı

Kimse bilmez hâlümi derdüm nihândur lâ-cerem (Mihrî Hâtun G. 106/2)

Seyr eylesem cihânı ser-â-ser bulınmaya

Âhumdan özge mûnis ü hem-dem didükleri (Hamdullâh Hamdî G. 169/2)

Şairde bu talih oldukça yüzü rahat görmeyecektir. Şairin gönlüne ah ve inleme, gözüne ise kanlı gözyaşı dosttur. Şair, felekten hüznünü görüp cefa etmemesini ister ve ansızın bir ahı iniltisine dost eyleyeceğini söyler:

Görinmez rûy-ı râhat bir dahı oldukca ol tâli‘

Dile âh ü enîn ü dîdeye hûn-âbdur hem-dem (Sâkıb Dede K. 7/13)

Cevr itmesün inende felek hüznümüz görüp

Nâgeh bir âhı nâlemüze hem-dem eylerüz (Nâmî G. 155/3)

Âşık, o gül yanaklı sevgiliyi seyrettiğinden beri kendisine inilti dost, kan şarap, gözleri ise kadeh olmuştur. Seher vakti, güneşi yani sevgilinin yüzünü gösterecek olursa âşık, gece sabaha dek feryadı ile dost olacaktır. Şair, kanı şaraba ve gözlerini ise kadehe benzeterek teşbih yapmıştır:

Ol rûh-ı gül-gûnı Âsaf seyr idelden berü hem

Nâle hem-dem hûn bâde dîde sâgardur bana (Âsaf G. 9/5)

Ola ki mihr yüzün göstere seher gerdûn

Sabâha dek bu gice hem-dem-i figân olayım (Yakînî G. 154/4)

Âşık, her nefeste kendisine dost olan ateşli ahının alevinden sakınılması konusunda uyarır. Ahla muhabbet dostu olalı âşığın geçtiği yolda bin bela şimşeği hâsıl olmuştur:

Âhum âteş-dem durur anun alevinden sakın

Hem-dem olmışdur bana her bir nefes ol âh vâ (Karamanlı Aynî G. 5/5)

Efsûs olalı âh ile hem-râh-ı mahabbet

Bin berk-ı belâ hâsıl olur reh-güzerimden (Leskofçalı Gâlib G. 89/4)

Ah, âşığın dostu olmasına rağmen âşık ölünce karalar giyip matem etmez. Âşığın inlemeleri, gökyüzüne onun gönül sırlarını yayar; çünkü gerçek bir dost değildir. Şair, ahının matem etmemesinden ve sırlarını yaymasından bahsederek teşhis yapmıştır:

Hem-demi ehl-i gamun âhı iken ol dahi

Öliceğ kara geyüp üstine mâtem itmez (Ubeydî G. 104/4)

Fâş ider râz-ı dili âfâka

Nâleler âşık hem-râz degül (Ümîdî G. 128/2)

Şair, kıskançlığın kimseyi yaşama zevkine ve sevince götürmediğini söyler ve “Neyzenin soluğunda iniltiye dost değil miyiz?” diye sorar. Şair kendisine, “Dost olarak hasret iniltisi yetmez mi?” der ve ne ney ile nefeslenmesine ne de saz telleri ile söyleşmesine gerek olmadığını söyler:

Iyş u neşâta yine götürmez bizi hasûd

Nâyî deminde nâle hem-dem degül miyüz (Âsaf G. 416/4)

Yetmez mi sana hem-dem-i nâle-i hasret

Ne hem-nefes ol nâye ne evtâr ile söyleş (Neşâtî G. 60/2)

Âşığın gönlü hercai, canı ise emanettir ve onlardan geçmiştir; çünkü gözyaşı gibi sırdaşı, ahı gibi dostu vardır. Âşığın gözyaşı saki, ahı çalgıcı, feryadı dost olmuştur ve yeme içme ülkesi kendisine teslim edilmiştir:

Gönül hercâyîdür cân âriyyetdür geçdüm anlardan

Sirişküm gibi dem-sâz âh gibi hem-demüm vardır (Âşık Çelebi G. 89/3)

Eşk sâki âh mutrib nâle hem-demdür bana

Mülket-i ayş u tarab şâhâ müsellemdür bana (Celîlî G. 2/1)

2.4. Mutluluk, Sevinç

Klasik Türk şiirinde şairler genellikle ıstırap çekse de mutluluklarını, sevinçlerini anlatan şairler de vardır. Yaşadıkları güzel anları şiirlerinde anlatan şairler, bu güzel anların kendilerine verdiği mutluluk ve sevinçten şiirlerinde dost olarak bahsetmişlerdir.

Şair, sonsuzluktan beri mutlulukla dosttur; çünkü ezelden böyle ferman edilmiştir. Cihanda her an mutluluk ile dost olan elbette gönlünü ney gibi boş tutacaktır. Şair, sevinç ve mutluluk ile gece gündüz dost olmuştur. Hâlini görenler âşığı anlasa da sevgili hâlâ anlamaz:

Saâdet tâ ebed hem-rehdür ana

Ki ezelde anunla böyle idildi fermân (Ahmedî G. 521/2)

Hâlî tutar derûnını elbette ney gibi

Ol kim cihânda her dem olur hem-dem-i neşât (Nâmî G. 211/5)

Şâd u mesrûr ile hem-dem olmuş idim rûz şeb

Görseler anlar bu dem fehmi eylemez hâlâ beni (Türâbî G. 429/3)

Âşık, gönlüne seslenerek melamet gamının ehli olduğunu, âlemde sevinç ve sefanın bir an kendisine dost olmadığını söyler ve “Kavuşma sevinci ile dost olan gönül, gam gibi bir yadigârdan haz eyler mi?” diye sorar:

Gerçi endûh-ı melâmet ehliyiz ey dil ama

Olmadı âlemde neşât safâ bir demdir enîs (Ali Feyzî G. 63/4)

Bir dil ki hem-nişn-i neşât-ı visâl ola

Hazz eylesün mi gam gibi bir yâdigârdan (İsmetî K. 1/24)

2.5. Hasret

Klasik Türk şiirinde âşıklar daima sevgiliye kavuşmak için uğraşır. Sevgili ise âşığı genellikle yokluğu ve ayrılığı ile sınar. Sevgiliye kavuşma ümidiyle yaşayan âşığın günleri hasretle geçer ve vuslat yolunda çabaları genellikle sonuçsuz kalır. Sürekli hasret çeken şairler, şiirlerinde hasretten dost olarak bahsetmişlerdir.

Âşık, kavuşma fikrinin hasret ile dost olmasını ve mecazın zehriyle hakikat içişinin bir olmasını istemez. Âşığın gönlü, sevgilinin hayaliyle hasret dostu olursa divane âşık huzurlu uykuya hasret kalacaktır:

Fikr-i visâl hasret ile hem-dem olmasun

Nîş-i mecâz u nûş-ı hakikat hem olmasun (Kâmî G. 162/1)

Dîvâne-sıfat hasret olur hâb-ı huzûra

Dil olsa hayâlinle eğer hem-dem-i hasret (Nedîm G. 12/3)

3. DOST OLARAK İNSANA AİT UNSURLAR

3.1. Gönül

Tüm duygularımızın kaynağı ve mekânı olan gönül şairler tarafından şiirlerde sıklıkla kullanılan bir kelimedir. Gönül, insanın derdini, mutluluğunu ve bütün duygularını en iyi bilendir. Çevresindekilerden umduğunu bulamayan şaire, en iyi dostluğu yapacak olan kendisini çok iyi tanıyan gönlüdür. Bir dosta ihtiyacı olan fakat kimi zaman bulamayan şairler, bütün duygularının meskeni olan gönlünden şiirlerinde dost olarak bahsetmişlerdir.

Âşığın hasta gönlü, ayrılık gecesinde âşığa dost olmuş ve o gece onun feryadını göğe çıkarmıştır. Âşık, gam hazinesinde oturup dert ile kan ağlarken gönlü ve gözleri gibi ne yâr ne dost gelmiştir. Âşığın avare gönlü, hercai dostudur ve gönlü hem gam âşığı hem de gamı defedendir. Şair, “kan ağlamak” deyimini kullanarak irsâl-i mesel yapmıştır:

Hem-demümdür şeb-i firkatde diyü haste gönül
Öğerek göğe çıkardı bu gice feryadı (Bâkî G.520/4)

Genc-i gamda oturup derd ile kan ağlar iken
Dil ü dîdem gibi ne yâr u ne hem-dem geldi (Mezâkî K. 11/27)

Âşıkam âvâre dil hercâî yârumdur benüm
Hem gamun dil-dâdesi hem gam-güsârumdur benüm (Cevrî G.166/1)

Aşk sarhoşu olan âşığa, muradına ulaşamamış gönlü dosttur. Âşığın gönlü bir başkadır; çünkü hem saki hem kadeh odur. Âşık, sakinin sevgilinin dudağına meylettiği için oradan ayrılmadığını ve kadeh dostlarının gönlü ve can olduğunu söyler. Şair; mey, cam, gül-fâm kelimelerini kullanarak tenasüp yapmıştır:

Mest-i aşkam bana hem-dem dil-i nâ-kâmumdur
Özgedür dil yine hem-sâkî vü hem-câmumdur (Fehîm-i Kadîm K.12/1)

Sâkî lebüne meyl idüp ayrılmadı gitdi

Benzer ki kadeh dostları oldu dil ü cân (Nev'î-zâde G.180/3)

Âşık, aşk yolunun çölde dolaşanıdır ve bilgin gönlü gibi bir dostu vardır. Maşuku bulmak için önce âşık olmak gerekir. Aşka ulaşanın kalbi kendisine dost olacaktır. Şair, aynı kökten gelen ma'sûk ve âşık kelimelerini kullanarak iştikak yapmıştır:

Ben ki ol bâdiye-peymâ-yı tarîk-i aşkım

Hamdülillâh dil-i dâna gibi hem-râhım var (Enderunlu Fâzıl G. 31/2)

Âşık ol tâ ki bulasın ma'sûk

Işka ulaş ki kalbün ola refik (Kemal Ümmî G. 78/11)

Âşık, gönlüyle arasında ezelden beri aşinalık olduğunu niçin şimdi gönlünün bir anlığına dost ve yâr olamadığını sorar. Âşığın gönlü, bir an bile karar vererek yanında olmamıştır ve âşık dostunun kendisini selamete erdirmeyeceğini düşünür. Âşık, mihnet vadisinden tek başına gezer, gönlü kendisine dost ve yoldaş olmaz:

Ezelden âşinâlık var idi beyne-hümâmızda

Niçün bir lahza şimdi hem dem ü yâr olamaz gönlüm (Şeref Hanım G. 144/4)

Yanımda olmadı bir dem karâr-dâde gönül

Felâh bulmayacak bana hem-dem olsa gerek (Âgâh G. 220/2)

Tek ü tenhâ iderim vâdî-i mihnetde güzâr

Olmadın gitdi bana hem-dem ü hem-râh gönül (Şeref Hanım G. 111/3)

Âşığa sevgiliden dolayı herkes düşman olmuştur. Âşık için yüreği yanan dost olarak gönül sızısından başka kimse kalmamıştır. Âşık, dertli gönlü gibi bir dostu olsaydı onunla bela köşesinde sohbet ederek bir bir çektiği dertleri anlatacağını söyleyerek tecrid yapmıştır:

Ey Fuzûlî il kamu ağyârum oldu yâr için

Sûz- i dilden gayrı bir dil-sûz yârum kalmadı (Fuzûlî G. 268/7)

Dil-i dermânde-i Bâkî gibi hem-râzum olsaydı

Belâ küncinde bir bir çekdiğüm derdüm ana dirdüm (Bâkî G. 344/6)

Âşığın dostu, bazen gönlü bazen de sevgilinin güzelliğinin hayali olur. Âşık, feyzin külhanda mı yoksa gül bahçesinde mi olduğunu bilmez ve kendisine seslenerek divane gönlünü dost kılıp Rum ilindeki dilberlere yüzünü hatırlatmasını söyler:

Hem-demim geh dil olur gâh hayâl-i hüsnün

Feyz bilmem bana külhânda mı gülşende midir (Yahyâ Nazîm G. 179/2)

Ey Atâyî dil-i dîvâneyi hem-râh kılup

Yâd-gâr ilte yüzün Rûm ili dil-berlerine (Nev'î-zâde G. 211/5)

Âşığın yoldaşı dert olmuştur ve ev arkadaşı da gam yuvası da gönlüdür. Âşığın gönlü kendisinden kaçsa da her an dert ehli olanlara dosttur. Âşığın ahının dumanında ıstırapla sıkıntı görünür ve onun çaresiz gönlü, ahının dostu ve yoldaşı olmuştur:

Derd oldu cismin yoldaşı

Hem-hâne dil gamhâne dil (Aydî Baba G. 86/14)

İzzetâ benden girîzândur fakat

Her dem ehl-i derde hem-demdür gönül (Keçecizâde İzzet G. 333/7)

Dûd-ı âhında görünür pîç ü tâb-ı ıztırâb

Var ise bî-çâre gönlüm âhınun hem-râhıdur (Şeyhülislâm Yahyâ G. 81/3)

Ayrılık anında âşğın gözü, gözyaşını dost eylemez ya gönül kanıyla ya da ciğer parçası ile dost olmak ister. Göz bebeğine seslenen âşık, ondan kanını içmemesini ister; çünkü gönül kendisinin gam arkadaşıdır ve kana kandır, gam onun kanını yanına koymayacaktır.

Dem-i firkatde çeşmüm eylemez ol giryeyi mahrem

Ya hûn-ı dille yâ laht-ı ciğerle olmaya hem-dem (Şehrî G. 105/1)

Gönül gam hem-demidür kanın ey göz merdümü içme

Bilürsen kana kandur gam sana koymaz anun kanın (Fuzûlî G. 216/4)

Âşğın gönlü, sevgilinin nazının cilve yerinde ayakaltında olmak için gölge gibi şevk ile dost, yoldaş olur:

Pây-mâl olmağ içün cilve-geh-i nâzunda

Dil olur sâye-sıfat şevk ile hem-râh sana (Nahîfî G. 43/2)

3.2. İnsanın Gölgesi

Klasik Türk şiirinde dost kavramı şairler tarafından çok yönlü olarak kullanılmıştır ve şairler çevrelerinde gördükleri pek çok şeyden dost olarak bahsetmişlerdir. Öyle zamanlar olmuştur ki şairler çevrelerinde gölgelerinden başka kimseyi göremez olmuşlardır. Böyle zamanlarda şairler, çareyi gölgelerini kendilerine dost edinmekte bulmuşlardır. Genellikle cefakâr olan sevgiliden ve kimi zaman vefasızlık eden dosttan medet umulmayacağını anlayan şairler kendi gölgelerini dost edinmişler ve şiirlerinde gölgelerinden kimi zaman sırdaş, kimi zaman yoldaş, kimi zaman ise teselli veren bir dost olarak bahsetmişlerdir.

Gam günlerinde şairin dostu gölgesidir ve eğer güneş doğmazsa o bile şairin yanına gelmez. Ay dediği sevgilisine seslenen şair, akşam olduğunda mum ile okuma yapmazsa dost dediği gölgesinin de yanına gelmeyeceğini söyler. Şair, sevgilisine “mâh” diyerek açık istiare yapmıştır.

Hem-demüm sâyem-durur gam günlerinde ol dahi

Başuma bir kutlu gün toğmazsa gelmez yanuma (Harîmî G. 36/3)

Hem-demüm sâyemdürür ahşam olıcak ol dahi

Okumazsam mum ile ey mâh gelmez yanuma (Zâtî G. 1261/2)

Aşk yolculuğunda pek çok kimseyle oturup kalkan şair, bu yolda kendisine gölgesinden başka bir dost bulamamıştır. Bela çölündeki şairin tek dostu gölgesidir lakin akşam olunca o da gitmektedir:

Tecerrüd seyrine sâyemden özge bulmadım hem-reh

Tarîk-i aşk içinde çoklar ile durdum oturdum (Fuzûlî G. 178/5)

Belâ deştinde hem-pâ gerçi sâyemdür bana lîkin

Kalur ahşam olıcak olımaz ol da ayakdaşum (Emrî G. 338/2)

Ağlayıp ah eden âşığa, gözyaşıyla gölgesi gibi dost ve yoldaş yoktur. Ah eden âşığa, gözyaşı ve gölgesinden başka kimse dostluk etmede hevesli değildir. Âşığın ahına gözyaşından başka dost, sırrına ise gölgesinden başka mahrem bulunmaz:

Eşkle sâye gibi hem-dem ü hem-râhum yok

Üstüme âh-sıfat kimse hevâ-dâr değül (Hâletî G. 471/4)

Yaşumdan özge âhuma hem-dem bulunmadı

Sâyemden özge sırruma mahrem bulunmadı (Şeyhî G. 177/1)

Âşık, aşka uyduğundan beri akli ve sabrı onu terk etmiş, dostu olarak sadece gölgesi kalmıştır. Âşığın âlem içinde dostu gölgesiyken ayrılık gecesinde gönlü gibi o da kaybolmuştur. Gölgesinden dost diye bahseden şair teşhis yapmıştır:

Işka uyaldan beni terk itdi akl u sabr u dâl

Bir kuru sâyem kalubdur şimdi hem-râhum ber (Lâmi'î Çelebi G. 325/4)

Şeb-i furkatde dilüm gibi güm oldi eyvâh

Âlem içinde bugün sâyem idi hem-râhum (Lâmi'î Çelebi G. 308/3)

Düşkün âşığı yalnız gören gölgesi nereye gitse kendisine dost olur. Âşık, kötü amelinden dolayı bahtının kara olduğunu söyler:

Bu ben fütâdeyi sâyem görür ki tenhâdur

Ne yere azm eder olsam yanumca hem-pâdur (İshâk Çelebi G. 46/1)

Hem-râhum olur sâye-sıfât kande gidersem

Baht-ı siyehüm var ise sût-i amelümdür (Rüşdî G. 50/3)

Âşık, karanlık yolda yalnızlıktan dolayı sıkıntı çektiğini ve kendisine bu karanlık yolda gölgesinin bile dost, yoldaş olmadığını söyler:

Tenhâ-dih-i râh-ı zulümât-ı diğere ben

Avnî bana sâyem bile hem-râh değüldür (Yenişehirli Avnî G. 142/5)

3.3. Göz

Göz, insanların yaşadıkları kötü olaylar neticesinde üzüntülerini ifade etmesinde bir araç olmuştur. Üzüldüğümüz zamanlarda gözümüzden akan yaşlar, karşımızdaki

insana ne halde olduğumuzu anlatır. Klasik Türk şiirinde de şairler duygularının ifadesinde bir araç olan gözden şiirlerinde dost olarak bahsetmişlerdir.

Âşığın canına, sevgilinin gamze belasını kendi gözleri getirmiştir. Âşık, “Kişiye ne ederse hep dostu edermiş.” der. Sevgili gittiği an âşığın gözü kan ile dolmuştur. Âşık, “Meğer gamda bana dost olan hep iki gözümümüş.” der. Âşık, gam hazinesinde oturup dert ile kan ağlarken gönlü ve gözleri gibi ne yâr ne dost gelmiştir. Şair, gözünden dost diye bahsederek teşhis yapmıştır:

Gözüm getürdi cânuma gamzen belâsını

Kişiye her ne ider-ise hem-nişîn ider (Ahmedî G.167/6)

Gidince yâr u cânân toldı çeşmüm hûn ile ol dem

Meğer iki gözümümüş bana gamda hep olan hem-dem (Rezmî G. 345/5)

Genc-i gamda oturup derd ile kan ağlar iken

Dil ü dîdem gibi ne yâr u ne hem-dem geldi (Mezâkî K. 11/27)

3.4. Akıl

Şairler şiirlerinde nadiren de olsa akıldan da dost olarak bahsetmişlerdir. Yaşadıkları olayların karşısında ne yapacaklarına karar vermede akıl onlara dostluk ederek yol göstermiştir.

Şair, aşk yoluna talip olanın akıl ile arkadaş olmaması gerektiğini ve uygun olmayan arkadaşla yola çıkmaya niyetlenilmemesi gerektiğini söyler. Kendisine seslenen şair, aşkından korktuğunu ve onu aklıyla dost etmeyeceğini söyler:

Reh-i aşka eğer sâlik isen pâdaş-ı akl olma

Refîk-i nâ-muvâfıkla sakın sen azm-i râh itme (Yâver G. 168/3)

Aşkum üzre korkarın ey Hikmeti

Aşk bu aklumla hem-râh itmezem (Hikmetî G. 183/5)

4. DOST OLARAK SEVGİLİ VE SEVGİLİYE AİT UNSURLAR

4.1. Sevgilinin Kendisi

Klasik Türk şiirinde sevgiliden sıklıkla bahsedilmektedir; çünkü şiirin temelini genel olarak sevgiliye karşı duyulan aşk oluşturur. Klasik Türk şiirinde sevgiliden genellikle vefasız, umursamaz ve cefakâr olarak bahsedilmiştir. Âşıklarına vefasızlık eden sevgili, rakibe yakınlık göstererek onları üzmüş ve âşıklarını ayrılığı ile cezalandırmıştır. Tüm bunlara rağmen âşıklar vuslat ümidiyle daima bir bekleyiş içinde olmuşlardır. Âşıklara genellikle cefa edip vefasızlık gösteren sevgiliden, şairler şiirlerinde dost olarak bahsetmişlerdir. Sevgili, ne kadar eziyet etse de vefasızlık gösterse de âşığın dostu olmuştur; çünkü âşık hiçbir zaman sevgiliden vazgeçmemiştir ve hep onu dostu olarak görmüştür. Şair, dost dediği sevgiliye seslenerek hem sevgisini hem de sitemini dile getirmiştir.

Sevgili, başkalarına vefa ve dostluk gösterirken gönlü hasta olan âşığa sadece cefa gösterip eziyet eder. Dostum dediği sevgilisine seslenen âşık, “Ne hikmetse her şeye merhamet edersin ama bize gelince işin gücün cefadır.” der. Sevgili, âşıktan yüz çevirir ve âşık, “Dostluk bu mudur ki benden yüz çevirirsin?” diye sorar ve sevgilinin böyle yaparak kendisini gama düşürdüğünü, düşmanı ise mutlu ettiğini söyler:

Dostum gayrılara mihr ü vefâ virürsün

Âşık-ı haste-dile cevır ü cefâdur kârün (Mânî G. 45/3)

Ey dostum ne hikmet her şeye rahm idersin

Bize gelince ammâ işün gücün cefâdur (Murâdî G. 500/2)

Dostlîh mîdur bu kim benden yüzün döndüresin

Bini gam-gîn düşmeni şâdân idersin itmegil (Ahmedî G. 390/7)

Âşık, sevgiliden uzakta dost ayrılığı ile başka vatandadır. Bu yüzden gurbet diyarı gücüne gitmiştir. Dostum dediği sevgilinin hasreti ile vatan ayrılığı âşığın canına tak etmiştir ve âşık, “Ne vakte kadar gurbet acılarının tantanası ne vakte kadar?” diye sorar:

Yârdan ayrı vatan gayrı firâk-ı ahab

Bu sebepten gücüne gitti diyâr-ı gurbet (Sermed G. 5/2)

Câna geçdi hasret-i yârân ile hecr-i vatan

Tâ-be-key âlâyış-i âlâm-ı gurbet tâ-be-key (Nahîfî G. 492/6)

Sevgili, âşığa bilerek cefa gösterse bile onun çokça yaptığı eziyet âşık için tükenmez lütuf olur. Her kula dosttan yani sevgiliden gelen dertle eziyet imtihandır ve zikrini söyleyen çaresize doktor derman olmaktadır. Şair; imtihan, derd, mihen ve nâ-çâr kelimelerini kullanarak tenasüp yapmıştır:

Eylesen mahsûs Yahyâ'ya cefânı dostum

Lutf-ı bî-pâyân olur cevri-i firâvânun senün (Şeyhülislâm Yahyâ G. 198/5)

İmtihândır her kula dostdan gelen derd ü mihen

Zikrini zikr eyleyen nâ-çâra dermândır tabib (Âdile Sultan G. 37/5)

Sevgili, dostlarına yabancılık ederken yabancılara ise dostluk eder. Dostuna seslenen âşık, “Ay yüzlü sevgiliyi rakipler içinde gören kimse bin can ile helak olursa bu duruma şaşılır mı?” diye sorar:

Bîgânelikler eyler iken âşnâlara

Bîgânelikle olmadasın turma âşnâ (Hâletî G. 45/2)

Bin cân ile aceb mi olursa helâk dost

Ağyâr içinde dil-ber-i meh-peykerin gören (Vahyî G. 209/6)

Sevgili başka yâr bulduğunu söyleyerek eziyet ile âşığın göğsünü yarar. Âşık ise, “Bilirsiniz benim sevgiliden başka dostum var mı?” diye sorar. Âşığın aziz dostum dediği sevgilisi, hâline merhamet etmeyerek ona kan ağlatıp gitmiş ve âşığı mihnet içinde bırakmıştır. Şair, “kan ağlatmak” deyimini kullanarak irsâl-i mesel yapmıştır:

Gayrı yâr bulduk diyü yâr cevır ile sînem yarar

Hep bilürsüz andan özge var mı yârânım benüm (Rezmî G. 323/3)

Merhamet eylemedi hâlîme yârân-ı âziz

Beni kan ağladarak gitdi bu mihnetde kodı (Neşet G. 126/3)

Sevgilisine seslenen âşık, “Kimseye yakınlık göstermem dersin göz göre göre rakibe bu yakınlık nedir?” diye sorar. Âşık, dostum dediği sevgilinin gam çeken kendisinden yüz çevirmesin ve kötülük isteyen düşmana lütuf ve ihsan gösterip gel demesin ister. Âşık, sevgiliden derin lütfunu esirgemesin ister; çünkü âşık sevgilinin kalbiyle dost olmayı dünyaya değişmez:

Kimseyi mahrem idinmem dîrsin ey bi-gâne dost

Göz göre ağyâra ya bu âşinâlıklar nedür (Sükkerî G. 37/2)

Düşmen-i bed-hâha dime lutf u ihsân eyle gel

Yüz çevirme dostum bu âşık-ı gam-hârdan (İsmetî G. 68/4)

Sed eyleme ihsân-ı derin Sırrî kulundan

Kelbinle enîs olmağı dünyâya değişmem (Sırrî Râhile Hanım G. 20/6)

Âşık, sevgili ile dost olduğu günleri, bir gece aya benzeyen sevgiliyle meclis dostu olduğunu ve bir zamanlar onunla kavuşma nimetine erişip nazını çektiği

zamanları hatırlayıp ağlar. Güzel gül dediği sevgilisine seslenen âşık, bir zamanlar onunla dost iken şimdi gamıyla elbise yakasının hasret dikeniyi yırtıldığını söyler:

Bir gice ol meh ile hem-dem-i bezm olmuş idim

O şebi kendine hep ağladım andım bu gice (Sermed G. 41/4)

Âh ol günler ki ben hem-râz idim cânân ile

Ni‘met-i vuslat bulup nâzın çekerdim cân ile (Âdile Sultan G. 152/3)

Sana ben hem-dem iken bir zamân ey gonca-i ra‘nâ

Girîbânım gamınla çâk-ı hâr-ı hasret olmuşdur (Leylâ Hanım G. 26/6)

Âşığın gönlü, sevgilinin saçının bağından kurtulmak istemez. Sevgilinin lal gibi dudakları vardır ve lal dudaklar âşığın kanını içse bile âşık hayat bulur ve canına can katar. Âşık, dostum dediği sevgilisine seslenerek “Kirpiklerin harami mi dururlar? Alayı bir hastanın üstüne üşerler.” der:

İstemez dil dostum zülfün kemendinden necât

İçse lâlün kanımı cânum bulur cânâ hayât (Sürûrî G. 40/1)

Kirpüklerün ey dost harâmî mi dururlar

Bir hastanun üstine üşerler bir alayı (Emrî G. 545/2)

Âşık, dostum diye seslendiği sevgilinin saçını gördüğünden beri onun mecnunu olmuştur ve boynunda zincir, ayağında ise köstek vardır. Âşık, sevgilinin o amber renkli kâkülünü onun yanağında görmek ister ve insanların akşam gece demeden sevgiliyi izlemeye geldiklerini söyler. Âşık, sevgiliden aldatici kâkülünü taraktan uzak tutmasını ister; çünkü tarak çok başlıdır sevgilinin saçını kopararak canını acıtabilir. Şair; mecnun, zencir ve künde kelimeleri ile tenasüp yapmıştır:

Leyli zülfünü göreliden dostum mecnûnunam

Bağludur boynumda zencir ayağumda künde var (Muhibbî G. 16/2)

Ârızunda görelüm kâkûl-i anber-fâmun

Dostum seyre giderler gicesi ahşâmun (Mânî G. 41/1)

Turre-i tarrâruna yakın iletme dostum

Şâne birçok başludur ağzıyla şâyed kıl çeker (Emrî G. 115/2)

Âşığın ayrılık yarasının anlatılması mümkün değildir ama gömleğinin yakası yaralı gönlünden haber vermektedir. Âşığın sinesinde sevgilinin oku vardır. Dostum dediği sevgilisine seslenen âşık, ona sinesindeki oku kıskanmamasını söyler; çünkü bu oku canına bedel olarak almıştır:

Zahm-ı hicrân şerhi çün mümkün değüldür dostum

Sîne-çâkinden haber virsün girîbânım sana (Avnî G. 2/6)

Ey tîrini sînemde görüp reşk iden ahabb

Çok görmeyen anı bana ki câna bedel aldum (Vecdî G. 39/4)

Âşık, dostum dediği sevgilinin o güzel yüzünü bir kez görmek, onun tek bir bakışının muhatabı olmak için sevgilinin mahallesini her gece tavaf etmektedir. Âşık, sevgiliye seslenerek “Canım bile senin yolunda gönül nedir ki?” diye sorar. Âşığın tek isteği dostum dediği sevgilisinin göz ucuyla bile olsa kendisine bakmasıdır:

Bir kerre gün yüzünü görem diyü dostum

Her gice kûyunu iderem subha dek tavâf (Enverî G. 160/4)

Cânum bile yolunda senün dil nedür iy dost

Tek gûşe-i çeşmünle bana bir nazar olsun (Muhibbî G. 215/2)

Âşık, içki meclisine sevgiliyi de dost olarak çağırmak ister; çünkü sevgili vahşi bir ceylan gibidir onunla dost olmak gerekir. Âşık, bu âlemde muradının ne olduğu sorusuna “Bir süslü dilberle dost olmak.” cevabını verir:

Meclis-i işrete ol şûhı celîs eyleyelim

Vahşidir çünkü ol âhûyı enîs eyleyelim (Enderunlu Fâzıl G. 103/1)

Didi nedür bu âlemde murâdun

Didüm bir dilber-i zîbâ-yı hem-dem (Kadı Burhâneddîn G. 220/2)

Âşık, sevgiliye dost olalı gönlü aşk kavgasındadır ve sevgilinin başkasıyla kavuşmamasını temenni eder. Âşığın yakıcı gönlü sevgiliye dost olalı güçsüzdür ve kendisine hallere çeker:

Yâre hem-dem olalı dil ışkı gavgasındadır

Gayre nazır olmadı vaslı temennâsındadır (Murâdî G. 332/19)

Yâra hem-râh olalı bu dil-i âteş-tâbum

Tâkat u sabr idemez kendüyi ahvâle çeker (Murâdî G. 427/3)

Sevgili, rakip ile dostluk kurunca âşığın gönlü elveda eder ve rakibe merhaba deyince ise canı elveda eder. Sevgiliyi başkası ile görmek âşık için ayrılıkla matemdir ve bu ayrılığın zevki, âşık için âlem kadar büyüktür. Âşık, sevgilisine seslenerek “Düşman her vakit seninle söyleşmeye layık mıdır?” diye sorar çünkü rakip sevgili ile muhabbet etmeye layık değildir. Rakip şeytan, sevgili ise melektir. Şeytan ile meleğin

yakın olması ise mümkün değildir. Şair, şeytan ve melek kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Hem-dem olsa düşmen ile gönlüm ider el-firâk

Merhaba itse rakîbe canum eyler el-vedâ (Adlî G. 45/2)

Gayr ile görmek seni hicrân u mâtemdür bana

Dostum zevk-i firâkun gayrı âlemdür bana (Enverî G. 21/1)

Karşumda düşmenle söyleşmeğe sen iy dost

Lâyık mıdur olasin her demde şöyle kâyil (Edirneli Nazmî G. 4237/5)

Ey perî niçün rakîb-i dîv olur hem-dem sana

Çün bilürsin kim melek şeytâna olmaz âşinâ (Sürûrî G. 18/3)

Aşk sultanı, âşığın gönlünü payitaht edineli âşığın başından sevgilinin saçının kavgası eksik olmaz. Âşık, sevgilinin güzelliğini ve yüzünü görelî ona hayran olmuştur. Sevgilinin saçı da âşık gibi sersemleyip sevgiliye hayran olmuştur. Ok gibi kirpiklere sahip olan sevgili, âşığın gönlünde derin yaralar açar. Âşık, hançer dile gelseydi ve ok anlatmak için ağzını açsaydı gönlündeki kirpik yarasının ortaya çıkacağını söyler:

Başumdan eksük olmadı gavgâ-yı zülf-i dost

Sultân-ı ışk idineli gönlümi pâ-yi taht (Necâtî Bey G. 32/2)

Görelî hüsn ü cemâlün olmuşam hayrân sana

Bencileyin dostum zülfün de ser-gerdân sana (Revânî G. 6/2)

Zâhir olurdu zahm-ı müjen dilde dostum

Hançer dile gelüp ağız açsa beyâna tîr (Nev'î G. 58/3)

Sevgilinin kastı cefa etmektir fakat âşık daima ona vefa göstermektedir. Âşık kendisine, “Dost vefasını az eylerse ne ola? Eziyeti ve cefası lütufla ihsan değil midir?” diye sorar. Âşık, dostuna yani sevgilisine cefalar eylemekten usanma der; çünkü sevgili ne cefa ederse etsin âşığın gönlü ondan usanmaz:

Kasdun bize ger cefâdur iy dost

Bizden sana hep vefâdur iy dost (Ahmed-i Dâ'î G. 32/1)

Eylerse dost nola Cemâli vefâsın az

Cevr ü cefâsı lutfile ihsân değül midür (Cemâlî G. 40/7)

Tek sen usanma cefâlar eylemekden dostum

Her ne denlü cevır idersen senden usanmaz gönül (Hâletî G. 466/3)

Sevgilisine seslenen âşık, onun yanaklarının güllerden daha taze olduğunu ve yürüyüşünün gül bahçesindeki servinin değerini düşürdüğünü söyler. Sevgilinin endamı görününce hemen kıyametler kopar ve gönül ehli olanların çağrışıp “Ah o bu mudur?” diye sorar:

Verd-i gülden tâzedür iy dost ruhsârın senün

Serv pest itmiş durur gülşende reftârın senün (Muhibbî G. 92/1)

Kâmet itsen dostum kopar kıyâmetler heman

Ehl-i diller çağrışup eydürler âh ol bu midur (Muhibbî G. 114/4)

Sevgili rakibe edeceği işi âşığa ederek onun gönlünü ayrılık okuyla yaralamıştır. Âşık, “Cümle halk benim dosttan ne zamandır ayrıldığını nereden bilsin?” diye sorar; çünkü kimden ayrıldığını ancak gözü yaşlı olan âşık bilir. Âşık, kulübesinde ayrılıktan dolayı figan eyler. Bu duruma şahit olan kulübenin kapı ve penceresi de kendisi ile birlikte inler. Şair, kapı ve pencerenin inlediğini söyleyerek teşhis yapmıştır:

Yâre eyledün yüreğümü tîğ-i firâk ile

Ağyâr idecek işi sen yâre eyledün (Kemâl Paşa-zâde G. 214/2)

Ne bilsün halk-ı âlem ben nece hem-demden ayrıldum

Gözüm yaşıyla bir ben bilürem kim nemden ayrıldum (Âhî G. 78/1)

Külbem içre dostum hecrinde efgân eylesem

Bir yana der nâle eyler oldu revzen bir yana (Hayâlî G. 22/2)

Dost, şeytan rakibe uyarak kulunu yani âşığını terk etmiştir. Gönlü hasta âşık bu durumdan şikâyetçidir ve ecele seslenerek artık kendisinden yana gelmesini ister. Sevgiliyi mahallesinde rakip ile görmek âşığa cennet içinde cehenneme rastlamak gibidir. Şair, cennet ve cehennem kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Terk eyledün ey dost kulun düşmana uydun

Billâhi nigâra yine şeytâna uyarsın (Zâtî G.1041/4)

Dost uydı düşmâna terk itdi ben dil-hasteyi

Ey ecel lutf eyle gel bizden yana şimden geru (Zâtî G. 1216/3)

Âşık ki dost kûyına varub adû göre

Tuş ola cennet içre cehennem azâbına (Zâtî G. 1437/4)

Dostum dediği sevgilisine seslenen âşık, onun cefasından yüz çevirmeyeceğini, bu aşk yolunda kararlı ve güçlü olduğunu söyler. Sevgili vefa göstermese âşık vah demez; çünkü asıl cefa etmezse vah demelidir. Âşık, dostum dediği sevgilisine ayrılık gününde kendisini yalnız gören gamın gelip her gece misafir olduğunu söyler:

Dostum cevır [ü] cefâdan sanma kim yüz döndürem

Bu tarîk-ı ışkda sâbit-kadem muhkemlerüz (Muhibbî G. 116/2)

Vâ dimez âşık vefân olmazsa dost

Âşık sende cefâ olmazsa vâ (Karamanlı Aynî G. 1/2)

Rûz-ı hecrinde beni tenhâ görelden dostum

Müstedâm olsun gamın her gece mihmândır bana (Hayâlî G. 4/3)

Âşığa daima teselli veren dostu şefkatli sevgilisinin muhabbetidir. Âşık gönlüne seslenerek, “Sevin ki sana yârın gamı ve derdi gelir.” der ve kendisine sohbet elbisesi gerektiğini, hücre sine dostun geldiğini söyler:

Enîs-i gam-güsârumdur dem-â-dem

Habîb-i mihribânumdur mahabbet (Murâdî G. 207/3)

Sevin ey dil ki sana derd ü gam-ı yâr gelür

Sohbet esbâbı gerek hücreye yârân geldi (Âhî G. 128/2)

Sevgili kin gütse de muhabbet gösterse de hepsi âşık için ihsan yerine geçer ve onun tatlı dili sövüp saysa bile dua yerine geçer:

Ger kin idesin ve ger muhabbet

Senden kamusı atâdur iy dost (Ahmed-i Dâ’î G. 32/2)

Ger tatlu dilün virürse düşnâm

Dâ'î kuluna duâdur iy dost (Ahmed-i Dâ'î G. 32/7)

Âşık, sevgilinin cefasından yüz çevirmez ve her kahrına razıdır. Onun tek isteği sevgilinin rakibin meclisinde dost olmamasıdır. Âşık, sevgilisine seslenerek ondan, kendisi gibi güvenilir bir sevgili varken yabancıların yani rakibin eteğini tutup yapışmamasını ister:

Yüz çevirmem bir cefâdan râzıyım her kahrına

Tek hemân ol şûh enîs-i bezm-i ağyâr olmasın (Şeref Hanım G. 163/4)

Mahbûb-ı emîn yâr-ı ebed var iken ey dost

Ağyâr eteğin tutma vu ağyâra yapışma (Nesîmî G. 386/2)

Âşık, sevgili ile dost olalı cümle âlem ona düşman olmuştur ve sevgiliyle yakın olalı başkalarına yabancı olmuştur. Âşık dünyada tek dostu sevgilisi olsun ister. Bunun neticesinde bütün âlem kendisine düşman olsa bile âşık gam yemez. Âşık, sevgiliyi dost bilip bütün âlemi kendisine düşman ederken sevgiliye kendisini ne için dost bilmediğini sorar. Âşık, “Dostum, âlem bana senin için düşman oldu. Aşk içinde kimi yâr edip hâlimi diyeyim?” diye sorar:

Dostun olalı oldum cümle âlem düşmanı

Gayra bîgâne olurmuş sana olan âşinâ (Taşlıcalı Yahyâ G. 4/4)

Gam yimen halk-ı cihân cümleten ağyâr olsun

Dostlar dünyede yârım bana tek yâr olsun (Yakînî G. 163/1)

Yâr bildüm seni ben âlemi ağyâr idüben

Dostum sen ne içün bilmeyesin yâr beni (Kemâl Paşa-zâde G.409/6)

Işk içinde kimi yâr idem kime hâlüm diyem

Düşmen oldılar senünçün dostum âlem bana (Avnî G. 3/6)

Âşık sevgilisine seslenerek, “Pek çok dertle nasıl feryat ve figan eylemeyeyim?” diye sorar; çünkü sevgili ona adeta bir düşmanmış gibi eziyet etmiştir. Âşığın gönlü, ay yüzlü sevgilinin aşkıyla âşığı yakmıştır. Âşık, sevgili gibi acımasız bir dostu olanın düşmana ihtiyacı olmadığını söyler:

Nicesi derd ile feryâd u figân eylemeyem

Bana düşmen gibi idersin eyâ dost cefâ (Sürûrî G. 6/4)

Mâh-rûlar mihri ile beni yakdun iy gönül

Sencileyin dostı olan n’ider imiş düşmeni (Kemâl Paşa-zâde G.396/5)

Âşık, sevgilisine “Kavuştuk sanma eziyet ve cefanın kuluyuz, bazen cefa bazen de vefanın kuluyuz.” der. Sevgilisine seslenen âşık, can içinde gamının sefa olduğunu ve âşıklara cefasının vefa olduğunu söyler. Sevgili eziyetle âşığı öldürüp katlanmasını istese bile âşık, bu eziyete katlanacağına yemin eder. Sevgilinin cefası, âşık için adeta bir lütufdur ve sevgilinin bin cefası için âşık ona yüz bin dua eder:

Muttasıl sanma bizi cevır ü cefânun kulıyuz

Dostum gâh cefâ gâhî vefânun kulıyuz (Usûlî G. 44/1)

Cân içre gamun safâdur ey dost

Uşşâka cefâ vefâdur ey dost (Lâmi’î Çelebi G. 41/1)

Seni ben öldüreyin cevır ile katlan dir isen

Dostum katlanurın cevırüne billâhi senün (Ubeydî G. 174/3)

Bir cefân için sana yüz bin duâ eyler gönül

Ol fakîre dostum lutf itdün ihsân eyledün (Revânî G. 222/5)

Sevgili, âşığa kanlar ağlatıp düşmana karşı gülünç duruma düşürmüştür ve âşık sevgilisine, “Padişahım dostluk böyle mi olur? Aferin!” der. Âşık ağlarken düşman gülüp neşelenmektedir ve bu durum âşık için sevgilinin ayrılığında ölmekten daha kötüdür. Şair, “kan ağlamak” deyimini kullanarak irsâl-i mesel yapmıştır:

Kanlar ağladup gülünç itdün beni düşmenlere

Pâdişâhum dostlık böyle mi olur âferîn (Revânî K. 23/23)

Hicründe bu ölmekden eşeddür bana kim âh

Ben ağlaram iy dost güler hâlûme düşmen (Edirneli Nazmî G. 4765/4)

Dostum dediği sevgilisine seslenen âşık, “Gözyaşlarımın yetimleri sürüklenip mahallende devran ederler. Bize merhamet kıl çünkü ihsana geldik.” der. Sevgili hastasının yani âşığın hâlini görüp ona dert ortağı olmaz. Âşık, sevgilisine “Hey namert senin derdinle helak oldum merhametin yok mu?” diye sorar. Dostunun kendisine ölene kadar gam çektirmesinden korkan âşık, Allah’tan ona insaf vermesini ister:

Cerr edip eytâm-ı eşkim kûyunu devrân eder

Merhamet kıl dostum ihsâna gelmişlerdeniz (Hayâlî G. 31/2)

Görüp hâlüm gözün bîmârın itmezsın bana hem-derd

Helâk oldum senün derdünle rahmun yok mı hey nâ-merd (Gelibolulu Âlî G. 148/1)

Tâ ölince gamunı çekdüresin gibi bana

Meğir insâf vire dostum Allâh sana (Gelibolulu Âlî G. 52/2)

Dost dediği sevgilisine seslenen âşık, “Mihnet bucağında ayrılık derdiyle gönlümün yediğı gam, içtiğı ciğer kanıdır.” der. Sevgili bazen vefa bazen ise cefa eder. Âşık, bu durumdan korkmaktan ve sürekli ricada bulunmaktan yorulmuştur. Dostundan arada bir vefa gösterip sonra cefa etmesi yerine kendisini derde alışıı eylemesini ister:

Mihnet bucağında elem-i hecr ile gönlüm

Gamdur yidüğı içdüğı hûn-ı ciğer ey dost (Sehî Bey G. 21/2)

Geh cefâ gâhî vefâ itmekden ise dostum

Kurtarup havf u recâdan derde mu’tâd eylesen (Nev’î G. 252/4)

Eğer dosta muhabbet duymak günah ise ve ona kavuşma temennisi kabahat ise âşık ölmeye hazırdır ve katlini helal görür. Dostum dediğı sevgilisine seslenen âşık, “Sana gönül verenleri öldürsen de dert değıl. Senin aşk yolunda ölmek için ben can veririm.” der:

Ger günâh ise mahabbet dostum kanum sebîl

Cürm ise vaslun temennâsı begüm katlüm helâl (Âşık Çelebi G. 28/2)

Öldürürsen sana dil vireni iy dost ne gam

Reh-i aşkunda senün ölmeğı ben cân virürem (Edirneli Nazmî G. 4478/1)

Dostuna seslenen âşık, mescidde sevgilinin bakışlarını gören müezzinin kad kamet okuyup tekbire ikâmet ettiğini söyler. Âşık, gül yanaklı serviye gölgesi gibi dost olursa başını secdeden kaldırmayıp daima şükür edeceğini söyler. Şair; mescit, müezzin, kad kamet, tekbir kelimelerini kullanarak tenasüp yapmıştır:

Mescidde müezzin ki göre bakışun ey dost

Kad kâmet okuyup ide tekbir-i ikâmet (Figânî G. 8/2)

Başımı secde-i şükre koyup kaldurmazam yirden

Eğer hem-râh olam ol serv-i gül-ruhsâra çün sâye (Kemâl Paşa-zâde G. 368/7)

Âşık, sevgilisine seslenerek feryadına tahammül edip bağrını taş basmadıysa duvardaki ateşlerin ne olduğunu sorar. Âşığın ahının dumanı, sevgiliye dost olma arzusuyla onun gündüzünü de gece gibi karanlığa çevirmiştir:

Döymeyüp feryâduma taş basmadıysa bağrına

Yâ nedür ey dost dîvârundaki şol hâreler (Emrî G. 120/4)

Bu temennada kim ol şem' ile hem-sohbet olam

Dûd-ı âh etdi dünüm tek günümi târ menüm (Fuzûlî G. 183/4)

Sevgilinin kalbi taştan daha katıdır ve âşık, inleyen âşıklara söz geçer mi bilmez. Âşık, gül ynaklı servi dediği sevgilisinden çok bela gördüğünü ve doğrusu sevgilinin vefasız olduğunu söyler:

Dostum taşdan katıdur kalb-i sengînün senün

Söz geçer mi bilmezem uşşâk-ı nâlân hakkına (Mânî G. 92/3)

Görmüşem sen serv-i gül-ruhsârdan ben çok belâ

Râstî bu dostum sen bî-vefâsın bî-vefâ (Sehî Bey G. 4/1)

Sevgili, neticede âşığın dostu olsa da düşmana yani rakibe dost olup ona fayda sağlar. Sevgili günde yüz bin âşığa dost olsa ona yaraşır; çünkü sevgili güzellik mülkünün padişahıdır ve cümle âlem onun kuludur. Sevgili, âşığın gözünde padişaktır ve ona birkaç vezirin olması yaraşır. Âşık, “Hiç dostunun benim gibi fakir olması olur mu?” diye sorar. Sevgili, güzelliğine tutkun bin âşık olsa da çok görmemelidir; çünkü

bir gül bahçesinde binlerce tutkun bülbül vardır. Şair, dost-düşman ve evvel-âhir kelimeleri ile tezat yapmıştır:

Evvel âhir dostumsun gayr ile hem-râhsın

Hâsılı tahsîl-i hâsıl itdi düşmen sûd idüp (Ravzî G. 105/2)

Yaraşur sana olsan günde yüz bin âşık hem-dem

Şeh-i milk-i melâhatsin kulundur cümleten âlem (Nev'î G. 306/1)

Pâdişehsin yaraşur birkaç vezir olsa sana

Hiç ola mı hem-nişînün ola ancak ben fakir (Taşlıcalı Yahyâ G. 133/5)

Bin âşık olsa hüsnüne çok görme dostum

Bir gülsitânda bülbül-i şeydâ hezâr olur (Usûlî G. 37/4)

Âşık, dostunun aşkıyla öyle bir derde düşmüştür ki Allah'ın bu derdi düşmanına bile vermesini istemez ve Allah'tan dost ayrılığına lütuf kılmasını, bu ayrılığı sonsuza kadar kimseye vermemesini ister. Gurbette dost acısını çeken âşık, "Dostun yollarında öleyim bana acısın." der:

Bir derde giriftâr idübdür beni aşkun

Ki iy dost anı düşmenüme virmesün Allâh (Edirneli Nazmî G. 5496/2)

Dost ayrılığımı kıl inâyetler ey Hudâ

Virme kimesne başına gösterme gel ebed (Murâdî G. 265/2)

Vermesün Hak kimseye gurbetde yârân acısın

Yollarında öleyin ben bana yârân acısın (Âhî G. 4/1)

Düşman sevgiliye, “Âşık senin kulun değil yolunda can vermez.” demiştir. Âşık ise sevgilisine seslenerek, “Kulunum, kurbanınım gel imtihan et.” demiştir. Dostun istediği cansa âşık onun yolunda ölmeye hazırdır ve sevgili aşk yolunda kendisini öldürecek olsa da korkusu yoktur:

Kul değil yolunda cân virmez dimiş düşmen ney

Kulunam kurbânunam ey dost gel kıl imtihân (Rahîmî G. 260/8)

İstedüğün cân midur yoluna ölsün dostum

Öldürürsen-de reh-i ışkunda yokdur bâkümüz (Vusûlî G. 73/3)

Dert ehli olanlara hâlini anlatıp ağlayan âşık, dostunu yani sevgiliyi yağmur gibi olan gözyaşlarıyla rahatsız etmekten endişe eder. Sevgili eğer lütuf rüzgârıyla âşığa engel olmazsa kan yağdıran gözleriyle âlemi sele verecektir. Âşık, can verirken eğer gönlü ney gibi inlerse dostunun bu sestten incinmemesini ister çünkü son inleyişidir:

Ehl-i derde hâlüm ağlardum dökerdüm derdümü

Korkarın hazz itmeye yârân inen bârândan (Hasan Ziyâ’î G. 323/4)

Men’ kılmazsan eğer ey dost bâd-ı lutf ile

Seyle virür âlemi bu çeşm-i hûn-bârum benüm (Şâhî G. 89/3)

Cân verürken sana dil ney gibi nâlân olsa ger

Dostum incinme lutf eyle ki son ferdâşıdır (Vusûlî G. 65/2)

Âşık, sevgilinin siyah saçının gamıyla Mecnun gibi olmuştur ve “Ah ve figanım göklere çıksa bu duruma şaşılır mı?” diye sorar. Âşığın çaresiz gönlü kara bahtından şikâyetçidir; çünkü sevgilinin saçının hayali onu sevdaya düşürmüştür. İnsanlar, dostdan yani sevgiliden bakışlarını esirgemez. Âşık, “Kara bahttan gayrısı var mı?” diye sorar:

Leylî-i zülfün gamıyla dostum Mecnûn-sıfat

Göklere çıksa aceb mi âh u efgânum benüm (Şâhî G. 101/6)

Şikâyetler kılur bî-çâre dil baht-ı siyâhından

Hayâl-i zülfî yârânı meğer sevdâya salmışdur (Hasan Ziyâ'î G. 157/4)

Nazarın dostdan dirîg itmez

Var mı baht-ı siyâhdan gayrı (Nâbî G. 883/11)

Âşık, dostundan ayrılalı gözünü açıp dünyayı görmediğini, bedeninde canı görmediğini ve hâlini Allah'ın bildiğini söyler. Dostun dudağından ayrı düşen âşığın gönlünde hasret yaraları bitmek bilmez. Âşık yine de umutludur; çünkü dünyada bitmez bir şey yoktur derler:

Senden ayru gözlerüm açıp cihânı görmedüm

Hak bilür kim dostum cismümde cânı görmedüm (Şâhî G. 103/1)

Hecr-i lâlünle dilümde dâg-ı hasret bitmedi

Gerçi dirler dostum dünyâda yokdur bitmez iş (Enverî G.145/4)

Sevgili, kıyamete kadar rakibe düşmanlık edeceğini söylese de düşmanlığı dönüp âşığa etmiştir. Âşık, sevgili için “Rakibe dost olmasaydı iyi bir dosttu. O peri şeytana uymasa melek gibi bir insandı.” der. Şair, dost-düşman ve melek-şeytan kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Tâ-haşre dek ağyâra düşmenlik idem dirdün

Düşmenliği sen döndün ey dost bana itdün (Behiştî G. 284/4)

Yârûm ağyâra enîs olmasa hoş hem-dem idi

Ol perî uymasa şeytâna melek âdem idi (Hasan Ziyâ'î G. 453/1)

Gönlü hasta âşık, dostunun çene elmasını sunup kendisinden sabırlı olmasını beklemesini doğru bulmaz; çünkü gönlü hasta âşıkta sabır ve tahammül yoktur. Âşık, felek kendisini sevgilinin çenesinin hevesiyle toprak ederse dostlarının toprağını kadeh edip el üstünde tutmasını ister:

Sunmağa sîb-i zekan sabr isteme ben zârdan

Haste-dil âşıkda n'eyler dostum sabr u şikîb (Emrî G. 49/3)

Hâk itse hevâ-yı zekanunla beni devrân

Sâgar ide hâküm duta el üstüne yârân (Emrî G. 403/1)

Şair sevgiliyi; gül bahçem, sonsuzluğum, cennetim, azizim, dostum, varım, gönül tahtında sultanım, sevgilim, arkadaşım, yoldaşım, canım, ömrüm, akan nefesim, derde dermanım diye niteleyerek tensîkü's-sıfât yapmıştır:

Habîbüm gülşenüm huldum cemâli cennet-i adnüm

Azîzüm hem-demüm varum gönül tahtında sultânüm (Şâhî G. 95/2)

Nigârım dil-berim yârim enîsim mûnisim cânım

Refîkım hem-demim ömrüm revânım derde dermânım (Nesîmî G. 242/1)

Başına dost sevdası düşeli âşığa kavuşma hevesi tesir eyler. Âşık, dostum dediği sevgilisinin hattına düşkündür ve sevgilisi onu bu durumdan dolayı ayıplar. Âşık ise sevgilisine seslenerek ayıplamasının yersiz olduğunu, sevgilinin dahi o esrar ile kendisine hayran olacağını söyler:

Vuslata irmek hevâsı bana te'sîr eyledi

N'eyleyem cânım bu düşdi başuma sevdâ-yı dost (Nahîfî G. 68/2)

Ey hattına meftûnluğımı ayb gören dost

Sen dahı o esrâr ile hayrân olacaksın (Fevzî G. 119/4)

Âşık, kavuşma meclisinin halkasına dâhil olmak nerede ben nerede diye düşünür ve bir dilencinin padişahla yani sevgiliyle sohbet arkadaşı olamayacağını söyler. Âşığın dost yanında dilenciliği olsa da zamanı kışkandıracak da padişahlığı vardır. Şair, padişah ve gedâ kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Duhûl-i halka-i bezm-i visâlin kande ben kande

Gedâ hem-sohbet olmaz şâh ile ben kande ben kande (Yahyâ Nazîm G. 602/1)

Egerçi dost yanında gedâlığım vardur

Zamâne reşk idecek pâdişâlığım vardur (Âgâh G. 64/1)

Sevgiliyle dost olan âlemi yabancı bilir ve âlemin saltanatını ise dünyaya egemen olan padişahın bilir. Dostum dediği sevgiliye seslenen âşık, gönlünü yapmanın da yıkmanın da sevgilisinin elinde olduğunu söyler; çünkü ülkenin padişahı ne dilerse o olur. Sevgili de âşığın gönlünün padişahıdır ve onun istediği olacaktır:

Yârile hem-dem olan âlemi ağyâr bilür

Âlemün saltânatı şâh-i cihân-dâr bilür (Lâmi'î Çelebi G. 155/1)

Gönlümü yapmak da yıkmak da elünde dostum

Olur elbette ne eylerse şeh-i kişver murâd (Şeyhülislâm Yahyâ G. 42/3)

Kış mevsimi cihanı kuşatmış, havalar soğumuştur. Âşığın ise dostu yani sevgilisiyle arası soğuktur ve âşık havaya bu soğukluğun tesir ettiğini bu nedenle havanın soğuk olduğunu söyler. Âşık, sevgili ile dost olduğu zamanlardaki zevk ve saadeti anarak ayrılık derdini ve mihnetini bir nebze de olsa azaltacağını düşünse de yanıldığını anlamıştır. Âşık, sevgiliye yeme içme eğlencesinde kendisiyle dost iken şimdi ne oldu da ayrı düştüğünü sorar:

Cihânı eyledi sermâ ihâta zannum odur

Hevâya oldu müessir Bürûdet-i ahhâb (İzzet Ali Paşa G. 7/2)

Fuzûlî olmaz imiş mihnet-i firâka müfid

Bu zevk zikri ki bir vakt yâre hem-dem idüm (Fuzûlî G. 192/7)

Safâ-yı cayş u nûş içre benümle hem-dem idün dün

Ne oldu sana ki düşdün bugün benden cüdâ ömrüm (Mesîhî G. 163/2)

Sevgilinin aşkı, zaman zaman gelir ve âşığın gözleri nemle dolar. Âşık, bir dosta ihtiyacı olduğunu ve sevgilinin bundan haberinin olup olmadığını sorar. Dost dediği sevgilisine seslenen âşık, “Seni görmeyeli gözlerim kan döker. Acaba sen de beni görmeyeli yâd eder misin?” diye sorar:

Aşkun ki gelür dem dem dîdeler olur pür-nem

Lâzım bana bir hem-dem var mı haberün bilmem (Sutûrî G. 338/3)

Gözlerim kan döker ey dost seni görmeyeli

Yâd eder misin aceb sen de beni görmeyeli (Esrâr Dede G. 264/1)

Dün gece bir yâr ile dost olduğunu söyleyen âşığın gönlü mutlu, vakti güleryüzlü, meclisi ise nur doludur. Âşık, dostum dediği sevgilisiyle bahtiyardır ve düşmandan yani

rakipten korkmaz ve gönlü diri olduğu sürece artık rahatın kendisine el verdiğini söyler. Şair, ağyâr ve dost kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Hem-nişîn idi Nesîmî dün gece bir yâr ile

Gönlü şâd u vakti hürrem meclisi pür-nûr idi (Nesîmî G. 402/7)

Kâm-yâbım dost ile havf eylemem ağyârdan

Zinde-dil oldukça artık râhat el verdi bana (Sırrî Râhile Hanım G. 1/6)

Âşık, zamane dostlarından kimsenin yanına gelmemesini ister; çünkü dostunun, vefalı yârinin gölgesi gelmiştir. Âşığın hücreğine yani gönlüne dostu gelmiştir ve onun için artık yârin dertle gamına ciğerini kebap etme zamanı gelmiştir:

Gelmesün yanuma yârân-ı zamâne ki henüz

Sâye-i yâr-ı vefâ-dâr-ı semîrüm geldi (Sâkîb Dede G. 162/5)

Mâ-hazer derd ü gâm-ı yâre kebâb it ciğerün

Demidür Lâmi'îyâ hücreye yârân geldi (Lâmi'î Çelebi G. 505/7)

Kimi yâri ile dost iken âşık, Allah'a seslenerek kendisini gam içinde bırakmamasını ister; çünkü bu âlemde kendisine bir dost bulunur mu bulunmaz mı bilmez. Âşık, yâr ile dost olmak ister çünkü selamet yeri yoktur ve Allah'a seslenerek bu dert ile ne yapacağım ne edeceğim diye sorar:

Koma yâ Rab beni gamda kimi yârıyla hem-demde

Bize bir dost bu âlemde bulunur mı bulunmaz mı (Azîbî Baba K. 19/9)

Yâr ile hem-dem olam cây-ı selâmet yokdur

N'ideyim n'eyleyeyim derdile yâ Rab gıyâs (Türâbî G. 58/3)

Âşık, ne dostum dediği sevgilinin bakışını ne de gamzesini ister; çünkü güzellerin en vefasızına meyillidir. Dost binası ezelden beri cefa ile kurulmuştur bu nedenle gölgesinde bile dost vefası bulunmaz:

Nef'î bize ne gamze gerek ne nigâh-ı dost

Biz mâiliz güzellerin en bî-vefâsına (Nef'î G. 129/5)

Cevr ile çün kurulmuş ezelden binâ-yı dost

Oldur ki sâyesinde bulunmaz vefâ-yı dost (Hikmetî G. 20/1)

Âşık, dost ayrılığı ile gonca gibi suskun olmuştur ve bülbüller gibi sohbeti kalmamıştır. Dost dediği sevgilisine seslenen âşık, her kavuşmanın sonu eğer ayrılık ise bu ayrılığın niçin kendisinden ayrılmadığını sorar:

Olup mânend-i gonce hicr-i yârân ile dem-beste

Meğer Âsımda bülbüller gibi sohbet mi kalmışdır (Çelebîzâde Âsım G. 17/5)

Her vaslun eğer âhiri hicrân ise ey dost

Benden bu cüdâlık nite bulmadı cüdâlık (Karamanlı Nizâmî G. 55/5)

Âşığın hatrına üzüntü sevgiliden değil onun hayalinden gelir ve sitem her zaman tanıdıklardan, dostlardan gelir, yabancılardan gelmez. Âşık sevgilisine, “Başkaları da dostlarına böyle yabancı bakar mı yoksa bu yabancı bakışlar hep sende mi?” diye sorar:

Hayâlinden gelir gam hâtıra cânânedен gelmez

Sitem hep âşnâlardam gelir bîgânedен gelmez (Nâbî G.279/1)

Bîgâne nazar dostlara ilde de var mı

Hep sende midür yohsa bu bîgâne bakışlar (Şeyhülsîlâm Bahâyî G. 13/5)

Âşığın dostları, rakip gibi kıskançlıktan ona kin doludur. Âşık, sevgiliden kendisine merhamet etmesini ister; çünkü âşığın ondan başka dost olan yâri yoktur. Âşık, dostum dediği sevgilisine seslenerek “Bana hâlimi sorma ki gayet de kederlidir. Merhamet edeceksen tam zamanıdır.” der ve cevri cefasını çektiği sevgiliden bir umut içinde bulunduğu vaziyete bakarak merhamet etmesini diler:

Bana rahm it ki senden başka yâr-i dost-dârum yok

Rakîb-âsâ bana pür-kinedür ahbâb reşkünden (Yenişehirli Avnî G. 330/5)

Hâlûmi benüm sorma ki gâyet de mükedder

Rahm eyler-isen vaktîdur iy dost demidür (Muhibbî G. 241/4)

Çekerem cevri ü cefânı bu ümîde dostum

Bir gün ola hâlûme bakup bana rahm idesin (Muhibbî G. 25/3)

Âşık, dostunu terk ettiği günden beri memleketin karışık şehri baştanbaşa harap olmuştur. Sadık yâr, dostunu terk etmemelidir. Sultan isteyen varını sevgiliye hediye etmelidir:

Şükür kim terk-i ahbâb etdiğim günden berü Esrâr

Harâb oldu ser-â-ser kişver-i ma‘mûre-i teşviş (Esrâr Dede G. 122/9)

Yâr-ı sâdık ol durur terk itmeye yârânını

Eylesün varını ihdâ sana sultân isteyen (Âsaf G. 804/4)

Âşık, dostun gamzesinin eziyeti ile ölürse kabrine “şehit kabri” yazılmasını ve dostlarına eğer gönül delen okla şehit olursa yârin mahallesinin içindeki toprağın kendisine kabir olacağını söyler. Âşık, başkalarının dostun geçtiği yolu lutf edip terk etmesini ister; çünkü o an kabrine toprağı dostu atsin ister:

Zahm-ı gamzenle ölürsem dostum

Yaz mezârûm taşına “kabr-i şehîd” (Şâhî G. 21/5)

Ger şehîd-i nâvek-i dil-dûzı olsam dostlar

Kûy-ı yâr içre ki var berr-i yâr medfendir bana (Hâfız Mehmed Sebâtî G. 8/3)

Reh-güzâr-ı dostdan derk eylesünler lutf idüp

Kabrüme Âsaf o dem kim toprağum yârân atar (Âsaf G. 262/5)

Rakip, dostun yani sevgilinin yanında âşığın yüzüne güler ve âşık şaşkınlıktan dostunu düşmanından bilemez. Âşık, nerede rakip ile sevgiliyi dost olarak görse dünyanın gözüne dar gelmeye başladığını, kıskançlıkla bağrında yaralar açıldığını söyler. Âşığın gönlü sevgilinin ayrılığı ile gamla doluyken, sevgili rakip ile dosttur. Âşık, sevgiliden artık gerekse bir seçim yapmasını gerekse diyarı terk etmesini ister. Şair, dost ve düşman kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Gördüm ağyâr güler yâr yanında yüzüme

Bilemem hayret ile dostumı düşmânımdan (Rezmî G. 361/2)

Kande görsem yâr ile ağyârı hem-dem dostlar

Teng olur dünyâ gözime reşk urur bağrıma dâğ (Hâfız Mehmed Sebâtî G. 80/4)

Gönül hicrinde pür-gam yâr ise ağyâr ile hem-dem

Gerekse ihtiyâr itsün gerek terk-i diyâr itsün (Nev'î-zâde G. 169/4)

Nasıl ki pervane mum ile sıkı fıkı olmasa bile onun için yanıyorsa âşık da sevgili ile sohbet dostu olsun olmasın onun için canını vereceğini söyler. Âşık, cilvesi yabancı

olan sevgiliye seslenerek eğer ona yakın ve dost olsaydı hallerini, olup biteni anlatacağını söyler:

Yâra âşık cân virür hem-sohbet olsun olmasun

Şem'e pervâne yanar germ-i ülfet olsun olmasun (Yenişehirli İzzet G. 125/1)

Âh ey büt-i bî-gâne-edâ mahremün olsam

Ahvâlümü hep söyler idüm hem-demün olsam (Yenişehirli İzzet G. 100/1)

Âşık, gurbet mihnet hanesinde dostu yoktur yalnız kalmıştır ve “Âlemde ben de bir münasip yâr istesem ne ola?” diye sorar. Âşığı bir taraftan dert elemini bir yandan dost ayrılığı kuşatmıştır ve sitemle cihanda dost edinmeye çalışır:

N'ola âlemde bir yâr-ı muvâfık istesem ben de

Enîsim yok bu mihnet-hâne-i gurbetde tenhâyım (Zekâyî G. 75/2)

Bir taraftan elem-i derd ü firâk-ı yârân

Eylerim şimdi sitemle bu cihânda ülfet (Nâ'il Abbâs Paşa G. 17/2)

Âşık, birçok güzelin mahallesini gezmiştir ama sevgilisinden başka dost yâr bulamamıştır. Âşığın sevgiliden başka vefalı dostu yoktur. Sevgilisine seslenen âşık, “Eksiksiz güzelliğe sahip cefasız dostum neredesin?” diye sorar:

Çok tolandum kûyını dil-berlerün ammâ ki ben

Yine senden gayrı cânâ yâr-ı hem-dem bulmadum (Mirzâ-zâde Sâlim G. 210/2)

Senden ayrı gönlümün yoktur vefâlı yârı dost

Ey cefâsız hüsn-i kâmil yâr-ı gârım kandasın (Nesîmî G. 311/8)

Dostun ayrılık ateşi âşığın vücudunu yakar. Âşık, “Gönül feryat ve figan ile ah ah etmesin de ne yapsın?” diye sorar. Dostun gönül yakan ateşinden âşık, illallah etmektedir; çünkü onun ateşini bir kat daha parlak etmiştir:

Yakdı vücûd mülkini nâr-ı firâk-ı dost

Nitsin dil itmesin de figân âh âh âh (Şeref Hanım G. 222/3)

Dâd u feryâd âteş-i dil-sûzî-i ahabbdan

Âteşim bir kat dahı anlar fûrûzân eyledi (Nevres-i Kadîm K. 22/6)

Sürme, sevgilinin ayağının tozuna özenir bu yüzden sabah rüzgârı gelip onu tozudur. Âşık, dostum dediği sevgilisine seslenerek gözünün onun ayağının tozuna doymadığını söyler. Sevgili ise ona, bu kadar aç gözlülük ve gafletin fazla olduğunu gözünü açması gerektiğini söyler:

Ayağın toprağına öykündügiyçün tûtiyâ

Erişüp anı dozıtdı dostum bâd-ı sabâ (Harîmî G. 3/1)

Didüm ey dost gözüm toymaz ayağın tozına

Didi kim bu tama’ u gafleti ko hey gözün aç (Mesîhî G. 25/4)

Âşığın dünya evindeki arzusu sevgili ile her zaman dost olmaktır. Âşık, her gün sevgiliyle dost olmak ve her gece onunla aynı yerde olmak ister. Şair, rûz ve gice kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Hâne-i dünyâda matlûbum benüm

Hem-dem olmakdur senünle her zamân (Hâlet Bey G. 156/4)

Her rûz idem seninle hem-dem

Her gice seninle hem-kenâre (Dâniş Mehmed Bey Tc. 2/5)

Parlak güneşten garaz sevgilinin yanakları, cennet içindeki kevser suyundan garaz ise âşığın dostum diye seslendiği sevgilinin dudaklarıdır. Âşığın gözü, sevgilinin yanağını seyretmeye hasrettir ve kulağı ise dostun sohbetini dinlemeye hasrettir:

Ruhlarundur dostum hurşîd-i enverden garaz

Lebleründür cennet içre âb-ı kevserden garaz (Azbî Baba G. 68/1)

Gözüm nezzâre-i ruhsâre-i cânâna hasretdür

Kulağum istimâ'-ı sohbet-i yârâna hasretdür (Kânî G. 35/1)

Sevgili meclise gelip âşık ile dost olmak istemiştir. Bu haber âşığı şevk şarabının sarhoşu etmiştir. Sevgili, diğerlerinin meclisine dost olmayarak âşıklarını lütufların bolluğuna boğmuştur:

Gelüb bezme benümle hem-dem olmak yâr istermiş

Beni mest-i mey-i şevk itdi böyle bir haberdür bu (Rüşdî G. 133/2)

Etdin uşşâkını müstağrak-ı feyz-i eltâf

Olmadın hem-dem-i bezm-i diğerân hoş geldin (Esrâr Dede G. 156/9)

Âşık, sevgilinin mumuna pervane iken meclisine yakın olduğunu, sevgiliyle dost olduğunu fakat feleğin kendisini ondan uzak ettiğini söyler. Feleğe seslenen âşık, ondan ya sevgilinin meclisine dost olmayı ya da nehir gibi kara toprağa karışmayı ister:

Beni dûr itdi felek hem-dem-i cânâne iken

Bezmine mahrem idim şem'ine pervâne iken (Yahyâ Nazîm G. 518/1)

Ey felek ya hem-nişîn-i bezm-i cânân et beni

Cûy gibi ya kara toprağa yeksân et beni (Hayâlî G. 12/1)

Ne yazık ki sevgili âşığın inleyen gönlünü hoş bakışlıya dost etmez. Âşık, nadir bir Mecnun olduğu için ahular ona dost olmaz. Âşık, dostuna dert ve gamlı hâlini açıklayacak olursa Ferhat ve Mecnun kıssasının yanında efsane kalacaktır:

Hoş-nigâhân ülfet itmezler dil-i zâr ile hayf

Turfa Mecnûnum ki hem-dem olmaz âhûlar bana (Çelebîzâde Âsım G. 4/5)

Hâlet-i derd ü gamum şerhine nisbet dostum

Kıssa-i ferhâd u mecnûn dedüğün efsânedür (Hecrî G. 53/4)

Âşık, dostunun aşkıyla sarhoş ve viran olmuştur. Âşığın gönlü, sevgilinin saçlarına tutulmuş ve perişan olmuştur. Dostuna seslenen âşık, gönlünün perişan halde olduğunu ve kendisini mazur tutması gerektiğini söyler; çünkü âşık sevgilinin saçının ayrılığıyla çaresiz ve avaredir:

Men senün aşkunla dostum mest vîrân olmuşem

Zülfüne bağlandı gönlüm gör perîşân olmuşem (Azîbî Baba G. 103/1)

Dil perîşân-hâl ise ey dost ma'zûr tut anı

Hecr-i zülf-i yâr ile bî-çâredür âvâredür (Hâlet Bey G. 77/4)

Âşık, can dostum dediği sevgilisine seslenerek artık kiminle olursan ol der; çünkü sevgilisi kendisinden ayrılmıştır. Peri gibi güzel olan sevgili, âşık ile dost olmaya gelmez. Âşık da divane gönlünü o sıkıntıya düşürmemek gerektiğini ve boşvermesi gerektiğini söyler. Âşık, kendisine seslenerek sevgili ile dost olmaktan sakınmak gerektiğini ve selamını beklememek gerektiğini söyler; çünkü o bile minnetlidir:

Ne çâre n'eyleyeyüm çünki benden ayrıldun

Kimünle ister isen ey nedîm-i cân yâr ol (İsmetî G. 52/4)

Çok da o peri-rû ile ünsiyyete gelmez

Ol kayda düşürme dil-i divâneyi boş ko (Münîf G. 47/5)

Kâniyâ yârân ile ülfetden eyle ihtirâz

Muntazır olma selâma ol dahı minnetlidür (Kânî G. 38/5)

Âşık, sevgilinin kaşlarını yaya kirpiklerini ise oka benzetmiştir ve sevgilisine seslenerek “Yay gibi olan kaşının oku gözünün üstündedir.” der. Sevgilinin bakış okunun birçoğu âşığın canı ile ciğerindedir. Âşığın sinesi, dostun okuyla kanar ve bunu gören düşman kıskançlıktan figanlar ederek ağlar:

Kaşun yayının tîri göz üstündedir ey dost

Gamzen okının niteki cân ile ciğerde (Karamanlı Nizâmî G. 96/4)

Dostum sînemde tîrûn zahmı kim kan ağladı

İşidüp düşmen hasedden itdi efgân ağladı (Ravzî G. 611/1)

Dost aşkının derdi, âşığın boyunu kemana döndürmüştür ve âşık ah okuyla düşmanları hedef şaşırmadan vurur. Sevgilinin oku, âşığın yüreğini parçalayıp durur. Dost dediği sevgilisine seslenen âşık, bu duruma katlanması için âşıkların yüreğinin demirden olması gerektiğini söyler:

Kaddüm kemâna döndürelî derd-i ışk-ı dost

A‘dâyı tir-i âh ile hergiz şaşurmazın (Taşlıcalı Yahyâ G. 337/4)

Yüreğüm pâreleyüp turdı hadengün yirine

Âşıka katı demürden gerek ey dost yürek (Hamdullâh Hamdî G. 90/4)

Sevgili kimini zevkle dost eylerken kimini ise dert ile ağlar etmiştir. Merhametsiz sevgili, aşığın benzini safran rengine döndürerek düşmanı güldürüp dostu olan âşığı ağlatmıştır. Şair, dost ve düşman kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Kimini eyledün zevk-ile hem-dem

Kimini derd-ile ağlar iden sen (Gurbî G. 117/9)

Za'ferân tek benzimi döndürdü ol bî-rahm yâr

Düşmeni handân edip dostunu giryân eyledi (Nesîmî G. 455/2)

Âşığa gönlünü yârla dost etmek kolaydır fakat ona engel olan ağlayan gözleridir. Âşık, sevgiliden sürekli kendisini ağlatıp âlemi sele verdirmesin ister; çünkü âşığın kanlı gözyaşlarından ona bir hayır gelmeyecektir:

Gönlümi yârumla hem-dem itmek âsândur velî

Âsafâ mâni olan bu çeşm-i giryândur bana (Âsaf G. 6/5)

Seyle virüp âlemi akıtma her dem yaşımı

Dostum hayr eylemez âhır bu kanlu su sana (Necâtî Bey G. 10/2)

Âşık, kendisine “Rakibin koyduğu ağırlık çekilir mi?” diye sorar ve dost hatırı için düşmanın zahmetine katlandığını söyler. Dost, gam yükünü yabancıya yükletmiştir fakat rakip onu taşıyacak güçte değildir. Sevgili, âşığa hafif ruhlu bir dosttur fakat rakip zayıf ruhlu ve can sıkıcıdır:

Sıklet-i vaz'ı rakibin çekilür mi Râgıb

Hâtır-ı dost için zahmet-i düşmen çekerim (Koca Râgıb Paşa G. 113/7)

Bâr-ı gamını gayrıya yükletdi dostum

Döndüm o nâ-tüvâna k'ola bârdan cüdâ (Enverî G. 4/4)

Hem-dem bize bir yâr-ı sebük-rûhdur ancak

Ağyârı tenûk-zarf u girân-cân bilürüz biz (Nâ'îlî-i Kadîm G. 134/3)

Âşık, âlemde kendisine uygun bir dost yâr bulamamıştır. Gönlüne seslenen âşık, sinesinin kendisine herkesten daha bela olduğunu söyler. Âşık, münasip bir dost yani sevgili ile kayığa binerse kayığı şevk ile kullanacağını ve devrin artık kendilerinin olacağını söyler:

Bir münâsib yâr-ı hem-dem bulmadum âlemde hiç

Yine ey dil sînen ancak cümleden insâb bana (Rüşdî G. 1/5)

Bir münâsibce refîk ile girersek kayığa

Şevk ile kullanırız gayri bizindir eyyâm (Nedîm K.10/20)

Âşık, “O Yusuf güzelliğine sahip sevgiliyle dost olmak nerede ben nerede, Mısır Azizi nerede hüznler evinin sakini nerede?” der. Bir kimsenin dostu yoksa viran kulübesi de yıkılır. Âşık, feleğe kulübesinin eyvanını yıkanı ağlayandan sormasını söyler. Şair; Yusuf, Mısır Azizi ve hüznler kulübesinden bahsederek Hz. Yusuf kıssasına telmih yapmıştır:

O Yûsuf-hüsni ile hem-sohbet olmak kanda ben kanda

Azîz-i Mısır kanda sâkin-i Beytû'l-Hazen kanda (Sükkerî G. 120/1)

Kûlbem eyvânın felek yıkanını sor ol zârdın

Kim enîsi yok yıkılur kûlbe-i vîrânıda (Nevâyî G. 36/4)

Âşık, bir kere o İsa nefesli sevgili ile dost olsaydı tek anlık görüşmeyi bin cana değişmeyeceğini söyler. Mesih can verirken âşığın dostu can almaya susamıştır. Âşık, gönlünden o kâfirin Hz. İsa'ya tabi olduğunu zannetmemesini ister:

Bir kerre o Îsâ-dem ile hem-dem olaydum

Yek-lahza mülâkâtumı bin cânâ değişmem (Yenişehirli Avnî G. 294/3)

Mesîhâ cân virürdi dostumuz cân almağa teşne

Gönül ol kâfiri zann itme kim Îsâya tâbi'dür (Yenişehirli Avnî G. 104/6)

Âşğın dostu yani sevgilisi onun hüzünlü gönlünün dostudur ve hüzünlü olanlara teselli verendir. Bazen gönülde bazen de canda sevgili âşığa dost olur. Sevgilinin gamı, âşığı ev ev arayıp nihayetinde bulur. Âşık, sevgiliden emanet olan gönlünü viran etmemesini ister; çünkü orası sevgilinin hayal atlarının hanesidir. Şair, gamın kendisini ev ev aradığını söyleyerek teşhis yapmıştır:

Hem-dem-i cân-ı dil hazînânsın

Tesliyet-bahş-ı ye's-bînânsın (Şeyhülslâm Bahâyî K. 2/44)

Gehî gönülde gehi cânâ yâr hem-dem olur

Bulur gamun beni elbette hâne hâne arar (Rızâyî G. 48/2)

Al emânet gönlümi cevrünle vîrân eyleme

Kim senün hayl-i hayâlün hânesidür dostum (Adnî G. 58/2)

Mümin kimsenin yeri Kâbe, Müslüman olmayan kimsenin yeri ise büthanedir. Şairin Kâbe ve büthanesi ise dostunun yani sevgilinin eşığıdır. Şair, dostum dediğı sevgiliye “Ümit gözüm mahallenin Kâbe'sinin tozunu görür mü?” diye sorar fakat rüzgâra göre isteğine ulaşması zordur:

Mü'minin Kâ'be yeridir kâfirin büt-hânedir

Âşıkın dost eşığıdır Kâ'be vü büt-hânesi (Nesîmî G. 422/12)

Gubâr-ı Kâ'be-i kûyun görür mi çeşm-i ümîd

Bu rûzgâra göre dostum değil mi baîd (Nâ'ilî-i Kadîm G. 34/1)

Âşık, kendisine seslenerek bu kadar lafın ve sözün çok olduğunu, dostunun bu kadar dizilmiş tafraya tahammül edemeyeceğini söyler. Âşık, sevgiliyle aşk dostudur ve hâlini arz etmeye gerek yoktur. Âşık, yalvarmayla nazın mahremidir ve dedikoduya yapacak bir şeyi yoktur:

Çokdur bu kadar lâf (u) sühan itme Mezâkî

Yârân idemez tafrâ-i nazzâma tahammül (Mezâkî G. 287/9)

Yâr ile hem-râz-ı aşkuz arz-ı hâli neylerüz

Mahrem-i nâz u niyâzuz kîl ü kâli neylerüz (Kâmî G. 90/1)

Âşık, sevgilisine seslenerek “Birbirimizle dost olup bir anlığına sohbet etsek ne olur?” der. Sevgilisine seslenen âşık, “Seninle dost olmak nerede? Sana gizliden bile bakmaya razıyım.” der:

N’ola bir dem musâhabet itsen

Birbirimizle oluben hem-dem (Filibeli Vecdî K. 13/15)

Kanda olur hem-dem olmak ey lebi handân sana

Râzıyam ben buna kim idem nazar pinhân sana (Sürûrî G. 22/1)

Şair, vefa göstermede o kadar iyidir ki dostun mahallesinin köpekleri kıskanmaktadır. Âşık, padişahım dediği sevgilisi kölesine yani kendisine “Cefa yeter!” derse bu duruma şaşılması gerektiğini söyler. Âşık, dostuna seslenerek ondan iyilik etmesini ister. Sevgili ise nihayet çaresiz iyilik hakkındır der:

Sâkıb vefâda reşk-i seg-i kûy-ı dostdur

Dirse ‘aceb mi bendene şâhum cefâ yeter (Sâkıb Dede G. 29/19)

Didüm ey dost inâyet eyle

Didi bî-çâre inâyet hakkun (Emrî G. 273/4)

Dostum dediği sevgiliye seslenen âşık, “Ne olaydı bir gün beni öldüreydin de düşman sonunda bu hâl ile beni görmeyeydi.” der. Dostun derdiyle hasta olan âşıklara tedavinin gerekmez; çünkü gönlü hasta âşıklar için dertle ölmek sıhhattir:

Dostum bir gün n’ olaydı öldüreydün sen beni

Görmeyeydi âkıbet bu hâl ile düşmen beni (Taşlıcalı Yahyâ G. 493/1)

Dil-hastelerün ölmegi sıhhat bilür ey dost

Bîmâr-ı gamun derdine tîmâr gerekmez (Enverî G. 131/2)

Ay dediği sevgilisine seslenen âşık, bir garibin dostu eğer sevgili olursa ona gurbet akşamının, vatanda yeni günün sabahı gibi geleceğini söyler. Kader ay gibi güzel sevgiliyi bir kere âşığa dost etmemiştir. Âşığın ahı tedbirin çarkından ok gibi geçmiştir. Şair, subh ve şam kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır ve sevgilisine “mâh” diye seslenerek açık istiare yapmıştır:

Bir garîbün ki refiki sen olursan ey mâh

Subh-ı nev-rûz-ı vatandur ana şâm-ı gurbet (Yenişehirli Avnî G. 30/5)

İtmedi takdir bir kez ol mehi hem-dem bana

Geçdi âhim çarh-ı kec-tedbîrden mânend-i tîr (Dâniş Mehmed Bey G. 10/3)

Âşık, sevgiliye yolunda dertli olduğunu söylese de sevgili onun derdine derman olmaz. Sevgili neşe esiri olmuştur ve âşığın yanışından habersizdir. Ne yazık ki dost, derde müptela âşığa bir bakış atmaz. Âşık, tenhada peri dediği sevgiliden herhangi bir işaret görmemiştir ve sevgilinin ya aklını çelmemesini ya da kendisine dost olmasını ister:

Dermend oldum didüm yolunda dost

Dimedün dermân olayum dostum (Karamanlı Aynî G. 356/2)

Bî-haberdür sûzişinden yâ esir-i neş'edür

Mübtelâ-yı derde kılmaz bir nigh yârân dirîğ (Hâlet Bey G. 118/6)

Ol perinin bir nişânın görmedim tenhâda ben

Çelmesin aklım benim yâhûd nedîm olsun bana (Ağazâde 'Örfî G. 14/2)

Dosta ulaşma azmi, âşığı ahıyla beraber eylemiştir. Keder yükünden âşığın gönlünde güç kalmamıştır ve buna çare yoktur. Âşık, seher vakti taze gülü koklamak için sabah rüzgârının eserek dosttan haber getirmesini ister:

Âhımla eyler idi ber-â-berce azm-i dost

Yokdur ne çâre bâr-ı elemnden mecâl-i dil (Esrâr Dede G. 162/8)

Bâd-ı nesîm seheri getire dostdan haberi

Koklamağa verd-i teri vakt-i seher kum kum kum (Selâmi G. 136/4)

Âşık, bir zaman kendisiyle dost olan sevgilinin bırakıp gitmesinin mertlik olmadığını söyler. Sevgili bırakıp gittiği an dert ve gam, âşığın yakını olmuştur ve âşık sevgilinin gelmesini ister. Âşık, kendisinden uzağa düşen sevgilinin gönlünden de uzak olmaktan ve başkalarının onun yâri olmasından korkar:

Seninle bir zaman olmuş iken hem-dem mürüvvet mi

Bırakıp gitdiğin dem derd ü gam olsun karinim gel (Esrâr Dede G. 161/10)

Dostum olmaya kim gözden ırag olmagla

Unıdup Ca'feri gayrı kişiler yârun ola (Tâcî-zâde Ca'fer G. 6/5)

Âşık, dost sefası ile meşgul olalı cihandaki işlerinden feragat etmiştir. Âşık, sevgiliyle dost olalı artık gönlü cümle âlemden daha cömerttir ve yâri yücelteli gönlü de ululaşmıştır:

Cemâli dost safâsına olalı meşgul

Hemân cihânda işümüz ferâgat olmuşdur (Cemâlî G.33/7)

Hem-dem-i yâr olalı cümleden ekremdür dil

Yâri ta'zîm ideli nice muazzamdur dil (Murâdî G. 804/1)

Sevgilisine seslenen âşık, “Gönülde sevgin olduğunu inkâr etme. Sabah vakti ettiğim ahlâr gün gibi ortadadır.” der. Dost, âşığın ne hâlde olduğunu keder, kaygı ve gamdan bilmelidir eğer inanmayacak olursa âşığın dostları bu duruma şahittir:

Dilde mihrün olduğın iy dost inkâr itme kim

Gün gibi rûşen kılur âh-ı seher-gâhum sana (Mu'îdî G. 21/3)

Gussa vü endûh u gamdan bil nedür hâlüm benüm

Dostum bana inanmazsan eğer yârâna sor (Hayretî G. 108/2)

Âşık, sevgilinin derdine düşmüştür ve dostuna yani sevgiliye çektirdiği dertlerin artık yettiğini ve derman istediğini söyler. Âşık gönlüne seslenerek, “Gel sen de bu genç sevgiliden, vefasızdan geç. Sen sadık dost ararsın can ve bedenden sen de geç.” der:

Düşmüşem derdine cânâ dermân isterem

Dostum derdün yeter derdüme dermân isterem (Mihri Hâtun G. 110/1)

Ey gönül vâz gel cevândan bî-vefâdan sen de geç

Dost-ı sâdık sen ararsın cân u tenden sen de geç (Rıfkî G. 12/1)

Sevgili, âşık ile dost olmazsa bu duruma şaşılmalıdır; çünkü sevgili âşık ile dost olmayı utanılacak bir şey olarak görür. Âşık, kendisiyle dost olmayan sevgiliye bu gece kimin dostluğuna nur olduğunu, kimlerin misafiri ve sohbet arkadaşı olduğunu sorar:

Yâr hem-sohbetüm olmazsa Fuzûlî ne aceb

Özine sohbetümi ar bilüpdür bilübem (Fuzûlî G. 191/5)

Mâh-tâbım gurre-i ünsiyyetin kimdir bu şeb

Kimlerin mihmânısın hem-sohbetin kimdir bu şeb (Şeref Hanım G. 17/1)

Dost, âşığın başına melamet taşlarını vursa da âşık sevgiliden yüz çevirmez; çünkü bir mesele göre âşığın biraz da arsız olması gerekir. Âşık sevgiliye gönül vermekten bir fayda kazanamamıştır fakat dost ziyankâr olmaz diyerek yine de umudunu kaybetmez. Şair, “dost ziyankâr olmaz” atasözünü kullanarak irsâl-i mesel yapmıştır:

Başuma ursan melâmet taşların dönmez yüzüm

Bu meseldür dostum âşık gerekdür ârsuz (Bursalı Rahmî G. 95/2)

Fâyide idemedüm sana gönül virmekden

Gerçi dirler güzelüm dost ziyânkâr olmaz (Revânî G. 161/5)

Ne dost gelmiştir ne de düşman gitmiştir. Âşığın gözyaşı gülüşü, sözü ise inlemesi olmuştur. Âşığa gam hücum eylemiştir ve sırdaş sâkiye, dost yâra seslenerek yeter diyerek yardım ister. Dert ehli olan âşığın ömrü ahla vahla geçmiştir ve âlemde bir ay yüzlü sevgili kendisine dost olmamıştır. Şair, dost ve düşman kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Gelmedi dost gitmedi düşmen

Handemüz girye sözümüz şiven (Emrî G. 413/1)

Gam hücum eylemiş etrâfımı almış mededi

Yetür ey sâkî-i dem-sâz u ey yâr-ı nedîm (Nigârî G. 501/2)

Geçdi ömri ehl-i derdün âh u hây u hû-y-ile

Olmadı âlemde hem-dem bir büt-i meh-rû-y-ile (Rûşenî G. 74/1)

Âşık, “O sihirli gözlerin âşığı, kan dökerse şaşılır mı?” diye sorar. Bu duruma sebep olan yine dostluk yüzünden gaddar gamzedir. Sevgilinin âşığın yarasına gamzesi ile vurması onun için devanın kaynağıdır. Sevgilinin dudaklarıyla eziyet etmesi ise âşık için vefanın saf hâlidir. Şair, sevgilinin dudakları için “lâ’l” kelimesini kullanarak açık istiare yapmıştır:

Aceb mi kan dökerse âşıkı ol çeşm i sehhârın

Yine dostluk yüzünden gamze-i gaddârdır bâis (Şeref Hanım G. 24/2)

Zahm ile gamzen urur ayn-ı devâdur âşıka

Cevr kim lâ’lün kılur mahz-ı vefâdur dostum (Karamanlı Nizâmî G. 80/4)

Âşık, dostunun cevri ve cefasını çekmekte iyi sabrettiğini söyler fakat âşığın bu hâline bir kişi bile razı değildir. Âşık, dostuna yani sevgilisine seslenerek artık çektiği akıl cefasının yettiğini söyler ve dostundan yani sevgilisinden kendisini alıp sahrada oturan bir avare kılmasını ister:

Bu Revânî hoş çeker cevri ü cefânı dostum

Tanrı hakkıyçün buna râzî değıldür bir ahad (Revânî G. 42/7)

Besdir bu çekdüğümüz akıl cefâsın

Algıl bizi sahrâ-nişîn âvâre kıl ey dost (Nigârî G. 80/2)

Âşığın sevgili ile herhangi bir münasebeti yoktur. Sevgili ona ne dost ne düşman, ne yâr ne de yabancı olmuştur. Sevgili, can ve gönülden dost olup aşkla yâr olmaz ve âşığın yanında olmayarak onu sevgisinden mahrum bırakır:

Yog ol nigâr ile bir vech ile münâsebetüm

Ne bana dost u ne düşmen ne yâr u ne ağyâr (Nev'î G. 135/4)

Cân u dilden hem-dem olub aşk-ıla yâr olmadı

Olmadın akl-ıla bu Nazmî-i şeydâ bir yana (Edirneli Nazmî G. 316/5)

Âşığın dostum diye seslendiği sevgilisi, aşkını onun canında gizlemiş ve âşığın gönlündeki sırrı halka aşıkâr etmiştir. Âşık, aşkı ile gönlünün nasıl olduğunu soran sevgiliye hâlinin ateş ile otun birleşmesi gibi olduğunu söyler. Âşığın sözü bir gün bile dostunun yanında geçmemiştir. Bu durumdan muzdarip olan âşık, sevgilinin kendisine ettiklerini imanından bulmasını ister:

Tâ ışkunu cânumda nihân eyledün iy dost

Râz-ı dilümi halka ıyân eyledün iy dost (Karamanlı Aynî G. 73/1)

Işkun ile gönlümün hâlin sorarsan dostum

Nicedür işde bilürsin cem' ola nâr ile has (Hamdullâh Hamdî G. 70/4)

Dostum geçmedi bir gün sözümüz yanunda

Bana itdüklerini bulasın îmânunda (Mihri Hâtun G. 154/1)

Sevgilisine seslenen şair, “Tanıdıkların dostusun, tanıdıklar senden bir haber. Ey âlemi parlatan güneş zerreler senden bir haber.” der. Âşık, kendisinden daha iyi olanların sevgiliyle dost olduklarını görmüştür. İltifat etmeyi bilen âşık onların kendilerinden daha iyi olduğunu söyler:

Hem-dem-i ahabâbsın ahabâb senden bî-haber

Zerreler ey mihr-i âlem-tâb senden bî-haber (Yenişehirli Avnî G. 62/1)

Hem-dem olmuş o perîye yine bizden yeğler

İltifâtı bilürüm anlara bizden yeğdir (Ağazâde ‘Örfî G. 90/3)

Dostun eşiği, uzun zamandır âşığın mekânı olmuştur. O mekânsız, âşığı mekânından yani dostun eşiğinden ayıramamıştır. Âşık, dostun diyarından gitmek istese yüreği titrer, eli tutmaz ve ayakları ağrımaya başlar:

Çokdan mekânım olmuş idi âstân-ı dost

Ol lâ-mekân beni bu mekândan ayırmadı (Esrâr Dede G. 254/2)

Başum alup gitmek istersem diyâr-ı dostdan

Yüreğüm ditrer elüm dutmaz ayağum ağırur (Kelâmî G. 57/2)

Dostum dediği sevgiliye seslenen âşık, simşad ağacının ne yüz ile sevgilisine özendiğini sorar; çünkü sevgili gibi güzel olmak için sadece uzun boylu olmak yeterli değildir. Âşık, sevgili boyunu arz ederse tıpkı kıyamet günündeki sur gibi naralar eyleyecektir:

Şimşâd ne yüz ile sana öyküne ey dost

Kaddi uzun olmak sanemi bî-sebeb olmaz (Harîmî G.11/3)

Nâralar eyler Hüdâyî arz-ı kâmet eylesen

Dostum rûz-ı kıyâmetde sadâ-yi sûr-veş (Hüdâyî-i Kadîm G. 71/7)

Âşık, sevgilinin kendisine “Aklı yok!” diyip niçin azarladığını sorar; çünkü dostu bir kez görenin aklı başında kalmaz. Gönül ehli olan sevgili, kime bir anlığına dost olsa hemen gönlünü alır:

Aklı yok diyü bana n’içün itâb eylersin

Dostum aklu kalur mı seni bir kez görenün (Hâletî G. 447/4)

Bir nefes her kime kim hem-dem ola gönlin alır

Hey kimün câmidur ol şûh ne ehl-i dil olur (Âhî G. 30/2)

Âşık, dostum diye seslendiği sevgilisine bir gülfidanı bu kadar gül verir mi diye sorar. Sevgili, bayram günü gül busesiyle halkı mutlu etmiştir. Âşık, sevgili gonca gibi olunca sevilenlerin de güzel olacağını söyler ve sevgiliye cahillere kitap gibi açılmamasını öğütler:

Bir nihâl-i gül bu denlü gül virür mi dostum

Eyledün gül-bûse-i ıyd ile halkı kâm-yâb (Şehrî G. 12/4)

Gonca-veş mahbûb olunca hûb olur mahbûblar

Dostum câhillere açılma mânend-i kitâb (Taşlıcalı Yahyâ G. 24/2)

Âşık, eğer dost yani sevgili kendisinin şarap kadehinden kaçtığını düşünüyorsa yanıldığını söyler; çünkü âşık şarap kadehinden kaçmaz, sersemleyince ayrılık gamının gönülden gitmesinden endişe eder. Âşık, cihan padişahım diye seslendiği sevgiliye “Ben senin dostunum söyle mahmur gözlerine sâkinin şarabı mı hayret verdi?” diye sorar:

Korkaram bî-hûş olam dilden gam-ı hecrün gide

Dostum sanma beni sen câm-ı sahbâdan kaçır (İshâk Çelebi G. 58/4)

Bâde-i sâkî mi hayret verdi çeşm-i mestine

Söyle ey şâh-ı cihânım ben senin yârânınam (Nedîm G. 89/4)

Âşık sevgiliye seslenerek, “Ey dost! Kollarımı boynuna heykel et ki gönlü ve gözü kötü olanların nazarı sana değmeye.” der. Âşık, o mübarek zamanın anılmasını ister; çünkü mutlu olduğu yerdir ve peri gibi sevgiliyle dost olduğu yerdir:

Heykel it boynuna ey dost Mesîhî kolını

Tâ sana değmeye yavuz dil ile dîde-i bed (Mesîhî G. 35/5)

Anılsun ol dem-i ferhunde kim şâd olduğum yirdür

Niçe dem hem-dem-i yâr-ı perî-zâd olduğum yirdür (Mezâkî G. 121/1)

Sevgili, dostuna düşmanına bir bakış atar, kin haset bilmez ve kalbi akçe gibi katıdır. Âşık, sevgiliyle hâlinin ne olacağını bilmediğini ve sevgilinin dağınık saçları için çok başlı denildiğini söyler:

Bir nazar eylerimiş dostuna düşmanına

Kin hased bilmezimiş kalbi katı akçaymış (Sivâsî G. 44/4)

Neye varur anunla dostum ahvâlümüz bilmem

Katı çok başludur dirler senün zülf-i perîşânun (Hâletî G. 441/3)

Âşık, sevgiliyle dost olmak için güzel olmak gerektiğini ve gece gündüz ı ışık saçan bir yüzün gerektiğini söyler. Çaresiz âşık, dostun yakınlığı ve ay ışığının zevkiyle yüreğinin mutlu olamayacağını anlamıştır:

Hem-reh-i yâr olmağa ey mâh ân lâzım sana

Rûz ü şeb bir ârız pertev-feşân lâzım sana (Enderunlu Fâzıl G. 7/1)

Ülfet-i ahab u zevk-i mâh-tâb ile meğer

Âşık ı bî-çâre mesrûrül fuâd olmaz imiş (Şeref Hanım G. 75/2)

Dost bir eziyet etse gaddar âlem iki eziyet eder. Âşık, çaresiz ve yalnız iken kan dökücü düşman iki tanedir. Âşık, ahu gözlü sevgiliyle dost olduğundan beri çöllere, ovalara düşüp oradan oraya savrulur. Şair; deşt, sahra ve ahu kelimelerini kullanarak tenasüp yapmıştır:

Dost bir cevri itse eyler âlem-i gaddâr iki

N'eyleyem bî-çâre تنها düşmen-i hûn-hâr iki (Hüdâyî-i Kadîm G. 228/1)

Deşt ü sahrâyâ düşüp her yana turmaz yilerem

Hem-dem olalı gönül gözleri âhûlar ile (Mu'îdî G. 393/4)

Âşık, kendisi gibi cesur birinin sevgili için az olduğunu ve sevgili gibi dost dilberin ise âşığa az olduğunu söyler. Âşık, eğer dostu yiğitse gözyaşı dökmesine sebebiyet vermemesini ve bundan kaçınmasını ister:

Ben gibi sana begim âşık-ı ser-bâz azdır

Sen gibi bana dahı dilber-i hem-râz azdır (Beylikçi İzzet Bey G. 71/1)

Gel yiğitsen dostum lutf eyle alma yaşımı

İli sudur gözlerüm yaşından eyle ihtirâz (Edirneli Şevkî G. 76/2)

Sevgilisine seslenen âşık, “Ey dost! Biz dilenci değil aşk padişahıyız. Zamanı kullanırız cihan padişahıyız.” der. Âşık, hiçbir varlığının olmadığını eğer varsa da hepsinin dostunun yani sevgilisinin olduğunu söyler. Şair, gedâ ve şâh kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Ey dost biz gedâ değülüz ışk şâhiyuz

Kullanuruz zamânı cihân pâdişâhiyuz (Emrî G. 206/1)

Bilürsin nesnenem yokdur benüm dost

Eğer var ise de vârum senündür (Karamanlı Aynî G. 167/6)

Dostuna seslenen âşık, ondan gönül şişesini kırmamasını ve parçalarından sakınmasını ister; çünkü bu parçalar ayağına batarak yaralayabilir. Âşık, dost şevkinden yara ve yanık içinde olalı dostlarının haberlerine göz ve kulak kesilmiştir:

Urma gönül şişesin iy dost yirlere

Sakın ki batar ayağuna iğnesinden (Muhibbî G. 24/2)

Rızâyî çeşm ü gûşuz hâsılı peygâm-ı yârâna

Olaldan zahm zahm u dâğ dâğ ahbâb şevkinden (Rızâyî G. 150/4)

Âşığın her an ve her nefeste duası yârla dost olmayı Allah'ın kendisine nasip etmesidir. Âşık, akan ruh gibi olan sevgili kendisine dost ve yoldaş olursa kendi ruhunun da akıp gideceğini söyler:

Budur duâ-yı âşık her demde her nefesde

Yâ Rab müyesser eyle yârile hem-dem olmah (Rûşenî G. 5/6)

Râhat-ı rûha revân irer-idüm ben dahı âh

Olsa ol rûh-ı revân hem-dem ü hem-râh bana (Edirneli Nazmî G. 412/4)

4.2. Hayali

Şiirlerde dost olarak sıklıkla sevgiliden bahseden şairler kimi zaman ise sevgilinin hayalini dost edinmişlerdir; çünkü sevgili kimi zaman vefasızlık eder ve âşığa cefa edip yokluğu ile imtihan eder. Sevgiliye kavuşamayan, vuslata erişemeyen âşık sevgilinin yokluğunda hayaliyle avunmaya çalışmıştır. Sevgili, olmadığı anlarda hayaliyle âşığın her daim yanında olmuştur. Sevgilinin hayali belirlediği an biraz da olsa teselli bulan âşık, sevgilinin hayalini kendisine dost edinmiştir.

Âşık, ayrılık gecesinde yârin hayalinden daha iyi dostu olmadığını ve yârin hayalinin gönlünü ahla ağlayıştan daha iyi eğlediğini söyler. Sevgili, elem köşesinde âşığa dost olmamıştır ve âşık sevgilisine “Hayalin ile dost olduğumu bilmez misin?” diye sorar. Sevgilinin hayali, ayrılık köşesinde âşığın dostu olduğu için âşık, “Hak budur ki hakikat ehliymiş var olsun.” der:

Şeb-i hicrân enîsüm yok hayâl-i yârdan yahşi

Hayâli gönlümü eğler bu âh u zârdan yahşi (Hikmetî G. 231/1)

Künc-i elemde gerçi enîs olmadın bana

Bilmez misin hayâlin ile hem-dem olduğum (Zekâyî G. 76/2)

Hakîkat ehli imiş hak budur ki var olsun

Hayâlün oldı benümle enîs-i künc-i firâk (Nahîfî G. 264/6)

Sevgilisine seslenen âşık, sevgilinin güneş gibi parlak yanaklarını bir an görse yeteceğini söyler. Zaten ay gibi güzel sevgilinin hayali her an âşığa dost olarak yetmektedir. Âşığın gönlü, sevgilinin hayalinden başkasına dost olmaz ve gözü ayna gibi yanaktan başkasına bakmaz. Âşık, yârin yanağının hayaliyle dost olduğundan beri hasta gözünün göz bebekleri çöp üstünde çöp koymaz:

Gehi hurşîd-ruhun göz göre bir dem besdür

Yoksa ey mâh hayâlün bana hem-dem besdür (Hikmetî G. 74/1)

Dil enîs olmaz hayâl-i dil-rübâdan gayrıya

Dîde bakmaz ârız-ı âyîne-sâdan gayrıya (Nâmî G. 365/1)

Olalı hem-dem-i sultân-ı hayâl-i ruh-ı yâr

Çöpi çöp üzre komaz merdüm-i çeşm-i bîmâr (Emrî G. 128/1)

Yola çıkan âşığa sevgiliye kavuşma şevki yol gösteren olur ve eğer âşık bir yerde oturacak olursa sevgilinin hayali ona dost olur. Sevgilinin fikri ve hayali, aşk yolunda âşığa dost olunca âşıkta sevgiliye kavuşma zikri daima çoğalmıştır:

Eğer azm-i reh etsem şevk-i vaslun hâdî-i râhum

Ve ger ârâm hem dutsam hayâlün hem-nişînümdür (Fuzûlî G. 76/2)

Fikr ü hayâlündür bana ışkun tarîkinde refik

Zıkr-i visâlün dâimâ olmuş durur zâdum benüm (Karamanlı Aynî G. 344/5)

Sevgilinin inci saçan dudağının hayali, âşığa dost olalı âşığın gözleriyle gönlü arasında macera eksik olmaz. Sevgilinin salınarak yürüyüşünün hayali, âşığın dostu olunca âşığın ahı bir iki adımda göklere ulaşır:

Lâ‘l-i dür-bârun hayâli hem-dem-i cân olalı

Çeşm ü gönlüm arasında mâcerâ eksük değül (Adnî G. 54/2)

Olup yârün hayâl-i şve-i reftârı hem-râhum

Bir iki hatvede eflâke çıkdı câdde-i âhum (İzzet Ali Paşa G. 92/1)

Âşık, her taraftan haber talep ettiğı sevgilinin hayaliyle meğer gönülde dostmuş. Sevgilinin hayalini özüne dost eyleyen âşık, “Dostumun sevgisi gönülden gider mi?” diye sorar:

Dilde meğer hayâli ile hem-nişîn imiş

Her sû peyâm-cûy u talebkârı olduğum (Esrâr Dede G. 175/6)

Yârün hayâlin eylemişem hem-dem özüme

Dilden gider mi sevgüsi hem-râhumun [menüm] (Rûşenî G. 51/6)

Eğer mecliste iniltiyle dolu saz yok ise ağlayıp inlemek gereklidir ve eğer dost yok ise yârın hayalini dost edinmek gereklidir. Âşık, sevgilisi her nerede olursa olsun sağlıklı ve mutlu olmasını ister. Âşığın endişesinin dostu ve sırdaşı yine sevgilinin hayalidir. Gönül evinde âşığın her vakit dostu sevgilinin hayalidir. Sevgili, âşığın dostu, yakını, yârı, sevgilisi ve güzelleri beğenenidir:

Nâle it bezmünde sâz-ı pür-enînün yog ise

Kıl hayâl-i yâri mahrem hem-nişînün yog ise (Zuhûrî G. 118/1)

Saâdetle hemen sıhhate ol her kande olursan

Hayâlindir yine endîşemin dem-sâz u hem-râzı (Nef'î K. 22/27)

Hayâli hem-nişînimdir dem-â-dem hâne-i dilde

Enîsim mûnisim yârim nigârım hûb-pesendimdir (Türâbî G. 96/2)

4.3. Saçı

Klasik Türk şiirinde sevgilinin saçı şairler tarafından şiirlere sıklıkla konu edilmiştir. Âşıkları sevgiliye çeken ve bağlayan saç, şiirlerde çeşitli yönleriyle betimlenmiştir. Kimi zaman sevgilinin perçemlerinden, kimi zaman lüle lüle olan saçlarından, kimi zaman gece gibi siyah renginden, kimi zaman da âşıklarını mest eden kokusundan şiirlerde sıklıkla bahsedilmiştir. Sevgilinin kendisi ile dostluk kuramayan ve vuslata bir türlü erişemeyen âşık, sevgilinin saçını kendisine dost edinmiştir.

Âşık, rüzgârın sevgilinin saçı ile geceleri dost olduğunu söylemesinden rahatsızdır ve ondan bu lafları bırakmasını ister. Gönlüne seslenen âşık, ondan rüzgâr gibi sevgilinin saçına dost olmasını ister ve bunun çok hoş bir an olduğunu perişan olmamasını söyler:

Dirsın ki gice hem-dem idüm zülf-i yâr ile

Gel ey sabâ bu lâfı ko billâhi yiter es (Sehî Bey G. 105/3)

Nesîm-âsâ hevâ-yı zülf-i yâre hem-dem ol ey dil

Perîşân olma demler içre gâyet hoşca demdür bu (Rahîmî G. 272/3)

Sevgiliye seslenen âşık, onun menekşe kokulu saçıyla dost olalı Tatar miski özünü dirhem dirhem sattığını söyler. Gönlü kırık âşık, sevgilinin saçı ile dost olduğuna inanmayanların gelip nefesinin amber kokup kokmadığına bakmalarını ister:

Benefşe zülfüne hem-dem olalı ey dil-dâr

Direm direm satar oldi özini müşk-i Tatar (Lâmi'î Çelebi G. 104/1)

Saçı ile hem-dem olmuş bu şikeste-dil Nesîmî

Gel eğer inanmaz isen demi gör ki anberî mi (Nesîmî G. 412/9)

Sevgilinin saçı delilik ehli olanlara dostluk ettiği için âşık da sevgilinin saçı ile dost olabilmek için delilik ehline geçer. Sevgilinin saçının ve yanağının fikri, âşığın gece gündüz dostu olalı ne gecesı geceye ne de gündüzü gündüze benzer. Şair, rûz ve şeb kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Ehl-i cünûn olana geçermiş çü zülf-i dost

Anun içün Sürûri'de ehl-i cünûn geçer (Sürûrî G. 149/5)

Rûz u şeb zülf ü ruhun fikri enîsüm olalı

Ne gicem giceye benzer ne günüm gün gibidür (Karamanlı Nizâmî G. 10/2)

Âşık kalu belada sevgilinin saçı ile dost olmuştur. Sevgilinin saçı, her zaman ruhlara dost olmuştur. Âşık, eğer talihi sevgilinin saçı ile dostluğu kolay kılsa cihan içinde kendisinin reisliğini başa getireceğini söyler:

Kâlû belâda zülfün cân ile hem-dem oldu

Ya'nî hemîşe bil kim ervâha hem-dem oldur (Nesîmî G. 145/8)

Ger müyesser ide tâli zülfüne hem-serliği

Başa iletür cihân içinde ol serverliği (Adlî G. 139/1)

Sevgili, omuza dökülen saçlarıyla Leyla'nın saçlarına dost olmuştur ve saç telleriyle âlemi Mecnun gibi esir etmiştir. Sevgilinin saçının hevesiyle dost olan âşığın kararı kalmaz ve rüzgâr gibi zayıf düşer:

Hem-ser oldun zülf-i Leylâ'ya o gîsûlarla sen

Eyledin der-kayd-ı Mecnûn âlemi mûlarla sen (Haşmet G. 184/1)

Karârı kalmayup olur zaîf misl-i sabâ

Saçun hevâsile Şevki ne dem ki hem-dem olur (Edirneli Şevkî G. 62/6)

Âşığın gönlü, güzellerin saçına dost olmuştur. Gönlüne seslenen âşık, bu yüzden gönülde kavganın eksik olmayacağını söyler:

Hem-ser oldun dil-rübâlar zülfine

Eksük olmaz ey gönül gavgâ sana (Hamdullâh Hamdî G. 6/4)

4.4. Gözleri

Âşıklardan çoğu zaman bir bakışı dahi esirgeyen sevgilinin gözleri, gamzesi yani süzgün bakışı ve kirpikleri âşıkları her defasında kendisine hayran bırakmıştır. Âşıklar, bir kereliğine bile olsa sevgilinin bakışlarının muhatabı olmak için can atarlar fakat sevgili umursamayarak çoğu zaman bir bakışı dahi âşıklarından esirger. Nadiren de olsa sevgilinin bir bakışı ile şereflenen âşıklar, sevgilinin süzgün bakışları ve ok gibi kirpikleri ile aşk sarhoşu olur ve şiirlerinde sevgilinin gözlerinden, kirpiklerinden dost olarak bahsederler.

Dostun gamzesi ile aşkının gamı, âşığın gönlüne çok cefa etmiştir fakat âşık bu durumu kabullenmiştir; çünkü ona ne yapıldıysa hep tanıdıkları, dostları yapmıştır.

Sevgilinin gamzesi, sihirli fitnesiyle âşığı gözlerine dost etmiştir. Âlem, sevgilinin gözleri karşısında şaşkın, sarhoş ve hayran olmuştur. Sevgili, konuşan bakışlara gözlerine dost etmiştir. Gönlüne seslenen âşık, edebî şartlarının bu olmadığını ve gönlüne ne olduğunu sorar:

Gam-ı aşkun ile gamzen dile çok cefâlar itdi

Bize neylediyse cânâ yine âşinâlar itdi (Nev'î-zâde G. 269/1)

İtdi gamzen fitne-i sihriyle hem-dem çeşmüne

Vâlih ü ser-mest ü hayrân oldu âlem çeşmüne (Fasîhî G. 316/1)

Güft-gûy-ı nigehe çeşmünü hem-râz itdün

Ey gönül hiç bu mıdur şart-ı edeb n'oldı sana (Râşid G. 5/3)

Âşık, laf taşıyan gamzeyi kendisine dost olarak bulmuştur ve şimdi aşk sırrım âlemin eline düşüp destan olmaz mı diye sorar. Âşık, sevgiliyi dost sansa da dostun gamzesi âşığın gönlünü sonunda cihâna rezil eylemiştir:

Râz-ı aşkum dâstân olmaz mı dest-i âleme

Gamze-i gammâzını hem-râz buldum kendüme (Zuhûrî G. 112/2)

Gamzen dili rüsvâ-yı cihân eyledi âhır

Billâh ben ol âfeti hem-râz sanırdım (Nef'î G. 96/2)

Âşık, sevgilinin saçının hevesi olmasa gamzeden korkmayacağını söyler; çünkü gamze, âşığın gizli sırrının dostudur. Sevgilinin gözleri âşığa dost olurken gözleri naz uykusunun sarhoşu olur:

Gamzeden kim havf eder zülfü hevâdâr olmasa

Gamze zîrâ hem-dem-i râz-ı nihânımdır benim (Nef'î K. 97/2)

Olurken âşık hem-râz çeşmün

Olursa mest-i hâb-ı nâz çeşmün (Vecîhî G. 114/1)

Sevgilinin sarhoş gamzesi, perişan gönüllerin dostudur. O âşıklar, fitneden sağlam ve huzurlu olurlar. Âşık, eğer sevgiliye yakın olmak isterse onun sarhoş gamzesine canı ve gönlünü dost eylemelidir:

Fitneden sâlim ü âsûdedür ol âşık kim

Gamze-i mestün enîs-i dil-i şurîdesidür (Cevrî G.41/5)

Garazun olmagısa yâre Vecîhî mahrem

Gamze-i mestine can ü dili hem-râz eyle (Vecîhî G. 182/5)

Âşık, önceden sevgilinin kan dökücü gamzeleriyle ahbablığı olduğunu fakat uzun zamandır görünmediklerini söyler ve nerede olduklarını sorar. Âşık, sevgilisinden yaralı gönlüne kirpiklerinin okunu göndermesini ister ve gam köşesinde kirpiklerin mahzun gönlüne dost olmasını ister. Âşık, ne sevgilinin gamzeleriyle dost ne de bakışlarına aşınadır ve yine aşk şarabını içen nasipsiz sarhoştur:

O hûnî gamzelerle var idi ünsiyyetüm evvel

Görinmez hayli demlerdür aceb ol kandadur şimdi (Yâver G. 190/3)

Nâvek-i müjgânı gönder sîne-i mecrûhıma

Gûşe-i gamda dil-i mahzûnıma olsun nedîm (Leylâ Hanım G. 75/2)

Ne o gamzelerle hem-dem ne nighle âşinâyuz

Yine bâde-nûş-ı ışkuz yine mest-i bî-nevâyuz (Mezâkî G. 163/1)

Âşık dostum yok demez; çünkü sevgilinin gamzesi gibi sırdaşı, dostu vardır ve âşığın sevgilinin aşkında gam gibi dostu vardır. Sevgilinin gözleri, yüz bin lisan bilir ve binlerce dostu, binlerce tanıdığı vardır:

Dimem hem-râz yok gamzen gibi bir râzdanum var

Senün ıskunda sultânüm gam-âsâ mihribânüm var (Fevzî G. 30/1)

Bir çeşmi var ki bir nice yüz bin lisan bilir

Bin hem-zebânı hem-demi bin âşinâsı var (Nedîm G. 25/5)

4.5. Yanağı

Sevgilinin ay ve güneş gibi yanakları, şairleri büyüleyerek kendisine hayran bırakmıştır. Bunun neticesinde şairler, şiirlerinde sevgilinin yanağından da dost olarak bahsetmişlerdir.

Sevgilinin saçı gibi yanağıyla bir nefesliğine dost olan âşığın canı ve gönlü, sevgilinin güzelliğinde kâkül gibi başı dönmüş hale gelmiştir:

Hem-dem olmağa ruhunla bir nefes zülfün gibi

Kâkülün-veş cân u dil hüsnünde ser-gerdân idi (Mesîhî G. 254/3)

4.6. Dudağı

Sevgilinin dudaklarından Klasik Türk şiirinde sıklıkla bahsedilir. Sevgilinin dudakları, kimi zaman lal gibi rengi, kimi zaman şekli, kimi zaman da âşıklarını adeta bir içki gibi sarhoş etmesi bakımından şiirlere konu edilmiştir ve şairlerin dost olarak bahsettiği unsurlardan biri olmuştur.

Âşığın dostu sevgilinin dudağıdır ve âşık, rint meşrepli olanın şaraptan vazgeçemeyeceğini söyler. Âşık, mecliste sevgilinin dudakları ile dost oldukça âşıkları kıskançlıkla öldürür ve kadeh kana girer:

Hayâl-i lâ'lidir Gâlib enfsim

Geçer mi bâdeden rindâne-meşreb (Leskofçalı Gâlib G. 16/6)

Hem-dem oldıkça senün leblerüne meclisde

Öldürüp reşkile uşşâkı girer kana kadeh (Hâşimî G. 13/3)

4.7. Mahallesinin Köpeği

Klasik Türk şiirinde âşık, sevgiliyi görmek ve ona yakın olmak için sürekli onun mahallesinde dolanır. Sürekli mahallede bulunan âşık, burada bulunan köpeklere rast gelir. Sevgiliye yakın olduğu için âşığın rakip olarak gördüğü köpekler, bazen âşığın oturup kalktığı dostu olmuştur. Âşık, sevgiliyi görme arzusu ile mahallesinde o kadar çok dolanmıştır ki artık mahallenin köpekleri ile çok yakın olmuştur ve nihayetinde bu köpekleri kendilerine dost edinmişlerdir.

Ne yazık ki âşığın dostlarında vefa ve sadakat kalmamıştır fakat âşık sevgilinin mahallesine gitse köpekleri onun eteğine yapışarak dost olmak ister. Âşık, köpeklerin kendisi ile dost olduğunu anlamıştır; çünkü o, mahalleden gitmeye başlayınca arkasından inleyip dururlar. Şair “eteğine yapışmak” deyimini kullanarak irsâl-i mesel yapmıştır:

Yapışur dâmânuma kûyına varsam segleri

Hey dirîğâ kalmamış mihr ü vefâ ahabbâda (Meylî G. 132/4)

Yâr imiş kûyun iti bildüm bana kim dün gece

Gitmeğe azm eyledüm ardumca feryâd eyledi (İshâk Çelebi G. 288/4)

Eğer sevgili mahallesinin köpeklerini âşığa dost eylerse âşık, dünyada bu devlet ve makamın kendisine yeteceğini söyler. Âşık, sevgilinin kapısında köpeğiyle bir an bile dost olmakla bütün halk içinde hürmete değer konuma gelmiştir:

Seg-i kûyını nigâr eylese hem-râh bana

Bu cihânda bes idi devlet ile câh bana (Karamanlı Aynî G. 9/1)

Kapunda bir nefes ol kim itünle hem-demdür

Bu ad ile kamu halk içre key mükerremdür (Tâcî-zâde Ca'fer G. 47/1)

Âşık, sevgilinin dostluğuna kavuşmayı arzu etmenin haddi olmadığını söyler. Köpekleri ile dost olmak nasip olsa bu bile onun için çok hoştur. Âşık, eğer zamanla sevgiliye nazı geçerse mahallesinin köpekleri ile kadeh arkadaşı olma fikrini söylemek ister:

Ni haddim ârzu kılmak ol ay vaslıga mahremlik

Müyesser bolsa hoştur itleri haylıga hem-demlik (Nevâyî G. 203/1)

Hem-sifâl olsak seg-i kûyunla sultânım dirüz

Geçse ol şâha zamân ile eğer kim nâzumuz (Hâletî G. 343/3)

Her gece sevgilinin mahallesine giden âşık, köpeklerle oturup kadeh arkadaşı ve dost olup sohbet eder. Âşık, sevgilisine “Eğer mahallenin köpekleri ile dost olmasam kötü huylu düşman nasıl kıskançlık ederdi?” diye sorar. Âşık, sevgilinin mahallesinin köpekleri ile dost iken felek ayrı düşürmüştür. Âşık, Allah’tan seveni sevdiğinden ayırmamasını diler; çünkü onun için sevgilinin mahallesinin köpeklerinden ayrı düşecek olmak sevgiliden de uzaklaşmak demektir:

İtleriyle hem-sifâl olup Ümîdî ol şehun

Ârifâne sohbet itduk dün gice ahabâbla (Ümîdî G. 166/5)

İtlerünle hem-sifâl olmasa Ravzî dostum

Niçe eylerdi hased her düşmen-i bed-hûy ana (Ravzî G. 18/5)

Seglerünle hem-sifâl idüm beni ayırdı çarh

Hakk Taâla kılmasun yârânı yârândan cüdâ (Medhî G. 24/3)

Ay dediği sevgilisine seslenen âşık, gam gecesi sevgilinin köpeklerinin misafiri olduğunu söyler. Köpekler âşığa dost oldukları için ekmek ve yemek hakkı onlarındır. Âşığın yediği içtiği sevgilinin mahallesinin köpeğinden ayrı giderken âşık dostundan ekmek ve yemek hakkını göremez. Şair, sevgilisine “mâh” diye seslenerek açık istiare yapmıştır:

Şeb-i gam itlerün ey meh heme mihmânumdur

Gözedür nân u nemek hakkını yârânumdur (Âsaf G. 294/1)

Yedüğüm ayru giderken seg-i kûyunla benüm

Görmedüm nân u nemek hakkını yârânumda (Âhî G. 96/4)

Âşık, uzun zamandır sevgili ile aynı yerde oturur ve sevgilinin eşiğinde köpeklerle dost olmak için fırsat bekler. Böylelikle sevgilisine daha yakın olacaktır. Âşık, her ne kadar yuvasını terk etse de hâline şükür eder; çünkü sevgilinin eşiğinde köpeklerle ev arkadaşı ve dost olur:

Niçe yıldur yâr kûyında Kelâmi sâkinüz

İtler ile hem-nişîn olmağa fırsat beklerüz (Kelâmî G. 101/5)

Eğerçi kıldum hân mânım terkini şükrüm budur

Eşiğünde itlerünle hem-dem ü hem-hâneyin (Sürûrî G. 365/3)

Sevgili âşığa köpeklerimle dost olsun demiştir ve âşık o zamandan beri dostlarına kavuşacağı zamanı gözler. Sevgili âşığa “Gitme köpeklerimle dost ol!” der. Âşık bu duruma sevinir; çünkü bu durum köpek rakibe büyük bir azap olacaktır:

İşığümde seglerümle hem-nişîn olsun dimiş

Ol zamandur mecmâ'-i yârânı gözler gözlerüm (Fütûhî G. 43/5)

İtlerümle hem-ser ol sen gitme dir bana habîb

Hamdülillâh seg rakîbe hoş azâb oldu azâb (Şâhî G. 7/4)

Âşığa dostları yabancı olmuştur hatta sevgilinin köpeği bile kendisinden yüz çevirmiştir. Gönlüne seslenen âşık, ona her gece sevgilinin mahallesine gitmesini ve kapısının eşğinde köpekler ile aynı dili konuşan olmasını söyler:

Bîgâne oldu Hâletiyâ âşnâlarum

Benden yüzün çevirdi seg-i dil-rübâ bile (Hâletî G. 781/5)

Kûy-ı dilberden yana ey dil revân ol her gice

İşığünde itler ile hem-zebân ol her gice (Figânî G. 81/1)

Kendisine seslenen âşık, sevgilinin mahallesinin köpekleri ile sohbet arkadaşı olmak için onun dergâh toprağına intisaba muhtaç olduğunu söyler. Âşık, sevgilinin köpekleri ile dost oldukça felekde en büyük meleklerin sohbetine naz eyler:

Segân-ı kûyına hem-sohbet olmağa Nâbi

Gubâr-ı dergehine intisâba muhtâcuz (Nâbî G. 320/5)

Eyler felekde sohbet-i kerrûbiyâna nâz

Oldukça Nâ'ilî seg-i kûyunla hem-nişîn (Nâ'ilî-i Kadîm G. 280/5)

Her gece hüznler kulübesinden dışarı çıkan âşık, köpeklerle dost olup onlarla feryat eder. Âşık, sevgilinin mahallesinin köpeklerine bedeninin kemiklerini armağan etmiştir ve vefa tomarını dostlarına verdiği için şükür eder:

Giceler taşra gelüp külbe-i ahzânumdan

Hem-dem olup seg-i kûyunla idem feryâdı (Bursalı Rahmî G. 213/4)

Seg-i kûyına cismüm üstühânı ber-güzâr itdüm

Bi-hamdillâh vefâ tumârını yârâne tapşurdum (Neşâtî G. 86/2)

Âşık, sevgilinin eşiğinin köpeklerini gördükçe zevk alır ve onlarla dost olduğu için yakınlık kurar. Sevgilinin mahallesinin başındaki köpekler, âşıklara dost olurlar ve bir araya gelerek dost muhabbeti toplantısı yaparlar:

Âsitânı seglerin gördükçe hazz eyler bu gönlüm

Eylerüz anlar ile ülfet çü yârân olduğuyçün (Âsaf G. 816/4)

Uşşâka enîs oldı kilâb-ı ser-i kûyun

Cem‘ oldı yine bir yire yârân-ı mahabbet (Ulvî G.56/3)

4.8. Ayağının Tozu

Klasik Türk şiirinde şairler sevgiliye karşı o kadar derin bir sevgi beslerler ki sevgiliye ait ne varsa onlar için çok önemli hale gelir. Sevgilinin bakışı, gülüşü, gittiği yerler, geçtiği yol, hatta ayağını bastığı toprak bile âşıkları için önemli bir mevzu hâline gelmiştir. Bu sebeple âşıklar, canlarından çok sevdikleri sevgilinin ayağının tozundan bile şiirlerinde dost olarak bahsetmişlerdir.

Âşık, sevgilinin adım attığı yerleri bilseydi canını onun ayağının tozuna dost edeceğini söyler. Âşığa o nefis koku, sevgilinin kâkülünün rüzgârından gelmiştir. Âşık, sevgilinin ayağının tozuyla dost olduğunu söyler:

Hem-râh iderdüm ayağı tozına cânımı

Bilsem ki dahı yire bir adım adardı yâr (Ahmedî G. 138/6)

Ol nesîm-i kâkülünden irdi bir bûy-ı nefis

Olmışumdur pâdişâhum hâk-i pâyunla enîs (Nahîfî G. 234/1)

4.9. Eşiği

Klasik Türk şiirinde âşıklar daima sevgiliye yakın olmak istemişlerdir. Sevgili ile yakın olmaya bir türlü erişemeseler bile sevgilinin mahallesinde, eşiğinde daima dolanıp durmuşlardır. Sürekli sevgilinin etrafında dolaşan âşıklar, sevgilinin eşiğinden de dost olarak bahsetmişlerdir.

Sevgilinin eşiği ile âşığın gözyaşları dosttur. Âşık için sevgilinin eşiği Kâbe, kendi gözyaşları ise zemzem gibidir:

İşiğün yaşum ile hem-demdür

Meğer ol Kâ'bedür bu zemzemdür (Necâtî Bey G. 66/1)

5. DOST OLARAK BEZME AİT UNSURLAR

5.1. İçki

Klasik Türk şiirinde, içki anlamına gelen “mey, bâde, sahbâ” gibi kelimeler sıklıkla kullanılmaktadır. Şiirlerde sıklıkla geçen bu kelimelerden şairler kimi zaman dost olarak bahsetmişlerdir; çünkü bazen çevrelerinde kimseyi göremeyip dert ve kederle içki meclislerine giden, içkiye sığınan âşıkların tek dostu içkileri olmuştur. İçkinin verdiği sarhoşluk ile bir nebze de olsa kederlerinin hafıflediğini düşünen âşıklar, içki meclisinde yer alan pek çok şeyden şiirlerinde dost olarak bahsetmişlerdir. Kimi zaman dostları şarap, kimi zaman sâki, kimi zaman kadeh, kimi zaman da pervane ve mum olmuştur.

Şarap kadehi gibi şen yaradılışlı olan âşık, “Kadehi kendime dost edinsem bu duruma şaşılır mı?” diye sorar. Âşık, mizacı gibi olan şarabı dost edinir ve zamanenin kendilerinden sefa kazanmasını söyler. İçki ile dost olduğu için kendisine şarap getirilmesini isteyen âşık, sabah olana kadar içmek ister:

Âşık güşâde-meşreb olur câm-ı mey gibi

Hem-dem idinse kendüsine tan mı sâgarı (Bâkî G. 504/3)

Bizden itsün zamane kesb-i safâ

Tab’umuz mey gibi refik idelüm (Nev’î G. 300/3)

Getir ol bâdeyi çün hem-dem olduk

İçelim meyi tâ subh-dem olsun (Nesîmî G. 309/5)

Şairin ne gündüz içki dostu ne de gece mihnet mahremidir. Garip ve inleyen âşığın teselli vereni yoktur. Şairin gönlü, kadeh ve şarapla dostluk kurduğundan beri dünya gamıyla olan aşinalığından zevk almaz. Şair, gece ve gündüz kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Ne gündüz hem-dem-i işret ne gece mahrem-i mihnet

Garîb ü âşık-ı zârûm dirigâ gam-güsârûm yok (Celîlî G. 195/3)

Hem-dem olaldan bu gönlüm sâgar u sahbâ ile

Âşinâlıkdan safâsı yok gam-ı dünyâ ile (İshâk Çelebi G. 275/1)

Şair, dünyada bir anlığına dost olup hüznü defedecek kırmızı şarap kadehinden daha iyi bir şey bulamamıştır; çünkü fânî âlemde dostluğa hâlel vermeyecek olan dolu kadehi, ahtı ve yeminidir:

Bir nefes hem-dem olup def'-i melâl eyleyecek

Bulmadum dünyede câm-ı mey-i hamrâdan yig (Bâkî G. 261/4)

Vermeyen dostluğa âlem-i fânide hâlel

Dolu peymâne ile ahd ile peymânumdur (Hayâlî G. 30/2)

Şair, kendisine dost olarak gül renkli şarap ve şaraptaki hava kabarcığının yettiğini söyler; çünkü ne gül renkli şarap kadehi gibi bir dostu vardır ne de meyhane sofasının başköşesi gibi bir mutluluk yeri vardır:

Bâkıyâ hem-dem ü hevâdârun

Câm-ı gül-reng ile habâb yiter (Bâkî G.140/6)

Ne câm-ı bâde-i gülgûna benzer yâr-i hem-dem var

Ne sadr-ı suffâ-i mey-hâne gibi cây-ı hurrem var (Bâkî G. 63/1)

Âşığın meclisi şarap dostu değil, eli neye uygun değildir. Âşık, âlemde hiçbir şey olmadığını, kendisini kimin ne eyleyeceğini sorar. Âşığın kanlı gözyaşları şarapla dosttur. Âşık onun için gül renkli şaraba bugün meyillidir:

Bezmün enîs-i mey degül destün sezâ-yı ney degül

Âlemde hiç bir şey degül İffet seni kim neylesün (Bursalı İffet G. 92/5)

Ey Hayâlî eşk-i hûnînimle hem-demdir müdâm

Anun için bâde-i gül-reng meyyâlem bu gün (Hayâlî G. 65/5)

5.2. Kadeh

Klasik Türk şiirinde meclis, şairler için vazgeçilmez bir mekân olmuştur. Sürekli içki meclisi düzenleyen ve düzenlenen meclislere katılan âşıklar, kimi zaman sadece zevk ve eğlence için meclise giderken kimi zaman ise sevgilinin verdiği kederden ve yaşadıkları kötü olayların tesirinden kurtulmak için içki meclisine giderek şaraptan, kadehten, sâkiden medet ummuşlardır. Ellerinden hiç düşürmedikleri kadehler bir süreden sonra âşıkların dostu olmuştur. Bunun neticesinde şairler, şiirlerinde kadehten dost olarak bahsetmişlerdir.

Gamdan kalbi kan olan incinmiş gönüllere hayat bahşeden feyz ile dost kadehtir. Şair, mihnet ve gam köşesinde yalnızlığını görse divane gönlüne dost olmak için kadehin geleceğini söyler. Şair, kadehin gelip dostluk etmesinden bahsederek teşhis yapmıştır:

Gamdan derûnı kan olan âzurde dillere

Feyz-i hayât-bahş ile hem-dem piyâledür (Kelâmî G. 94/2)

Görse bî-kesliğini künc-i gam ü mihnetde

Dil-i şeydâya enîs olmağa peymâne gelür (Vecîhî G. 36/3)

Cem'in şarap kadehi gibi dostu olduğunu söyleyen şair, onun da elbette bir derdi olduğunu söyler. Cem'den kalmış kadehin hukuku eskidendir ve gönül kanını içmede kadeh can ile dosttur:

Cemün piyâle gibi gerçi hem-demi var imiş

Yine anun dahı elbette bir gamı var imiş (Fevzî G. 77/1)

Eskidendür çak hukûkî mânde-i Cemdür kadeh

Hûn-ı dil nûş itmede cân ile hem-demdür kadeh (Rezmî G. 69/1)

Âşığın yeri meyhane gül bahçesi, dostu içki kadehi, sürahi ise arkadaşıdır ve âşık daima neşe sarhoşudur. Âşığın dostu şarap ve kadeh, meskeni ise meyhane köşesidir. Şarap ve kadeh gibi sadık bir dost bulunmadığını söyleyen âşık, kadehin sohbetin gereğini unutmadığını söyler ve ömrünün uzun olmasını ister:

Yerimdir gülşen-i meyhâne sâgar-hem-nişînemdir

Enîsimdir surâhî dem-be-dem kim mest-i handânam (Nigârî G. 494/4)

Hem-demi sâgar u peymâne idi

Meskeni gûşe-i mey-hâne idi (Sabrî Seyyid Mehmet M. 2/14)

Yaşı çoğ olsun ki unıtmadı hakk-ı sohbeti

Olmaya bir yâr-ı hem-dem sâgar u sahbâ gibi (İshâk Çelebi G. 304/2)

Sakiye seslenen âşık, “Dostumuz şarap kadeh olsun gel gidelim ve çimenlikte sevgili ile âlem eyleyelim.” der. Âşık, dostlar ile laleler dolu kadeh içki arkadaşı olunca gül bahçesine bir sıcaklık şevki geleceğini söyler. Şair, şarap yerine lale diyerek açık istiare yapmıştır:

Sâkiyâ gel gidelüm câm-ı mey olsun hem-dem

Yâr ile eyleyelüm sahn-ı çemende âlem (İbrahim Hurrem G. 95/1)

Virür bir şevk-i germiyyet gehi bâğ-ı gülistâna

Olur yârân-ile pür-lâleler peymâne hem-sahbâ (Seyyid Vehbî G. 1/3)

Cem gitmiştir lakin hâlâ göklerde kadehi dönmektedir ve Cem'e kadehi dostluk etmemiştir. Şarap kadehi âşığın arkadaşı, Cem'in kadehi ise dostudur. Âşık, sürekli sarhoş bir rinttir ve izzeti budur:

Gitdi Cem lâkin henüz âfâkı câmı devr ider

Bu mukarrerdür ki hem-rehlik Cem'e câm itmedi (Kelâmî G. 331/4)

Bâde-i sahbâ enîsim câm-ı Cem'dir hem-demim

Rindî-i mest-i müdâmam izzetim oldur benim (Nigârî G. 257/4)

Âşık, gül yanaklı bir sevgilisi olmadan olmayacağını söyler ve şarap kadehini dost edinir. Sevgilinin lal dudağı ile sunduğu kadehi içen âşık artık kadehin dostu olmuştur. Kadehin ağzı mecliste sürekli dilberin sırrını keşfetmektedir. Âşık, "Kim kadehe şarabı sırdaş eyle dedi?" diye sorarak istifham yapmıştır:

Hem-dem idindi kendüsine câm-ı bâdeyi

Olmaz Umîdi bir sanem-i gül-izârsuz (Ümîdî G. 84/5)

Lâ'l-i lebin câmını sundu bana içtim uş

Gör beni bu ma'nîden hem-dem-i peymâneyim (Nesîmî G. 259/4)

Ağzı râzın dil-berün meclisde keşf eyler müdâm

Kim didi peymâneye sahbâyı hem-râz eylesün (Sehî Bey G. 182/3)

Âşık, eğer gam gecesi yalnız kalsaydı çok zor bir halde olacağını söyler fakat kadehle sürâhi ona dost ve aynı dili konuşan olmuştur. Âşığın gamsız gönlüne gam gelse âşık, şarap kadehine dost olur; çünkü gama kadeh dostluğu deva olur. Âşığın gönlünde, aşk ateşinin parıltısı kadehle dosttur ve ateşli gözyaşları ise ah ve feryatlarıyla dosttur. Şair; sirişk, ah, efgân kelimelerini kullanarak tenasüp yapmıştır:

Şeb-i gamda eğer tenhâ kalaydum hâl müşkildi

Hele câm u sürâhi hem-zebânım hem- nişînümdür (Rızâyî G. 64/4)

Hem-dem ol câm-ı meye gelse dil-i bî-gama gam

Ki gama hem-demi-i câm devâdır heme hem (Osman Nevres G. 195/1)

Gönülde tâb-ı sûz-ı aşk tâ-câmımla hem-demdir

Sirişk-i âteşinim âh u efgânımla hem-demdir (Üsküdarlı Hakkı G. 10/1)

Âşık, şarap kadehinin güneşi ile dost olanın cuma gecesinin gölgesinden ta kıyamete kadar kaçacağını söyler:

Hurşîd-i câm-ı bâde ile hem-nişîn olan

Tâ haşr sâye-i şeb-i âzîneden kaçır (Âgâh G. 84/2)

5.3. Şarap Şişesi

Bezmin anlatıldığı beyitlerde şarap şişesi ve sürahiden de sıklıkla bahsedilir. Derdi ve kederi çok olan âşıklar, içkiye ve şarap şişesine sığınır. Şarap şişesi elinden düşmeyen âşıklar, artık onu kendilerinden bir parça gibi görmeye başlamışlardır.

Şiirlerde şarap şişesi ve sürâhi âşıkların sırlarını açtıkları, dertleştiği birer dost hâline gelmiştir.

Âşığın içinde bulunduğu mecliste, dost olmak için şarap sürâhisinden başka gönlüne göre birisi yoktur. Şarap şişesini söyleten âşık, nihayetinde gönlüne göre bir sırdaş bulmuştur:

Bu fasl içre Atâyî hem-nişîn olmağa meclisde

Sürâhî gibi olmaz bana bir gönlümce âlûde (Nev'î-zâde G. 201/5)

Sırr-ı meyden şişe-i sahbâyı söyletdüm biraz

Ben dâhi gönlümce bir hem-râz buldum kendüme (Nev'î-zâde G. 210/2)

Âşık, eğer gam gecesi yalnız kalsaydı çok zor bir halde olacağını söyler fakat kadeh ve sürâhi ona dost ve aynı dilden konuşan olmuştur. Sevgilisine seslenen âşık, “İnleyen gönlüme şarap kadehi dost olsa ne ola?” diye sorar; çünkü gönülden gönüle yol var demişlerdir. Şair, “Gönülden gönüle yol vardır.” atasözünü kullanarak irsâl-i mesel yapmıştır:

Şeb-i gamda eğer tenhâ kalaydum hâl müşkildi

Hele câm u sürâhi hem-zebânım hem- nişînümdür (Rızâyî G. 64/4)

Dil-i zâra n'ola hem-dem olursa sâgar-ı sahbâ

Gönülden gönüle yol var dimişler ey büt-i ra'nâ (Fâ'izî G. 3/1)

Âşık, şarap şişesinin kadeh gibi sevgilinin dudaklarına dost olamayacağını o yüzden o pembeyi artık kulağına koymaması gerektiğini söyler:

Hem-râz-ı lâ'l-i yâr olamazsın piyâle-veş

Minâ o penbeyi koma artık kulağına (Nevres-i Kadîm G. 125/4)

5.4. Şem ve Pervane

Klasik Türk şiirinde şem' ve pervane bir arada kullanılır. Pervane ışığın etrafında sürekli dönen bir kelebek çeşididir. Mumun etrafında sürekli dönen pervane ışığa daha çok gitmek ister ve neticesinde ateş onu yakar ve yok olur. Klasik Türk şiirinde âşık pervaneye benzetilir; çünkü âşık da kendisini aşk uğruna yok eder ve bir pervane gibi kendisini aşk ateşine atarak sonunu hazırlar. “Âşık, pervaneye benzer; sevgili de nurlu yüzü ile onu kendisine çeken bir mum gibidir. Canı pahasına kendisini ateşe atar.” (Aksoyak İ. H. ve Macit M., 2015: 37). Bu nedenle şairler kendilerine çok yakın gördükleri şem ve pervaneden şiirlerinde kimi zaman dost olarak bahsetmişlerdir.

Sevgilinin yanağının mumu yanıp yakılmadan sakınır. Şaire, geceleri pervaneden başka dost yoktur. Şair, pervanelerin kendi gönlünce yandığını söyler ve gam meclisinde onları dost edinsem yeridir diye düşünür. Şair, mumu dert ortağı görüp ateşini yakmak istese bile sırrını açamaz çünkü pervane hemen yanar:

Yanıp yakılmağa şem'-i ruh-ı cânâneyi pervâ

Gicelerde enîs olmaz bana pervânedan gayrı (Sermed G. 50/1)

Bezm-i gamda anları hem-râz idinsem yiridür

Çak benüm gönlümce yanar dostum pervâneler (Hâletî G. 180/3)

Şem'e hem-hâl diyüp sûzumı yanmak dilesem

Açamam râzumı pervâne hemân yanın olur (Rızâyî G. 38/2)

5.5. Sâki

Klasik Türk şiirinde sıklıkla yer alan sâki, içki sunan kişidir. Sürekli içki meclisinde bulunan âşıklar sâkiyi sık sık görürler. Sâki onların yaşadığı olaylara ve duygulara tanıklık eder. Şairler, yaşadıkları sıkıntılara, dertlere şahit olan sâkiden şiirlerinde dost olarak bahsetmişlerdir.

Âşık, sevgilinin aşkının şarabıyla sarhoş olmuştur içki nedir bilmez ve gül yüzlü sakilerle ettiği dostluk nedir bilmez:

Bâde-i aşkunla mestem bilmezem işret nedür

Sâki-i gül-çihrelerle itdüğüm ülfet nedür (Yâver G. 71/1)

6. DOST OLARAK ÇALGI ALETLERİ

6.1. Ney

Klasik Türk şiirinde, şairler için zevk ve sefa içinde vakit geçirmek önemlidir. Kimi zaman içki meclislerinde yiyip içip eğlenmişlerdir kimi zaman ise doğada dostlarıyla neşe içinde vakit geçirmişlerdir. Şairler, içki meclislerinde çeşitli çalgı aletlerini kullanarak eğlencelerine eğlence katmışlardır. Çalgı aletlerini kimi zaman eğlenmek için kullanan şairler, bazen bu aletlerin çıkardığı sesler ile kendi sesleri arasında benzerlik kurmuşlardır ve özellikle ney sesini kendi ağlama ve iniltilerine benzeterek şiirlerinde yer vermişlerdir. Ney, kamıştan yapılan ve delikleri olan üflemleri bir çalgıdır. Klasik Türk şiirinde yer bulan bu çalgı aletiyle şairler kendi aralarında benzerlik kurmuşlardır; çünkü neyzenin üflemesiyle birlikte neyden çıkan o ince sesi, şairler kendi iniltilerine benzetmişlerdir. Kederli olan ve sürekli ağlayan âşıklar neyin de kendileri gibi feryat edip ağladığını söyleyerek kendileriyle ney arasında benzerlik kurmuşlardır. Şairler, kendileri gibi inleyip feryat eden neyden şiirlerinde dost olarak bahsetmişlerdir.

Ayrılık diyarında sevgilinin hevesiyle yaşayan âşığın gönlü, inleyiş ve figanda ney ile dosttur. Ney, her nefeste âşığın feryat ve inlemelerinin dostudur. Âşık, gül rengi şarabı anmaz çünkü artık eski yâridir ve onun yerini ney almıştır:

Dilüm ki hem-dem-i neydür enîn ü efgânda

İder hevânile dirlik diyâr-i hicrânda (Lâmi'î Çelebi G. 409/1)

Her nefes ney hem-dem-i feryâd ü zârımdır benim

Bâde-i gül rengi anma eski yârımdır benim (Hayâlî G. 39/1)

Şairin meclisinde ney figanını arttırınca herkes ah eder fakat şair, asıl figanı ney ile dost olduğunda görececeklerini söyler. Şair, kendisine ney gibi bir dost ve aşk sırrını söyleyeceği bir sırdaş bulmuştur. Şair, gönlünün sırrını söyleyemez ve neyden iniltisi ile dost olup bu sırrı sevgilisine iletmesini ister. Şair, neye sırrını iletmesini söyleyerek teşhis yapmıştır:

Bezmümde ney figânını arturdu didük âh

Nây ile hem-dem eyle beni vü figânı gör (Edirneli Şevkî G. 23/7)

Ney gibi bir âşık-ı dem-sâz buldum kendüme

Sırr-ı aşkı söylerüm hem-râz buldum kendüme (Şeyhülislâm Yahyâ G. 321/1)

Arz idemedi râz-ı dil-i zârını Vecdî

Ney nâlem ile hem-dem olup yâre disünler (Filibeli Vecdî G. 9/5)

Sevgilinin oku, âşığın kemiğini ney gibi yer yer delmiştir. Kendisine seslenen âşık, neye dost olup zaman zaman nefes tutmasını söyler. Çaresizlikten meyhane köşelerine düşen âşığın dostu ney, her daim yakını ise kadeh olmuştur:

Tîr-i dil-ber üstühânun deldi yir yir nâyveş

Gel nefes dut nâya dem dem ey Sürûri hem-dem ol (Sürûrî G. 285/7)

Çâresizlikden düşüp meyhâneler küncünde ben

Hem-demim nây dem-â-dem mûnisim câm itmişem (Nigârî G. 455/3)

Çengin figanları, ney ve ud âşığın inlemelerine dost olmaz. Âşık, ah eder çünkü âlemde feryadına yetişen yoktur. Âşık, keman ve neyle dost olmasa inlemeyeceğini, def ve kanunla sırdaş olmasa içini dökmeyeceğini söyler. Şair; keman, ney, def ve kanun kelimelerini aynı beyitte kullanarak tenasüp yapmıştır:

Hem-dem olmaz nâleme efgân-ı çeng ü nây u ûd

Âh kim âlemde yokdur bana bir feryâd-res (Lâmi'î Çelebi G. 178/3)

Nâle itmezdim kemân u neyle dem-sâz olmasam

Sîne dökmezdim def ü kânûna hem-râz olmasam (Senîh-i Mevlevî G. 112/1)

Şair, ney ile dost olup sonsuzluk nağmesini dinlemek gerektiğini ve fena meclisinde bu çeganenin bir gün tükeneceğini söyler:

Gûş eyle bekâ nağmesini hem-dem-i nây ol

Bir gün tükenür bezm-i fenâda bu çegâne (Keçecizâde İzzet G. 494/8)

6.2. Çeng

Telli bir çalgı aleti olan çeng, Klasik Türk şiirinde şairler tarafından şiirlere konu edilmiştir. Çeng, çıkardığı tını ile âşıkların ağılamalarına ve iniltilerine eşlik etmiştir. Kendi ağlama ve iniltilerine benzettikleri çengin sesinden şairler şiirlerinde dost olarak bahsetmişlerdir.

Âşık, kendisine çeng gibi eğri boylu bir dost bulmuştur ve sırrını ifşa etmeye bir sırdaş bulmuştur. Çeng, âşığın iniltilerine arkadaşlık ettiği için sazlar içerisinde seçkin bir yere ulaşmıştır:

Çeng gibi bir kadd-i ham dem-sâz buldum kendüme

Sırrımı ifşâya bir hem-râz buldum kendüme (Âsaf G. 918/1)

Çeng çün nâleme dem-sâz oldu

Sâzlar içre ser-efrâz oldu (Bâkî G. 493/1)

Çengin figânları, ney ve ud şairin inlemelerine dost olmaz. Şair ah eder; çünkü âlemde feryadına yetişen yoktur. Şair; çeng, ney ve uddan bahsederek tenasüp yapmıştır:

Hem-dem olmaz nâleme efgân-ı çeng ü nây u ûd

Âh kim âlemde yokdur bana bir feryâd-res (Lâmi'î Çelebi G. 178/3)

6.3. Ud

Klasik Türk şiirinde şairlerin şiirlerinde bahsettiği diğer bir çalgı aleti ise uddur. Şairler kimi zaman uddan da dost olarak bahsetmişlerdir.

Âşık, kendisine ud gibi dost âşık bulmuştur. Gönül ateşinden yanan âşık, kendisine sırdaş bulmuştur:

Ûd-veş bir âşık-ı dem-saz buldum kendüme

Sûz-i dilden yanarum hem-râz buldum kendüme (Sabrî Mehmed Şerif G. 160/1)

7. DOST OLARAK AŞK MESNEVİLERİNİN KAHRAMANI

Klasik Türk edebiyatında mesneviler önemli yer tutar. Leyla ve Mecnun, Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı, Yusuf ve Züleyha, Vamık ve Azra gibi pek çok aşk mesnevisi Klasik Türk edebiyatında sıklıkla yer almıştır. Şairler, aşkları dillere destan olan bu mesnevi kahramanlarından şiirlerinde bahsetmişler ve aşk konusunda kendilerini mesnevi kahramanlarıyla kıyaslamışlardır; çünkü sevgiliye karşı duydukları aşkın büyüklüğünün çok fazla olduğunu düşünmüşlerdir. Şairler, sevgililerine karşı öyle bir sevgi beslerler ki Mecnun, Ferhat ve Kerem gibi mesnevi kahramanları aşk konusunda şairlerin gölgelerinde kalır. Şiirlerinde mesnevi kahramanlarına yer veren şairler, bu kahramanlardan dost olarak bahsetmişlerdir.

Gönlüne seslenen âşık, divane gönlüne Mecnun ile sıkı fıkı dost olmasını söyler; çünkü ilim dostu olan kendisi onunla dost olmayacaktır. Âşık, gönlüne perişan olduğunu ve Kays ile dost olması gerektiğini söyler; çünkü kendisi gibi âlim birisi gönlüne dost olmayacaktır:

Ey dil-i divâne var Mecnûn ile germ-ülfet ol

Hem-nişîn olmaz senünle Vecdî-i ferzâne dost (Vecdî G. 5/9)

Ey gönül şûridesin sen Kays-ile hem-sohbet ol

Sana hem-râz ola mı hiç Âsaf-ı ferzâne dost (Âsaf G. 89/5)

Biçare Ferhat'ın dostu ve dert ortağı olmadığını gören âşık, eliyle Bisütun'da kendisine aşk mezarı kazar. Şirin'in ayrılığı için Ferhat ile dost olan âşık artık gam çölü dediklerinin dağ tepesi olduğunu bilir:

Çü gördi hem-dem ü hem-derd yok Ferhâd-ı bî-çâre

Eliyle Bî-sütûnda kendüye kazdı mezâr-ı ışk (Âşık Çelebi G. 76/3)

Fürkat-ı şîrîn için hem-râz olan Ferhâd ile

Şimdi bildüm deşt-i gam didükleri kuhsâr imiş (Gelibolulu Âlî G. 614/3)

Gam gecelerini yalnız geçirmek istemeyen âşık, bir dost istediği için feryatlar edip Mecnun'u ecel uykusundan uyandırmak ister. Dert ortağı istemek için ruhlar âlemine can atan âşık, Mecnun ile Ferhat'ı bulup aşk ve meşk etmiştir:

Gönül gam dünlerin tenhâ geçirme iste bir hem-dem

Ecel hâbından efgânlar çekip Mecnûn-ı bîdâr et (Fuzûlî G. 44/3)

Âlem-i ervâha cân atdum ki hem-derd isteyem

Işk u meşk itdüm bulup Mecnûn ile Ferhâd ile (Gelibolulu Âlî G. 1283/6)

Âşığın mekânı, aşk ile iniş çıkışlı yokuş olmuştur. Böylelikle âşığa Ferhat ve Kays ile dost olmak nasip olmuştur. Gönüne seslenen âşık, mihnet yolunda kendisini yalnız sanmamasını söyler; çünkü Mecnun arkadaşı, Ferhat ise sırdaşıdır. Âşık, aşkla her an dağ ve ovaya meylederse bu duruma şaşırılmamalıdır; çünkü âşığın gönlü Ferhat ve Kays'ın dostu, yoldaşıdır. Vamık, Ferhat ve Mecnun ile cümleten dost olan âşıklar, baş açık yalın ayak bir tekkenin abdallarıdır:

Mekânum aşk ile gâhi firâz ü geh nişib oldı

Bana Ferhâd u Kays'a hem-nişîn olmak nasib oldı (Rızâyî G. 195/1)

Ey dil yalunuz sanma kendün reh-i mihnetde

Mecnûn ise dem-sâzun Ferhâd ise hem-râzun (Gelibolulu Âlî G. 727/3)

N'ola her lahza meyl-i kûh u dest eylerse ışk ile

Gönül Ferhâd ü Kaysun hem-reh ü hem-pâlarındandır (Nahîfî G. 127/6)

Vâmık u Ferhâd u Mecnûn ile yârân cümleten

Baş açık yalın ayak bir tekyenün abdâliyuz (Lâmi'î Çelebi G. 174/2)

Âşık, eğer Mecnun ile Ferhat kendisine dost olmazsa “Gam bozkırını aşmak mümkün olur mu?” diye sorar ve eğer ayrılık baltası âşığı baştan çıkarmazsa aşk vadisinde Ferhat ile dost olacağını söyler. Âşık, Ferhat ve Mecnun’u dost edinmiştir ve gam acısının şerbetini içip Şirin’in canına vermişlerdir. Şair, “baştan çıkarmak” deyimini kullanarak irsâl-i mesel yapmıştır ve baltanın baştan çıkarmasından bahsederek teşhis yapmıştır:

Gam deştini kim kat iderem mümkün olur mı

Mecnûn ile Ferhâd bana hem-kadem olmak (Adlî G. 52/4)

Ger çıkarmazsa beni tîşe-i hicrân başdan

Vâdi-i ışkda Ferhâd ile hem-pâ olurum (Celîlî G. 260/3)

Şerbet-i telh-i gam içüp cân-ı Şîrîn virdiler

Dostlar Ferhâd u Mecnûndur benüm hem-sohbetüm (Celîlî G. 240/2)

Mecnun ve Ferhat, âşığa dost olamayacağını ve sahrada garip kalmış tek süvari olduğunu söyler. Sevgiliye seslenen âşık, kendisinin Mecnun’un dert ortağı olduğunu düşünüyorsa yanıldığını söyler; çünkü âşık hiçliği ölçen biriyken Mecnun çölde dolaşan bir rinttir:

Mecnûn ile Ferhâd olamazlar bana hem-pâ

Bir yekke süvârım ki bu sahrâda garibim (Şeyh Gâlib G. 211/6)

Sanma cânâ ışkda Mecnûn bana hem-derddür

Ben adem-peymâyem ol bir rind-i sahrâ-gerddür (Celîlî G. 98/1)

Âşık, içki istese delilik yarası kadehe yeter ve mecliste sohbet istese Kays kendisine dost olur. Kays ile dost olan âşık, aşk haremine doğru yol alır ve çöldeki aslanlar âşıkların mahmillerinin devesi olur:

Dâğ-ı cünûn piyâle yeter işret istesem

Bezmimde Kays hem-dem olur sohbet istesem (Yahyâ Nazîm G. 471/1)

Kays ile refîkuz harem-i aşka revânuz

Şîrân-ı beyâbân-ı şütür mahmilümüzdür (Fehîm-i Kadîm G.109/4)

8. GERÇEK DOST

Şüphesiz her insan hayatında bir dosta ihtiyaç duyar. İnsanların dostlarından beklentileri olduğu için dost seçerken çeşitli özelliklere dikkat ederler. İnsanlar dostlarının güvenilir, dürüst ve sır tutmasını bilen kimseler olmasını isterler. İnsanlar, dostlarıyla iyi ve kötü günde birlikte olmak, mutluluklarını ve üzüntülerini paylaşmak isterler. Özellikle kötü zamanlardan geçerken insanların dostlarına çok daha fazla ihtiyacı olur ve onların yanlarında olup desteklemelerini isterler. Klasik Türk şiirinde de şairler, şiirlerinde dostlarından bahsetmişlerdir. Dostlarına seslenen şairler, dertlerini anlatıp içlerini dökmüşlerdir. İçlerini döktükleri bu dert ortaklarına yeri geldiğinde sitemde de bulunmuşlardır. Kimi zaman yoldaş olan dostlar kimi zaman da vefasızlık etmişlerdir. Şairler, şiirlerinde dostlarından beklentilerini dile getirmişlerdir ve bir dostta olması gerekenleri beyitler aracılığı ile ifade etmişlerdir.

Âşık, dert ortağı bir dost olduğunda derdin insana kolay geldiğini söyler fakat âşığın bin derdi olmasına rağmen dert ortağı bir dostu yoktur. Âşık, cihanda derdine mahrem olacak bir dost bulamamıştır ve dostlarına seslenerek hâlini anlatmak istediğini söyler ve derdime derman bulacak kimse var mı diye sorar:

Ey Fuzûlî sehldür her gam ki gamhârî ola

Gam budur kim mende min gam var bir gamhâr yoh (Fuzûlî G. 60/7)

Bulmadum bu cihânda bir hem-dem

Ki ola derdüme benüm mahrem (Sürûrî G. 296/1)

İy yârânlar gelün berü anladayum ahvâlümü

Hîç kimsene ola mı kim bu derdüme dermân kıla (Yunus Emre G. 317/2)

Âşık, hizmetinde kimler var ise daima aydınlıkta olsun ister; çünkü kendisi de dostlarının sevinciyle mutlu olur. Âşık, artık lafı bırakıp duaya başlaması gerektiğini söyler; çünkü dost zümresine gerekli olan duadır. Âşık, dostlarının kıyamete kadar

mutlu olmalarını, kötü niyetli düşmanlarının ise iki dünyada da zararda olmalarını ister. Şair, dost ve düşman kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Ki ya'nî ben dahî mesrûrum ahibbân sūrûriyle

Çerâğ olsun hemîşe hizmetinde var ise kimler (Nedîm K. 27/13)

Ko lâfî başla ey Sabrî duâya

Duâdur zümre-i ahibbâba elzem (Sabrî Seyyid Mehmet K. 15/30)

Dostânın olalar mesrûr ilâ yevmi'l-kıyâm

Düşmen bedhâhın olsun iki âlemde zarîr (Üsküdarlı Hakkı K. 3/43)

Dostlarına seslenen âşık, sevgilinin fettan gözünün gamıyla ölünce vücudunun toprağa karışıp çürümesini ister ve eğer sevgilinin elini öpme arzusuyla ölürse dostlarından toprağı ile testi yapıp sevgiliye su sunmalarını ister:

Fettân gözi gamı ile ben öldükde dostlar

Toprağa karışa çü vücudum tebâh ola (Necâtî Bey G. 20/6)

Dest-bûsi ârzûsıyla ger ölsem dostlar

Kûze eylen toprağım sunun anınla yâre su (Fuzûlî K.3/13)

Gurbet diyarına düşen âşık mekânından ayrılmıştır ve orada garip kalmıştır; çünkü yanında bir dostu yoktur. Gurbette âşığın yanında dostu ve teselli vereni yoktur. Yâri gurbet illerde kaldığı için âşık, “Gönül kan ağlamaz mı?” diye sorar. Şair, “kan ağlamak” deyimini kullanarak irsâl-i mesel yapmıştır:

Diyâr-ı gurbete düşdüm cüdâ oldum mekânımdan

Bu yirlerde garîbem yok-durur yanunca hem-derdüm (Bâkî G. 344/3)

Gönül kan ağlamaz mı kaldı yârî gurbet illerde

Yanında yok enîs ü gam güsârî gurbet illerde (Şeref Hanım G. 220/1)

Kalpsiz sevgilinin derdine düşüp inleyen âşık, dostlarına seslenerek dünyada düşmanlarının bile kendisi gibi ayrılık esiri olmamasını, kâfir bir kimsenin bile sevgilisinden ayrı düşmemesini ister; çünkü bu durumun ne kadar güç olduğunu bilir. Şair, dost ve düşman kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Olmasun bencileyin dünyada düşmen dahî dost

Bî-dil ü yâr u gam u derde giriftâr iniler (Ahmedî G. 149/10)

Hecr esiri olmasun düşmenlerüm de dostlar

Sevgülü yârından ayru düşmesün kâfir dâhi (Tâcî-zâde Ca'fer G. 210/6)

Âşığın dostları gelip onu teselli etmek isterler fakat âşığın ciğerlerinde kan saçan yaraların bile ağladığını bilmezler. Dostuna seslenen âşık, onun kendisine “Bir ah ile gönlünü boşalt!” demesini istemez çünkü bu konu üzerine konuşmaya gerek yoktur âşığın gönlü kanla doludur:

Tesellî itmek isterler bana yârân gelmişler

Ki bilmezler ciğergâhumda zahm-ı hûn-feşân ağlar (Yâver G. 57/2)

Dime iy hem-dem köngülñi hâli it bir âh ile

Dem urarga yok mahal könglüm tola kandur n'itey (Baykara G. 199/3)

Gül bahçesi meydanına varıp badeyi elden düşürmeyen şair, sohbet için gerekenleri hazırlayıp dostlarını toplar. Arkadaşlarını içki meclisine eğlenmeye çağıran şair, onların bu davete icap etmesini ister ve her şeyden önce arkadaşlarının bu daveti

şereflendirmesinin bir insanlık görevi olduğunu söyler. Şair; bezm, mey, eğlenme ve hem-dem kelimelerini kullanarak tenasüp yapmıştır:

Düşürme bâdeyi elden varup sahn-ı gülistâna

Müheyya sohbet esbâbın kılup cem eyle yârânı (Muhibbî G. 137/2)

Gelmede bezm-i meye eğlenme hem-demlik budur

Cümleden evvel müşerref eyle âdemlik budur (Şeyhülislâm Yahyâ G. 73/1)

Şairin gazelleri mecliste hep okunur ve dostları şairin kasidesini nüsha gibi getirip şiir yapraklarını ellerinden düşürmezler. Şair, fikrinin renginin kınadan kalmadığını söyler:

Gazelleri okunur şimdi hep mecâlisde

Kasidesin götürür başda nüsha-veş yârân (Mantıkî K. 3/29)

Varak-ı şi‘rimüz ahabbun elinden düşmez

Fikr-i rengînimüz Âgâh hınâdan kalmaz (Âgâh G. 161/6)

Âşık, gül yüzlü sevgilisine seslenerek içini bilgilerle doldurmasını, dostlarını da bilgin kişilerden edinmesini ve kitap gibi her cahil kişiye açılmamasını öğütler. Şair, eğer birine yarım nefesliğine bile olsa dostluk ederse elbette ümidine fayda sağlayacağını söyler:

Derûnun pür-maârif hem-nişînün merd-i ârif kıl

Açılma ey yüzi gül şahs-ı nâdâna kitâbâsâ (Bâkî G. 2/3)

Elbette düşer fâide ümmîdine senden

Bir şahsı eğer nîm-nefes hem-dem idersen (Nâbî G. 475/6)

Dostlarına seslenen âşık, gam diyarında ayrılıktan hasta olduğunu ve zevk evini unutup mihnet sarayında gezdiğini söyler. Âşık, gamla kederin gelmediğini, ayrılığın kendisini helâk ettiğini ve dostlarının bu durumdan habersiz olduğunu söyler:

Diyâr-ı gamda ey yârân Nigârî haste-i hicrân

Unutmuş hâne-i zevkın gezer mihnet-serâlarda (Nigârî G. 616/8)

Gussa vü gam gelmedin hicrân helâk etdi beni

Bî-haberdür var-ısa billâhi yârân bî-haber (Vusûlî G. 37/3)

Dünyada bir anlığına bile olsa sıkıntılarını giderecek bir dost isteyen şair bu isteğine erişememiştir. Şairin değerini ancak musalla taşında bilen kabilesi, dostları birleşerek saf saf karşısına dizilerek el bağlayıp namazını kılmışlardır:

Def'-i melâl kılmağa âlemde bir nefes

Çog istedüm bulunmadı hem-dem didükleri (Şeyhî G. 191/2)

Kadrüni seng-i musallâda bilüp ey Bâkî

Turup el bağlayalar karşuna yârân saf saf (Bâkî G. 229/9)

Götürdüler beni dostlar getirdiler musallâya

Namazım kıldılar anda kabilem dostlarım cem'a (Aydî Baba G. 2/14)

Âşığın dostları pervasızdır, felek acımasızdır ve dünya huzurdan yoksundur. Derdi çok olan âşığın derdini paylaşacağı dostu yoktur ve düşmanı güçlü, talihi ise güçsüzdür. Âşık, dert dolu gönlüyle aynı durumdadır ve hâli çok güçtür. Âşığın, derdi çoktur ama derdine ortak olacak bir dostu yoktur. Âşık kendisine, “Dostlarım divanımı gözden geçirip incelemeyen hâlimin ne olduğunu bilirler mi?” diye sorar:

Dost bî-pervâ felek bî-rahm ü devran bî-sükûn

Derd çok hem-derd yok düşmen kavî tâli zebûn (Fuzûlî G. 209/1)

Bu dil-i pür-derd ile hem-hâl olur âşık kanı

Hâl gâyet müşkil oldu derd çok hem-derd yok (Şeyhülislâm Yahyâ G. 187/2)

Dîvânuma imrâr-ı nazar itmeden âyâ

Yâver bu benüm hâlümü yârân bilür mi (Yâver G. 203/5)

Âşık, ayrılık köşesinde gittikçe zayıf düşer ve dostlarından sevgiliye gidip hâlini arz etmelerini ister. Âşık, sevgilinin kendisini bu dert ile böyle çaresiz bırakmasını istemez ve dostlarından gidip sevgiliye yalvarmalarını ister:

Kûşe-i fırkatde gittikce zebûn oldum katı

Eyleyin yârân beni lutf eyleyüb cânâna arz (İbrahim Hurrem G. 67/2)

Komasın derd ile böyle beni bi-çâre meded

Dostlar himmet idüp yalvarun ol yâre meded (Mu'îdî G. 61/2)

Âşığın ne dert ortağı olacak bir dostu ne de gönül derdini açacağı bir doktoru vardır. Gam içinde olan âşığın, elinden tutup derdini paylaşacağı bir dostu bile yoktur. Âşık, kime gönül verse o kendisine dost olmaz ve hâlini bilip derdini sorarak vefa göstermez:

Ne bir refîk ki hem-derd olam men-i miskîn

Ne bir tabîb ki derd-i dil eyleyem izhâr (Fuzûlî K.6/14)

Ne bir refik kim ola ol demde dest-gîr

Ne bir enîs kim ola ol gamda gam-güsâr (Fuzûlî K. 18/27)

Kime gönül verdim ise benim ile yâr olmadı

Hâlim bilip derdim sorup bana vefâdar olmadı (Yunus Emre G. 386/1)

Şairi ağlatan ne gurbet gamı ne de ayrılık yarasının derdidir. Gurbet yerinde onu ağlatan dostların unutmasıdır. Şairin elemi Bağdat'tan ayrıldığı için değildir. Onun ciğerini yakan dost ayrılığıdır:

Ne gam-ı gurbet ne derd-i dâğ-ı hicrân ağladır

Dâr-ı gurbetde beni nisyân-ı ihvân ağladır (Nevres-i Kadîm G. 44/1)

Gerçi Bağdâd'dan ayrıldığıma çekmem elem

Lîk Nevres ciğerim firkat-i ahabb yakar (Osman Nevres G. 61/5)

Şair, bu dünya dostlarının arasında henüz gerçek bir dosta erişemediğini söyler ve dünya dostlarını ne yapacağını sorar; çünkü birçoğu vefasızdır:

Bu dünyâ dostlarının arasında

İrişmedük henüz bir hem-demine (Kemal Ümmî G. 123/4)

N'iderüz biz bu dünyâ dostlarını

Ki girü kendü bigi bi-vefâdur (Kemal Ümmî G. 50/12)

Âşğın yuttuğu zehri ne ev arkadaşı ne dostu ne de yol arkadaşları bilir. Aşğın inleyen gönlünün ateşini, çektiği derdi yalnızca Allah bilir. Şair; zehir, sûz ve zâr kelimelerini kullanarak tenasüp yapmıştır:

Yutduğum zehri ne hem-hâne ne hem-râh bilür

Âşıkam sûz-ı dil-i zârımı Allah bilür (Âsaf G. 311/1)

Çektiğim derdi ne hemhâne ne hemrâh bilir

Âşıkım hâl-i dil-i zârımı Allâh bilir (Nef'î G. 48/1)

Aşk avaresi olan şair, gönlüne dost bulamaz ve gönlüne bir dost bulsa dahi sırrına mahrem bulamaz. Şair, itibarda bir gölge kadar kimsesizdir ve gönlüne bir dost bulunamamıştır:

Işk âvâresiyem gönlüme hem-dem bulamam

Hem-demüm olsa dahı râzuma mahrem bulamam (Enverî G. 211/1)

Bir bî-dilem ki gönlüme hem-dem bulunmadı

Bir bî-kesem ki sâye kadar itibârda (Enverî G. 310/2)

Âşık, sevgiliden ayrı olmanın derdiyle ölmezse dostlarının ağlamasını ister; çünkü aşk yolunda ölmek âşığa en büyük felakettir. Sevgili, âşığın sinesini ayrılık hançeri ile yarmıştır. Âşık, eğer bu dertle ölürse dostlarını sağ olsun der:

Fürkatinde derdle ölmezsem ağlan dostlar

Ölmek ışkî tarıkında musîbetdür bana (İshâk Çelebi G. 9/2)

Sînemi hançer-i hicrân ile yardı cânân

Ben ölürsem bu belâsıyla sağ olsun yârân (Meylî G. 108/1)

Dostlarına seslenen âşık, bir daha asla vefasız yâr sevmeyeceğine yemin ettiğini ama yazıktır ki yine vefasız bir yâr sevdiğini söyler. Âşık, dostlarına yine güzel gözlü ve yakıcı bir dilberi sevdiğini söyler:

And içerdüm kim vefâsuz yâr hergiz sevmeyem

Dostlar bir bî-vefâ sevdüm yine yazuk bana (Usûlî G. 5/5)

Dostlar ben yine bir yakıcı dilber sevdüm

Bir güzel gözli kıya bakıcı dilber sevdüm (Hayretî G. 320/1)

Sevgili, yine âşığın yüzüne bakmaz olunca âşık dostlarına varıp bu durumdan yakınıp ağlar. Âşık, artık sevgiliye kavuşmayı ümit etmez, ona kavuşayım demez ve sevgilinin neden kendisini sevmediğini dostlarına sorar:

Bakmaz oldu yüzüme âh ki cânâne yine

Varayın ağlayayın hâlümü yârâna yine (Emrî G. 497/1)

Ben visâl ümmidin itmeme yâra vasl olsam dimem

Dostlar bilmem n'îçün sevmez cefâkârım beni (Gelibolulu Âlî G. 1520/3)

Şair, dostlarına her söylediği söz birer destan olsun diye gerçek özdeyişler söyler. Şair, istese de istemese de her gazelinin dostlarının kulağına küpe olduğunu söyler ve kendisine “Her gazelin böyle beğenilir mi?” diye sorar. Saf şiirini dostlarına arz eden şair, temiz kalplerini kinden uzaklaştırmalarını ister:

Şi'ründe ey Hayâlî nikât-i hakîkat an

Tâ dostâna her biri bir dâsitân ola (Hayâlî G. 9/5)

Hâh u nâ-hâh olur âvîze-i gûş-i ahhâb

Nâbî'yâ her gazelin böyle hoş-âyende midir (Nâbî G. 7/6)

Gâlib bu şîr-i sâfını ahbâba eyle arz

Etsin zamîr-i pâkların kîneden cüdâ (Şeyh Gâlib G. 8/7)

Âşık, aşk derdinden memnundur ve dostunun nasihati terk etmesini ister; çünkü âşık tiryakidir ve zehir ona tesir etmez. Âşığın mizacı, ancak aşk derdiyle sıhhat bulur. Âşık, dostlarına seslenerek bu derde derman eyleyenin düşmanı olduğunu söyler. Şair, dert ve derman kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Aşk derdiyle hoşum terk-i nasîhat kıl refik

Ben ki tiryâkî-mizâcım zehr kâr etmez bana (Fuzûlî G. 14/4)

Aşk derdiyle olur âşık mizâcî müstakîm

Düşmenimdir dostlar bu derde dermân eyleyen (Fuzûlî G. 206/7)

Âşık, gönlünü alan sevgilinin kendisine ettiklerine vah eder. Onun bu hâlini gören dostları ağlarken düşmanları ise güler. Gam günü âşığın dostları gözyaşlarına boğulmuşlardır. Öyle ki âşığın gözyaşlarını silmeye bir dert ortağı bile kalmamıştır. Şair, dost ve düşman kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Gönlüm alalı ol bana itdüklerini vâh

Dostlar işidüp ağladı düşme katı güldi (Mihri Hâtun G. 181/5)

Gam günü hem-demlerim gark oldular gözyaşına

Silmeğe gözyaşımı bir gam-güsârım kalmadı (Fuzûlî G. 268/4)

Şairin dostların huzuruna selamı gazelidir ve onlara vatan methiyle gurbeti şikâyet eder. Şair, kendisine seslenerek şüphesiz bu kadar güzel söylenmiş gazelin elden ele giderek dostlar meclisine varacağını söyler:

Selâmımız bu gazeldir huzur-ı yârâna

İde şikâyet-i gurbet ile senâ-yı vatan (Beylikçi İzzet Bey G. 134/8)

Şübhesüz böyle hoş-âyende gazel ey Râşid

Giderek elden ele meclis-i ahhâba varur (Râşid G. 46/8)

Âşık, eğlence âleminde bugün neşeli olduğunu söyler fakat dostları hâline baktıkça kan ağlar. Yazık ki devran her defasında âşık için aksine döner. Âşık o kadar üzgündür ki onu böyle kötü halde gören düşmanları kahrkaha atar dostlar cemiyeti ise ağlar. Şair, ağlamak ve handan kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Ben sefâhet âleminde gerçi handânım bugün

Hâlîme baktıkça kanlar ağlıyor yârân bana (Ali Emîrî G. 111/7)

Aksine her-bâr devr eyler bana devrân dirîğ

Dost ağlar hâlûme düşmen olur handân dirîğ (Hâlet Bey G. 118/1)

O mahzûnum ki hâl-i bed mâilim böyle gördükde

Âdûlar kahrkaha eyler gürûh-ı dostan ağlar (Enderunlu Fâzıl K. 51/4)

Şair, taze dili bir çare bağından kurtulursa dostlarına gazel bırakmasının kolay olacağını söyler. Şair, nazım meydanında dostların kendisini geçmesinden endişelidir ve kendisine seslenerek tabiatının atına mahmuz göstermesini, koşup yardım istemesi gerektiğini söyler:

Zebân-ı tâze kaydından halâsa olsa bir çare

Gazel tarh eylemek âsân olurdu Nâli yârâna (Nâlî G. 45/5)

Geçmesin yârân seni meydân-ı nazm içre bu gün

Göster esb-i tab'a mihmâzı Hevâyî koş meded (Hevâyî G. 20/5)

İçki âlemi hoş heveslik ile şöhretleyken âşık, saflığı bulamamış ve dost edinememiştir. Âşık, yakınlık gösterse de dostu kalmamıştır tatsızdır ve meclis mezesi mezesiz, sohbet tertibi tatsızdır:

Hoş-hevâlık ile şöhretde iken âlem-i âb

Bulmadım safvetini düşmedi hem-sâz bana (Koca Râgıb Paşa G. 1/6)

Kalmamış ahabbımız itsek de ülfet bî-nemek

Nukl-i meclis bî-meze tertîb-i sohbet bî-nemek (Bursalı İffet G. 62/1)

Kim sevgiliyi görse daima âşığa rakip olur. Bu yüzden kavuşma meclisinde âşık başka dost istemez. Âşık, meclise sevgili ile rakibin gelmesini istemez ve sevgili ile sohbette ise dostları istemez:

Kim seni görse rakîb olmakdadır dâim bana

Bezm-i vaslında onun-çün başka yârân istemem (Ali Emîrî G. 700/3)

Bezme ağyâr ile yârun geldiğin cân istemez

Yalnız cânân ile sohbetde yârân istemez (Kâmî G. 93/1)

Dostlar meclisine bir şarap, bir gül bir de sevgili lazımdır ve sefa dolu olmak için de bir şarap, bir gül bir de sevgili lazımdır. Âşık, içki meclisinin bütün kusurlarına hemen bakmaz. Birkaç dostu ile gül renkli şarap olması ona yeterlidir. Şair; bezm, mey ve bâde kelimelerini kullanarak tenasüp yapmıştır:

Meclis-i yârâna lâzım bir bâde bir gül bir de sen

Pür-safâ olmaya lâzım bir bâde bir gül bir de sen (Rıfkî G. 78/1)

Bakmazuz bezm-i meyün cümle kusuruna hemân

Bir kaç ahab ile tek bâde-i gül-fâm olsun (Mirzâ-zâde Sâlim G. 223/4)

Âşık, ayrılık meclisinde sevgilinin saçının hevesiyle çok sıkıntı çektiğini söyleyerek her macerasını dostlarının hepsine anlatmıştır. Âşık, dostlarından sevgilinin saçına heves etmemelerini ve sevdâya düşüp ah ve figan etmemelerini ister:

Neler çekdüm hevâ-yı zülfü ile bezm-i firkatde

Diyüp her ser-güzeştüm cümle-i yârâna arz itdüm (Mirzâ-zâde Sâlim G. 202/2)

Yârân heves-i zülf-i bütân eylesünler

Sevdâyâ düşüp âh u figân eylesünler (Yenişehirli İzzet G. 24/1)

Âşık dostlarına, sevgilinin boyunu ve saçını temenni ettiği için elif gibi düzgün olan boyunu sonunda dâl ettiğini söyler. Âşık, eğer sevgilinin saçının hasreti ile ölürse dostlarının kendisini kefen yerine şala sarmalarını ister. Şair; kâmet, elif-kadd ve dâl kelimelerini kullanarak tenasüp yapmıştır:

Kâmet ü zülfîn temennâ itdügümçün dostlar

Bir elif-kadd âkıbet dâl itdi kaddüm ad için (Rahîmî G. 241/3)

Ger ölürsem hasret-i zülfile ol mâhun dilâ

Dostlar bana kefen yerine şallar sareler (İsmetî G. 38/4)

Âşğın gönlü ne düşmanını tanır ne de dostunu bilir, bir süslü sevgili ile katkısız şarabı bilir. Âşğa sevgilinin aşkında âlem rakip olmuştur ve âşık sırlarını paylaşacak dost bilmez. Sevgiliye meyleden âşık, kıskançlıktan dostlar ile düşman olmuştur. Allah’a seslenen âşık, Allah’tan bu zor derde kimsenin tutulmamasını ister. Şair, adâ ve ahab kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Dil ne adâsın tanur billâh ne ahabbın bilür

Bir büt-i zîbâ ile bir bâde-i nâbın bilür (Yenişehirli Avnî G. 100/1)

Rakîb oldı bana aşkunda âlem

Ki sırdaş itmeğe ahabb bilmem (Yâver G. 132/3)

Olup bir şûha mâil reşkden yârâna hasm oldum

Bu müşkil derde bir kimse giriftâr olmasun yâ Rab (Yenişehirli Avnî G. 24/2)

Âşığın gözlerinde sevgilinin hayali, tutkun gönlünde ise yüzü vardır. Âşığın değişen hâllerini dostları bile bilmez ve âşığın gönlündeki sırdan haberdar olan dostu yoktur. Âşık, sevgilinin aşkına seslenerek bu gece kendisine bir kitap olduğunu söyler:

Çeşmimde hayâli dil-i şeydâda cemâli

Ahvâl-i diger-gûnumı hem-dem bile bilmez (Yahyâ Nazîm G. 288/2)

Vâkîf-ı râz-ı derûnum yok enîs ü hem-demim

Sen bana ey aşk-ı cânan bir kitâb oldun bu şeb (Erzurumlu Zihnî G. 14/5)

Âşık, dostları üstüne toprak atacağı zaman bu toprağı lütf edip sevgilinin geçtiği yollardan toplamalarını ister. Âşık, sevgilinin yoluna toprak olmuştur ama sevgili onun kabrinden bile geçmez. Dostlarına seslenen âşık, “Eğer dünya bana ağlayacaksa ağlasın.” der. Sevgili, âşığın can verdiğini işitip cesedine söver. Âşık, dostlarına kabrini nurla dolduranın o dua olduğunu söyler:

Reh-güzâr-ı yârdan cem eylesünler lutf idüp

Üstüme Yahyâ kaçan kim toprağum yârân atar (Şeyhülislâm Yahyâ G. 56/5)

Yolına hâk oldum itmez kabrûme hergiz güzer

Ağlar ise ağlasun ey dostlar gerdûn bana (Celîlî G. 15/3)

Eşidüp cân verdüğüm dildâr söğmiş sinüme

Ol duâdur dostlar kabrüm benüm pür-nûr eden (Âhî G. 94/4)

Âşık, sevgili deliye bile taş atsa bana vursa der ve dostlarına bu sevda ile divane gibi olduğunu söyler. Âşık, divane olmuştur ve dostlarından tedbir olarak sevgilinin kapısına halka geçirip kendisine engel olmalarını ister:

Dost taş ursa deliye vay beni ursa derin

Dostlar divâne olam gibi bu sevdâ ile (Zâtî G. 1434/2)

Dostlar dîvâne oldum bana tedbîr eylenüz

Kim kapısı halkasını tavk-ı zencîr eylenüz (Emrî G. 208/1)

Âşık, sevgilinin ışığı yakan güzelliğinde henüz çizgiler çıkmadığı için yanında hâlâ birçok iyi gün dostu bulunduğunu söyler. Âşık, yüzünde tüy bitmemiş sevgilisine seslenerek, “Yüzünde çizgiler belirince dost zümresi içinde bakalım hangimizin yüzü ak olacaktır?” diye sorar:

Hat-âver olmaya mâdâm o hüsn-i pertev-sûz

Yanınca çok eyi gün dostu yâr olur peydâ (Nedîm G. 4/3)

Hat gelince bakalım âyineye ey sâde-rû

Zümre-i ahhâb içinde kangımızdur yüzi ag (Enîs Dede G. 36/3)

Âşık, dostlarından bedenini sevgilinin köpeklerine kurban etmesini ister; çünkü sevgili köpeklerinin kavgasını sever. Sevgilinin mahallesinin köpekleri, su yerine kan içerler. Dostlarına seslenen âşık, eğer sevgili için ölürse bu sebeple kanının yerde kalmayacağını söyler:

Dostlar cismüm seg-i dil-dâra kurbân eylenüz

Çün ol âhû itlerün âşûb-ı gavgâsın sever (Hasan Ziyâ'î G. 153/3)

Su yirine kan içer her bir seg-i kûy-ı nigâr

Öldürürse yirde kalmaz dostlar kanum benüm (Hâletî G. 521/3)

Dostların gördüğü sel suyu değil, âşığın ayrılıkla çağlayan gözyaşı selidir ve yanılmadan sevgilinin mahallesine akar. Dostlarına seslenen âşık, aniden ayrılık denizinde boğulursa kendisine yazık olduğunu, sevgiliyi göremediğini söyler:

Değil seyl-âb yârân çağlayan gördüm firâkıyla

Yanılmaz seyl-i eşkim kûy-ı cânâna revân itdim (Şeref Hanım G. 142/4)

Dostlar nâgeh olursam garka-i bahr-i firâk

Bana hayf oldu deniz ol âşinâyı görmedüm (Rahîmî G. 217/3)

Âşık, sevgilinin yanından gittiğini, dostlarının yüz çevirdiğini ve aşk derdinin canına eriştiğini söyler. Âşık, sevgili gibi bir peri yüzlüden ayrılmıştır. Bu yüzden ayrılık dağında divane olursa dostlarının bu duruma şaşırması gerektiğini söyler. Sevgilinin derdini sormamasından ve hâline merhamet etmemesinden dostlarına yakınan âşık, derman hasretiyle ölüp gittiğini, vadesinin dolduğunu ve dostlarının boş yere zahmet edip derman aradığını söyler:

Dirîğâ derd-i aşk irdi irişdi cânuma emrâz

Yanumdan gitdi yârânum ehîbbâm eyledi irâz (Hasan Ziyâ'î G. 203/1)

Aceb mi dostlar dîvâne olsam kûh-ı fûrkatde

Şunun gibi perî yüzlü güzel âdemden ayrıldum (Âhî G. 78/3)

Ne sorar derdümi ne hâlûme rahm eyler var

Dostlar hasret-i dermân ile öldüm gitdüm (Âşık Çelebi G. 9/4)

Yitdi gâlib va'desi cânâ Mu'îdî-hastenün

Yok yire zahmet virüp dermân arar yârân ana (Mu'îdî G. 5/7)

Âşık, “Ne dost ne sevgili ne saki vardır ve ne bülbül ne gül ne de ses vardır.” der ve sevgilisinden bir yiğitlik gösterip yetişmesini ister; çünkü gurbet yerinde ne yâri ne de dostu vardır:

Ne yârân u ne mahbûb u ne sâkî

Ne bülbül ne gül var ne terâne (Enderunlu Fâzıl K. 50/7)

Mürüvvet eyle yetiş bir tolıyla ol yârim

Şu gurbet ilde ne yârim ne hem-demim vardır (Nevres-i Kadîm Tb. 2/1)

Kırık gönlüne derman isteyen âşık, derdini sevgilisine anlatacak bir dost arar. Dostlarına seslenen âşık, sarhoş bakışlı sevgiliye tutulalı benzinde kandan eser kalmadığını, sarardığını söyler. Dostlarına başından geçenleri anlatan âşığı işiten sevgili “Yine ne hikâyesi!” der:

Yâremi şerh itmeğe ol yâre yârân yok mıdur

Ben şikeste-hatırın derdine dermân yok mıdur (Mu'îdî G. 151/1)

Dostlar kandan eser kalmadı benzümde benüm

Ser ü kârüm olalı ol gözi mestâne ile (Hâletî G. 797/2)

Dün eyler idüm kıssamı yârâna rivâyet

Cânân eşidüp dedi ki yine ne hikâyet (Hecrî G. 10/1)

Dostlarına seslenen âşık, sevgilinin düşmanlarıyla dost olmasını istemez ve böyle bir belayla gözlerinin yaşla dolacağını söyler. Âşık, sevgili düşmanlarla gezip etrafı seyrettiği için ah eder ve dostlarına cihanda hercai olanın dost olmayacağını söyler. Şair, dost ve düşman kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Dostlar düşmanlarumla yâr hem-dem olmasun

Ol belâdan gözlerüm hem yaş u hem dem olmasun (Zâtî G. 1113/1)

Ah kim düşmenler ile seyr ider her câyı dost

Dost olmazmış cihânda dostlar hercâyı dost (Hayretî G. 29/1)

İnleyen âşık, eğer dostları yâr derdinden hâlini soracak olursa bir garip vadide olduğunu ve gözyaşını silecek kimsenin olmadığını söyler. Âşık, gözyaşları ile âlemi sele vermiştir ve dostlarına seslenerek bu ağlayan gözleri için yardım ister:

Sorarlarsa Nazîm-i zârı yârân yâr derdinden

Gözi yaşın siler yok bir aceb vâdîdedir şimdi (Yahyâ Nazîm G. 693/5)

Eşk-i çeşmüm cûşî ile seyle virdüm âlemi

Dostlar bu dîde-i giryân elinden el-gıyâs (Şâhî G. 15/12)

Şair, meclisteki her tanıdığın dost olmadığı gibi her gördüğümüz şarap içenin de Cem olmayacağını söyler. Şairin dostları, hep Cem'in kadehinin nüshasını görür. Dârâb ve İskender'in kıssasını gördüklerini sananlar yanılmaktadır:

Her meclisin ahabbını hem-dem mi sanırsın

Her gördüğümüz bâde-keşi Cem mi sanırsın (Haşmet G. 149/1)

Nüşa-ı câm-ı Cem'i görmededür hep yârân

Sanma kim kıssa-ı İskender ü Dârâb görür (Rızâyî G. 83/3)

Şair, cahilin makamla güneş gibi başı göğse değse bile kendisine dost olamayacağını ve kendisi gibi tesirli sözler söyleyemeyeceğini söyler. Şair, cinsi bozuk olanı sevmez, cahil ile dost olmadı ve güzeller kısmının heves ehlini sevmez. Şair, insanlara cahil kimselerle dost olup ömrünü ziyan etmemelerini ve irfana talip olup olgun kimselerle oturup kalkmalarını öğütler:

Câhilün câh-ile başı göğse değse çün mihr

Bana hem-pâ olamaz tığ-ı zebânum çekemez (Âsaf G. 345/2)

Sevmezin nâ-cinsi nâ-dân ile hem-râh olmazın

Dil-rübâlar kısmının ehl-i hevâsın sevmezin (Ravzî G. 452/4)

Ömrünü zâyî geçürme hem-dem olub câhile

Tâlib ol irfâna tur kâmiller ile kıl nişest (Handânî G. 10/4)

Sabah rüzgârına seslenen âşık, Bağdat'a yolu düşerse birlikte güzel günler geçirdiği dostlara nezaketle yaklaşıp hizmetlerinde bulunmasını ister. Âşık, rüzgârdan kendisine dostlardan bir müjde vermesini, kimlerin gurbet ellerde olduğunu söylemesini ister; çünkü gönlü ayrılığa müptela olmuştur ve dostsuzdur. Gurbette olan âşığın dilini

bilen bir dostu yoktur ve kimse aşk kelimesinin ne olduğunu, manasının ne anlama geldiğini bilmez. Kendisine seslenen âşık, düşmanlarının mutlu olmasını söyler; çünkü feleğin cevri gurbette âşığa dostlarını unutturmuştur:

Bağdâd'a yolun düşse ger ey bâd-ı seher-hîz

Âdâb ile var hizmet-i yârân-ı safâya (Rûhî Tb. 17/5)

Sabâ bir müjde ver ahbâbdan kim gurbet ellerde

Firâka mübtelâ bî-âşinâ mahzûndur gönlüm (Osman Nevres G. 186/7)

Âh kim gurbetdeyüz bir dil bilür hem-râz yok

Kimse ışkî anlamaz lafzı nedür ma'nâsı ne (Nev'î G. 462/3)

Bize cevri-i felek ey Nâ'ilî gurbet diyârında

Adûlar şâd-kâm olsun ki ahbâbı unutturdı (Nâ'ilî-i Kadîm G. 365/7)

Şairin kırık kaleminin eserinde iki meziyet vardır. Onun kalemi, düşmanlarına zehir olurken dostlarının gönüllerine panzehir olur ve şairin ruh besleyen sözleri düşmana zehir gelirken dostları şeker ve süt lezzetinde şiir bulur. Şair, rint halkasının başını çektiğini, ayak değil baş olduğunu ve dostlarına gül bahçesiymen düşmana ateş olduğunu söyler. Şair; düşmen, ahbâb ve zehr, pâ-zehr kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Zehr olur düşmene pâ-zehr dil-i ahbâba

Eser-i şakk-ı yerâ'anda dü hâsiyyet var (Arpaemîni-zâde K. 16/114)

A'dâya sem gelür suhan-ı rûh-perverüm

Yârân nazm-ı lezzet-i şîr ü şeker bulur (Münîf K. 6/47)

Ser-halka-i rindânâam ayak değûlem başam

Ahbâba gülîstânâam a‘dâlara ataşam (Nigârî G. 486/1)

Âşık o kadar üzgündür ki âlemde derdine çare olacak birisi yoktur ve dostlarından ona merhamet edecek kimse bulunmaz. Âşık, gönül derdini bir bir şikâyet etmek için “Aşk belasına düşmüş bir dost bulunmaz mı?” diye sorar:

O mahzûnum ki âlemde benüm bir çâre-sâzum yok

Bana bir merhamet eyler bulunmaz oldu yârândan (Yâver G. 143/3)

Şikâyet kılmağa derd-i derûnumdan ana bir bir

Belâ-yı aşka düşmüş bana bir hem-dem bulunmaz mı (Hasan Ziyâ’î G. 480/4)

Âşık, aşk zehrini Mecnun’un içtiğini, göremediğini söyler. Âşık, gönlünün sırrını kime bildireceğini bilmez çünkü derdini dinleyecek bir dostu yoktur. Özlem derdi âşığı kederlendirmiştir ve teselli veren dostlar acaba ne âlemedir diye sorar:

Mecnûn içmiş zehr-i aşkı anı da biz görmedük

Kime iş‘âr ideyüm râz-ı dilüm hem-derd yok (Âsaf G. 511/2)

Hikmet mükedder etti bizi derd-i iştiyâk

Yârân-ı gam-küsâr ne âlemedir aceb (Hersekli Ârif Hikmet G. 13/6)

Aşkın kolay olduğunu düşünen âşık, bu derde düşünce ne kadar zor olduğunu anlamıştır ve bu durumu dostlarına anlatıp kan ağlama zamanı olduğunu, kan ağlamaları gerektiğini söyler. Âşığın ahının ateşinden felekte melekler de ağlamaktadır:

Bilmez idüm ışk ben âsân sanurdum dostlar

Şimdi bildüm key katı düşvâr imiş geldi başa (Muhibbî G. 235/6)

Dostlar kan ağlayın kan ağlamak hengâmıdır

Sûz-ı âhımdan felekde ağladı Kerrûbiyân (Sırrî Râhile Hanım G. 3/3)

Âşık sevdiğine, muhabbet gösterecek de kimseye inanmaması gerektiğini söyler; çünkü güzeller gibi zamane dostları da hep vefasızlık etmektedir. Âşık, gördüğümüz dosta ve zeki kimselere sırrımızı açmamız gerektiğini ve onlara güvenmememizi söyler; çünkü bu insanlar önemli kişilere o sırrı açıklayacaklardır. Âşığın vefa sahibi sandığı dostları hep vefasız çıkmıştır. Âşık henüz anlamıştır ki selamet yeri yalnızlık köşesidir:

İnanma sevdiğim arz-ı mahabbet etse de farzâ

Güzeller gibi ahab-ı zamâne bî-vefâdır hep (Sünbül-zâde Vehbî G. 21/4)

Sır açma sakın gördüğün ahaba u libâbe

Fâş eyler anı zât-ı fer ü mâye güvenme (Ali Feyzî G. 155/3)

Vefâsız çıkdı hep sâhib-vefâ zann etdiğim ahab

Henüz fehm eyledim cây-ı selâmet künc-i vahdetdir (Ali Emrî G. 438/2)

Şair, güneş gibi yalnız yürümek gerektiğini, mayası bozuk bir alçağı gölge gibi dost edinmemek gerektiğini ifade eder. Yabancılarla dost olmak iyi bir sonuç getirmeyecektir, iyi kimselerle dost olmak gerekir. Gam ve sıkıntı, kavuşmanın sevinciyle mutluluğundan daha iyidir, dostlar ile sohbet yabancılarla olandan daha iyidir. Şair; ağyâr ve hem-dem kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Tenhâ-rev ol güneş gibi edinme kendüne

Bir sâye gibi sifle fûrâ-mâye hem-nişîn (İshâk Çelebi G. 224/3)

Ağyâra hem-dem olma ki sonun yaman olur

Yahşılar ile olsa yaman kimse hem-nişîn (Hidâyet Çelebi G. 163/3)

Şâd-i vasl u ferahdan gam u mihnet yeğdür

Yâdlardan bana yârân ile sohbet yeğdür (İshâk Çelebi G. 72/1)

Âşığa cihanda dost olmak için ne güvenilir mert birisi ne de yardımcı bir yâr vardır. Vefalı bir dostu ve dert ortağı bir yâri olmamasından yakınan âşık, Allah’a seslenerek, “Sonunda benim kârım nola?” diye sorar ve yardım ister:

Cihânda bulunmaz refik olmag için

Ne bir merd-i sâdık ne bir yâr-ı yâver (Bursalı Rahmî K. 2/6)

Yok bir vefâ-dârum benüm hem-derd bir yârum benüm

Âhir nola kârım benüm yâ Rab meded senden meded (Edirneli Nazmî G. 1298/3)

Şair, dünyada dostları övmek varken düşmanları çekiştirmenin anlamsız olduğunu söyler. Sevgili âşığın başını döndürüp bela girdabına salsa da kadim dostları kendisinden yüz çevirmez:

Rûhiyâ medh-i ehibbâ var iken âlemde

Zemm-i a’ dâya mukayyed kim olur zem de nedür (Rûhî G. 97/5)

Gerçi ser-gerdân idüp saldun belâ gird-âbına

Yüz çevürmezler kadîmî âşinâlar bilmiş ol (Bâkî G. 297/2)

Âşığın hâlini yabancılar bilmez, söyleşme hakkı dost meclisindedir. Âşığın dostları, birbiri ardınca sorularla hâlini sorar. Âşık, dostlardan uzakta aşk derdinin esiri olmuştur. Şair, bigâne ve ahbâh kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Haşmet ahvâlimi bilmez ne desin bîgâne

Güft ü gû hakkımıza meclis-i ahbâbdadır (Haşmet G. 49/5)

Devrden eyler suâl ahbâb ahvâlim Lebîb

Ben esîr-i derd-i aşk oldum ahibbâdan ırâg (Lebîb G. 75/6)

Kılıç ve kalem hükümlerini yerine getirip tahsis eder. Kılıç düşmanı yok ederken kalem dostları diriltir. Şairin sözü, dosta hatır sefasının parlak ışığı, düşmana ise bela şimşeginin parıltısıdır. Kalemine güvenen şair, bir harf ile dostlarının kabul görmesine vesile olurken bir noktayla ise düşmanlarını kötü şöhret sahibi eder. Şairin şiiri, ölmüş gönülleri diriltir ve sözü dostlara ebedî hayat verir. Şair, a'dâ ve ahabbâb kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Eder seyf ü kalem ahkâmın icrâ eyleyip tahsis

Birin tedmir-i a'dâyâ birin ahabbâbı ihyâyâ (Sünbül-zâde Vehbî K. 40/24)

Dosta pertev-i envâr-ı safâ-yı hâtır

Düşmene şa'şaa-i berk-i belâdır suhanım (Neylî G. 122/3)

Verir dosta bir harf ile tevkî-i kabûl

Ederim düşmanı bir nokta ile şöhre-i âm (Nef'î K.50/68)

Zihnîyâ mürde-dil ihyâ eder el-hak nazmın

Verir ahabbâba sözün bâri hayât-ı cavîd (Erzurumlu Zihnî G. 41/5)

Dostlarına seslenen âşık, sevgilisinin yüzüne basması için ayva tüylerinin sevdasıyla bedenini toprak kıldığını söyler. Sevgili bir anda bin naz ile âşığı yüz kere öldürür. Âşık dostlarına seslenerek, ne düşmanın ne de bir başkasının onu kendisine yâr etmeyeceğini söyler:

Basmağ içün yüzüme ol dilber-i âlî-cenâb

Hattı sevdâsıyla kıldum dostlar cismüm türâb (Ulvî G. 38/1)

Öldürür yüz kez beni bir lahzada bin nâz ile

Düşmen itmez dostlar anı bana kim yâr ider (Tâcî-zâde Ca'fer G. 57/4)

Âşık, zamâne dostlarından kimse yanına gelmesin ister; çünkü dostunun vefalı yârinin gölgesi gelmiştir. Âşık, bir yanda vefalı yâri, bir yanda eğlence dostları, bir yanda sesle ahenk, bir yanda çengle tambur olduğunu söyler:

Gelmesün yanuma yârân-ı zamâne ki henüz

Sâye-i yâr-ı vefâ-dâr-ı semîrüm geldi (Sâkıb Dede G. 162/5)

Bir yana yâr-ı vefâ bir yana yârân-ı safâ

Bir yana savt u nevâ bir yana çeng ü tanbûr (Lebîb K. 7/3)

Yoldaşlık, edeple ölçülmez ve edepsiz kişi ile yolculuk etmekten sakınılmalıdır. Aşk yoluna talip olan akıl ile arkadaş olmamalıdır ve uygun olmayan dostla yola çıkmaya niyetlenmemek gereklidir. Şair, rezil olmaya sebep olanın uygun olmayan dostlar olduğunu, rezillerden kendimizi koruyup nam ve şanımızı hoş tutmamızı öğütler:

Benüm yoldaşlıgum edebe sığmaz

Edebsüz kişiye niçün refîkvam (Yunus Emre G. 203/2)

Reh-i aşka eğer sâlik isen pâdâş-ı akl olma

Refîk-i nâ-muvâfıkla sakın sen azm-i râh itme (Yâver G. 168/3)

Enîs-i nâ-sezâyân olmadur bâdî-i rüsvâyî

Erâzilden tehâşî eyle nâm u şânunı hoş tut (Yâver G. 35/2)

Âşık, Dostlarından nasihat almayıp kendisini aşka düşürmüştür ve düşmanın etmeyeceğini kendi kendisine etmiştir. Dostlarına seslenen âşık, sevgilisine gidip kendisi için herhangi bir yardım istememelerini söyler; çünkü dostları sevgiliden yardım isterse düşman, âşığın sevgilinin cefasının kıymetini bilmediğini düşünecektir:

Işka saldum men meni pend almayup bir dosttan

Hiç düşmen eylemez anı kim ettim men mana (Fuzûlî G. 10/2)

Bana dil-berden inâyet istemen ey dostlar

Sanmasun düşman beni kadr-i cefâsın bilmedüm (Ahmed Paşa G. 11/14)

Gönül inciten yabancidan dost olmaz ve gönül kuşlarına siyah karga eş olmaz. Şair, görüşüp karşılaşmayla düşmanın dost olacağına inanmamak gerektiğini, sinedeki sevgiyi kinle kirletmemek gerektiğini söyler:

Ağyâr-ı dil-âzâr sana hem-dem olur mu

Murgân-ı dile zâg-ı siyeh tev'em olur mu (Haşmet Tb. 23/39)

Düşmen inanma dost olur ihtilât ile

Âlûde itme sînade mihr ile kîneyi (Âgâh G. 328/4)

Âşık, her kime yâr dese o ona yabancı der ve kime dost dese o ona düşman der. Âşığın dost sandıkları yabancı çıkmıştır ve müşkülü bir iken bin olmuştur. Sevgilisi kendisine düşman olan âşık, bu durumdan dostlarına yakınır ve dostun ettiğini düşmanın kendisine etmediğini söyler. Şair, dost ve a'dâ kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Her kime ki ben yâr direm ol bana ağyâr

Her kime ki ben dost direm ol bana a'dâ (Cem Sultan K.6/55)

Dost sandıklarımız çıkdı bütün bîgâne

Âh Nevres ki bin oldu bir iken müşkilimiz (Osman Nevres G. 103/9)

Dostlar düşmen olupdur yine ol yâr bana

Hele yâr itdüğini eylemez ağyâr bana (Adlî G. 6/1)

Şair, haset yüzün samimiyet perdesiyle örtündüğünü ve dost gibi görünenlerin hep düşman olduğunu söyler. Şair, zamanede kime dost dese düşmana dönüşür ve aynı düşüncede olduğu dostlarıyla fikir ayrılığına düşer. Şair, düşmanlar içinde acayip bir hale uğramıştır ve ne yazık ki merhaba diyecek bir dostu bile bulunmaz. İnleyen şair, Allah’a seslenerek lütfeylemesini ve kendisini düşmanın cevrenden dostun ise minnetinden kurtarmasını ister. Dost ve düşman kelimelerini kullanan şair tezat yapmıştır:

Rûy-ı hasedi perde-yi ihlâs ile mestûr

Hep dost yüzünden görünen düşmenimizdir (Sünbül-zâde Vehbî G. 52/5)

Vifâkı oldu mübeddel nifâka yârânun

Zamânede kime dersün bu dost bu düşmen (Nâ’ilî-i Kadîm G. 271/2)

Düşmenler içre nice aceb hâle uğradum

Bir dost yok kim eyleye bir merhaba dirîğ (Cem Sultan K.10/19)

Vehbî-i zârı lutfu ile eyle yâ İlâh

Cevr-i adû vü minnet-i ahhâbdan halâs (Seyyid Vehbî G. 116/5)

Âşık artık kimle şevkle söyleyeceğini bilmez ve hüznü dostlar zümresini görüp ağlar. Âşık, kim dostları anıp ağlarsa sonunun dost gamından olacağını söyler:

Artık kiminle eyleyelim güft ü gûy-ı şevk

Gördüm hazîn zümre-i yârânı ağladım (Ali Emîrî G. 685/4)

Bu nev' ile kim dostları yâd idüp ağlar

Sonucı Hidâyet olur ahabb gamından (Hidâyet Çelebi G. 162/5)

Âşık, dostlarına bir perinin aklını alıp kendisini divane kıldığını ve şimdi ne söylese de mazur olduğunu söyler. Âşık dostlarına, “Sevgi beni benden edip tenhalaştırdı. Âlemde beni pervasız görürseniz ayıplamayın.” der:

Aklum aldı bir perî dîvâne kıldı n'eyleyüm

Dostlar ma'zûrdur her ne disem şimden girü (Hâletî G. 700/4)

Hâlî etmişdür benimenden mahabbet dostlar

Ayb kılman görsenüz âlemde bî-pervâ meni (Fuzûlî G. 254/5)

Şair, âlemin zevk ve sefasının dost sohbeti olduğunu, eğer içilecekse dostların mutluluğuna içileceğini ve dostların sohbetinden çekilebilmesi mümkün olsaydı belki saf şaraptan da vazgeçebileceğini söyler:

Âlemün zevk u safâsı sohbet-i yârân imiş

Ger içersen dost-kânî şâdî-i yârâne iç (Mezâkî G. 44/8)

Gönlüm iderdi belki mey-i nâbdan ferâğ

Mümkün olaydı sohbet-i ahabbdan ferâğ (Fâ'izî G. 67/1)

Allah’a seslenen âşık, perişan hâlini ve gömleğinin yırtığını gören dostlarının yazık dediğini söyler. Âşığın her an ağladığını gören dostu şaşımamalıdır; çünkü âşık baştan ayağa ateştir ve ateşin teskini için su lazımdır:

Hayfâ dediler hâl-i perişânıma yârân

Gördükçe benim çâk-i girîbânımı yâ Rab (Aydî Baba G. 10/6)

Görüp giryânlığum her dem taaccüb itme ey hem-dem

Ser-â-pâ âteşüm teskin-i nâra âb lâzımdur (Vecîhî G. 40/3)

Şair, her sedefte tek inci bulunmaz demeden onun ne demek istediği dostlarının hatırına gelir. Şair, icat olan güzel eserlerin bir bir namını hatırlatıp dostları şevke getirir. Şairin sözleri, hep sevginin sırrıyla ilgilidir ve bu sözleri duyan dostları “Başkalarına söyleme!” der:

Her sadefde dūr-i yek-dâne bulunmaz demeden

Ne demek istediğim hâtır-ı yârâna gelir (Nedîm K. 14/37)

Anda îcâd olan âsâr-ı cemîlin bir bir

Nâmını yâd kılup şevke getir yârânı (Nedîm K. 18/7)

Yahyâ’nın olup sözleri hep sırr-ı mahabbet

Yârân işidüb söyleme yâbâne disünler (Şeyhülislâm Yahyâ G. 92/5)

Âşığın gönlü ve canı hasret seline boğulmuştur. Ne yazık ki âşık gam denizinde dostlarından ayrı düşmüştür. Âşık, dostları gibi bela köşesinde kimseyi tek koymayacağını ve yâr gamıyla başka bir eğlencesi olduğunu söyler:

Dil ü cân garka-i saylâb-ı hasret oldılar gitti

Dirîğâ bahr-ı gamda ayru düşdüm âşinâlardan (Veysî G. 43/4)

Yârân gibi tenhâ konmayuz künc-i belâda

Hakkâ ki gam-ı yâr ile var başka safâmuz (Rızâyî G. 96/4)

Düşmanın halleri dostlara da sirayet eylemiştir. Perişan baht, dost ve düşmanı bir etmiştir. Kendisine seslenen âşık, dostların da düşmandan beter olduğunu söyler. Âşığa sadece düşmanlar topluluğunun hücum ettiğini sananlar yanılmaktadır:

Sirâyet eyledi ahbâba da evzâ'ı a'dânın

Kodı bir tab'a baht-ı nâ-be-sâmân yâr u ağyârı (Nevres-i Kadîm K. 5/7)

Ey Emîrî dostlar da oldu düşmenden beter

Sanma ancak fırka-i a'dâ hücum eyler bana (Ali Emîrî G. 98/8)

Âşık dostlarına, o vefasızın kadrini bilmeyenlerin, zevk ve sefa lezzetinin değerini de bilmediğini söyler. Âşık eğer ölürse dostlarının mezar taşına, “Bir vefasız yâr uğruna canını terk etti.” yazmalarını ister:

Bilmeyenler dostlar ol bî-vefânun kadrini

Kanda bilsün lezzet-i zevk ü safânun kadrini (Vusûlî G. 181/1)

Ben ölürsem dostlar yazsın mezârım taşına

Terk-i cân etmiş bu âşık bî-vefâ yâr uğruna (Ali Emîrî G. 828/6)

Şair, yabancı kimseden bir dost kadar sitem gözüke bile bir yabancının tanıdıktan önce gelmesinin zor olduğunu söyler; çünkü dosttan bir zaman kimseye zarar gelmeyecek olsa da tanıdık olmayan birinden kimseye ebediyen hiç vefa gelmeyecektir. Şair, bigâne ve âşinâ kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Bigâne âşinâyâ tekadüm muhâl idi

Bigânededen görünse sitem âşinâ kadar (Nâbî G. 149/5)

N'âşinâdan hiç vefâ gelmez ebed bir kimseye

Hem zarar irmez kişiye bir zaman hem-râzdan (Gurbî G. 10/3)

Âşık, yabancılar kendisini kabul etsin istemez ve gösterişle dostlara varıp görüşülmemesi gerektiğini söyler. Âşık, “Benim hâlimi yabancılar nereden bilsin? Mahzun gönlümün sırrını dostlar da bilmez.” der:

Sakın add eylesinler seni bîgâne sakın

Varma görüşme tekellûf ile yârâna sakın (Hevâyî G. 114/1)

Ağyâr ne bilsün benüm ahvâlümü Avnî

Râz-ı dil-i mahzûnumı ahabb da bilmez (Yenişehirli Avnî G. 172/5)

Âşık, birinin dindar olup olmadığının kötü günde anlaşılmayacağını ve iyi dostun kötü günde imtihan etmek gerektiğini söyler. Âşık, cihanda kendi meşrebine uygun sadık bir dost bulamamıştır ve vefa gösteren bütün dostlarını imtihan etmiştir:

Yahşı günde bilmek olmaz kim diyânet kimdedür

Yahşı yoldaşı yaman gün imtihân itmek gerek (Neşâtî G. 78/3)

Cihânda meşrebimce bulmadım bir hem-dem-i sâdık

Vefâ izhâr eden ahabbı cümle imtihân etdim (Ali Emîrî G. 703/3)

Dost, kin tandırında oldukça vefasızdır; çünkü serzenişin alevi vefasızlığa uygundur. Nifak ateşi, aleviyle cihanı çoraklaştırmıştır ve dostluk gül bahçesinde tazelik eseri kalmamıştır:

Lehîb-i ser-zeniş çünkim sezâ-yı bî-vefâyândır

Tenûr-ı kînde oldukça hem-dem bî-vefâyândır (Halepli Edîb G. 336/1)

Şûrezâr etmiş cihânı şu'le-i nâr-ı nifâk

Gülşen-i ülfetde âsâr-ı tarâvet kalmamış (Leskofçalı Gâlib G. 66/5)

Şair, kendisi gibi şair olan dostlarının kıymetini bilmemesine şaşırılmaz çünkü şair yaradılışlı olanlar gönül ehli olanlara hep yabancı dururlar. Kendisine seslenen şair, kendi gibi rindane gazel söyleyenlerin az olduğunu ve söylediği bu gazelleri anlayan dostlarından memnun olduğunu söyler:

Kadrim nola bilmezse yârân-ı sühenperver

Ehl-i dile tab ehli bîgâne değil mi yâ (Nef'î G. 6/6)

Böyle rindâne gazel az denilir ey Nef'î

Kâ'iliz şîve-i rindânı bilen yârâne (Nef'î G. 120/5)

Şair, vefaya dair konu açılınca kimsenin dinlememesinden şikâyetçi olduğunu ve dostların meşrebi zıt olanıyla bir konu üzerinde konuşmanın zor olduğunu söyler. Şair, endişesiyle aynı dilden konuşsa bu duruma şaşırılmamalıdır çünkü anlayışsız dostlarla sohbet etmek çok güçtür:

Vefâya dâir olan bahsi kimse dinlemiyor

Hilâf-ı meşreb-i yârân saded ne müşkil imiş (Seyyid Vehbî G. 114/2)

Olsa Nef'î nola ger endişesiyle hem-zebân

Neylesin yâ sohbet-i yârân-ı nâ-hemvâr güç (Nef'î G. 30/5)

Âşık, dostunun gözündeki yaşı teskin edeceğini farz etse bile onun bağrındaki yarayı iyileştirecek bir merhem yoktur. Âşık, ne hasta gönlünün yarasına merhem bulmuştur ne de zaman dertlerinin define dost bulmuştur:

Dutalum hem-demüm teskîn ider gözümdeki yaşı

Kanı merhem ki onalda benüm bağrumdaki başı (Usûlî G. 145/1)

Ne dil-i haste-i mecrûhuma merhem bulunur

Ne zaman gussaları def'ine hem-dem bulunur (Bursalı Rahmî G. 69/1)

Sevgili, âşığı bırakıp canını hasretle koyup gitmiştir. Âşık, sevgilinin olmadığı dostlar sohbetini bile istemez. Âşığın gözyaşıyla sevgilisini gören her dostu, “O mehtap bu denize şeref verdi.” der:

Gitdün ammâ ki kodun hasret ile cânı bile

İstemem sensüz olan sohbet-i yârânı bile (Neşâtî G. 122/1)

Gözyaşım ile dilberimi her gören ahabb

Dirlerdi bu deryâya şeref virdi o meh-tâb (Leylâ Hanım G. 12/1)

Gönlüne seslenen âşık, yokluk diyarının azmini تنها eylediğini ama bu yolda kimsenin kendisine dost olmadığını söyler. Yolu uzun olan âşığın ne yiyeceği ne içeceği ne de yoluna yarar bir dostu vardır. Şair; yol, refik ve râh kelimelerini kullanarak tenasüp yapmıştır:

Eyledün azm-i diyâr-ı adem ey dil tenhâ

Kimse bu yolda velî olmadı hem-râh bana (Mânî G. 2/4)

Yol uzak zâd u zevâdum yokdur

Bir refik alımadum râha yarar (Murâdî G. 545/2)

Âşığın meclis dairesine hiç gam girmez ve sabah içkisinde dostların hepsi daima mutludur. Aşk ile yoldaş olanın hatırı sevinçli olur ve ona ne bir dost ne bir mahrem ne de bir yâr gereklidir. Şair, rûz ve şeb, gam ve şâd kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Sâlimâ dâire-i bezmine hiç gam girmez

Dâimâ şâd durur cümle-i yârân-ı sabuh (Mirzâ-zâde Sâlim G. 213/2)

Hiç ne bir hem-dem ne bir mahrem ne bir-yârı gerek

Aşk ile hem-râh olanın hatırı şâdân olur (Âdile Sultan G. 74/4)

Âşık avaredir ve dostlarına seslenerek bir çare bulmalarını ister. Âşık, ah ve inlemeyle gam çölüne düşmüştür. Âşığa şaraptan ve güzellerden vazgeçip tövbe etmesini söylerler fakat dostları bir bilseler de binini bilmezler:

Dostlar bir çâre eylen bana kim âvâreyim

Ben beyâbân-ı gama düşdüm bu âh ü zârile (Ağazâde ‘Örfî G. 257/4)

Bana dirler mey ü hûbdan yiter gel tevbeler eyle

Acebdür Rezmîyâ yârân birin bilür birin bilmez (Rezmî G. 198/5)

Âşık, çimenliğe birkaç dost ile çıkmanın ve özellikle şarap kadehinin ortada dönmesinin ne eğlence olduğunu söyler. Âşık, bir nefes durmayıp güvercin kanı yani şarap içmek ve yine dostlarla birlikte nice günler dost olmak ister:

Bir kaç ahbâb ile çıkmak çemene hey ne safâ

Bâ-husûs ortada dönsün kadeh-i mey ne safâ (Yenişehirli İzzet G. 10/1)

Bir nefes turmayalum hûn-ı kebûter çekelüm

Bir nice gün yine yârân ile hem-dem olalum (Mezâkî G. 314/4)

Allah’a seslenen âşık, bu şamataların, bu yermelerin ne olduğunu ve şerefli dostlarının kendisinden ikramdan başka ne gördüğünü sorar. Âşığın gönlü teselliden geçmiştir hiç değilse şamata olmasın der ve dostlarında hiç yiğitlik kalmadığını söyler. Âşık, yaltaklanan dostun sadık olmadığını ve cihânı gezip sadık bir dost bulmak gerektiğini söyler:

Nedendir bu şemâtetler nedir bu ta'neler yâ Rab

Ne gördi bizden ahhâb-ı kirâm ikrâmdan gayrı (Nevres-i Kadîm G. 140/4)

Tesliyetden geçti dil bâri şemâtet olmasa

Hiç mürüvvet kalmamışdır Nevresâ ahhâbda (Nevres-i Kadîm G. 114/5)

Cihânı gez yürü bir âşinâ-yı sâdık bul

Temelluk eyleyen ahhâbı sanma sâdıkdır (Osman Nevres G. 50/7)

Alçak bahta seslenen âşık, sunduğu acı suyun canına kast ettiğini fakat dostlarına tesir etmesini istemediğini söyler. Âşığın yakın dostları canına bollukla elem vermiştir. Sâki ise kadeh sunarak bu gece âşığa zehirle gam katmıştır:

Sunduğun zehr-âba kâtil-i meded ey baht-ı dîn

Cânıma kâr eyledi ahhâba te'sîr etmesin (Nedîm G. 110/3)

Ahhâb-ı yârân kesret ile cânımıza virdi elem

Sâkî kadeh sundu bize zehr ile gam katdı bu gece (Sükûtî G. 315/2)

Dar kabre koyulunca ecel, insanın yanında ne münasip dost ne de cesur arkadaş koyacaktır. Şair kendisine, “Dostlar birer birer çekilip giderken bu sonsuz olmayan mülkten usanmaz mısın?” diye sorar:

Mazîk-i kabre koyınca komaz yanunda ecel

Ne bir enîs-i muvâfık ne bir celîs-i cesur (Yenişehirli Avnî K. 10/51)

Yârân birer birer çekilüp gide sen yine

Bu mülk-i bî-bekâdan usanmaz mısın dâhi (Şeref Hanım G. 239/3)

Muhabbet toplantısı kusuru bitirmedi; çünkü eksik olana nazar eden kimse dost değildir. Şair, çok konuşan kimselere yâr olmaz ve dilsiz sohbetle dost olanın yani konuşmadan anlaşılanların kendisini anlayacağını söyler. Sürekli sıcaklık göstermek dostluğun mizacını bozar bu yüzden sohbet esnasında arada bir soğukluk göstermek şarttır. Şair, germiyyet ve bürûdet kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Tekmîl-i kusûr etmedir âyîn-i mahabbet

Noksâna nazar eyleyen ahabbâb değildir (Haşmet G. 88/2)

Hâşimâ leffâf olan dehzenlere yâr olmazız

Bî -zebân sohbet ile yârân olan anlar bizi (Hâşim Baba G. 147/10)

Mizâc-ı ülfeti ifsâd ider hem-vâre germiyyet

Bürûdet gâh gâh şart durur sohbet hilâlinde (Nâbî G. 759/5)

Azimli bir kimse için, dünya gamına sabır göstermek dostların teselli patırtısını çekmekten daha kolaydır. Cihân halkından birini dost edinen kimse, kendini güç duruma düşürmektedir:

Meşreb-i gayrete sabr-ı gam-ı dehr ehvendür

Çekmeden dostların dağdağa-i tesliyetin (Râşid G. 181/6)

Her kim ki cihân halkını hem-sohbet idindi

Eyvâh ana kim kendüyi gavgâya düşürdi (Hamdullâh Hamdî G. 184/4)

Zamane dostlarından âşığı anan kimse yoktur. Âşık, “Naz eyleyecek bir dost mu kaldı?” diye sorar. Âşığın gönül dili, ne dost ne de mahremin kalmadığını bilir. Ebedî olmayan dünyada âşığa yâr ve dost kalmamıştır. Âşık, dünyada “Ne hoş, ne sefa!” diyecek herhangi bir şey görmediğinden ve dostlarından da sitemden başka bir şey görmediğinden yakınır:

İhvân-ı zamândan seni Yahyâ bir anar yok

Nâz eyleyecek âdeme ahab mî kaldı (Şeyhülislâm Yahyâ G. 423/5)

Lisân-ı dil bilür hem-râz u mahrem kalmamış gitmiş

Cihân-ı bî-bekâda yâr u hem-dem kalmamış gitmiş (Yahyâ Nazîm G. 324/1)

Zihî safâ diyecek âlemün nesin gördük

Sitemden özge dahı hem-demün nesin gördük (Neşâtî G. 76/1)

Âşık, gamla virâne olmuş evinde bir teselli verecek dost bulacağını ve bir iki dostu, can ve gönül sırrının mahremi olduğunu söyler:

Ben de bu gamla begüm hâne-i vîrânemde

Bir tesellî virecek hâlûme yârân bulurum (Yâver G. 134/4)

Var idi bir iki yârânı bile

Mahrem-i râz-ı dil ü cânı bile (Sabrî Seyyid Mehmet M. 2/16)

Âşık, artık âşık olmaktan çekinir; çünkü dertle belası çoktur ve dostlarına, kendisine kim bakarsa ona aşk konusunda nasihat olduğunu söyler. Âşık dostlarına, gam gecesinde gönül evinde dert ve belanın eksik olmadığını, her gece gelip kendisine misafir olduklarını söyler:

Âşık olman olanun derd ü belâsı çok olur

Dostlar hâlûme kim baksa ana ben pendem (Muhibbî G. 152/2)

Gam şebinde dostlar eksük değül derd ü belâ

Hâne-i dilde gelüp her gice mihmân oldılar (Muhibbî G. 56/4)

Âşık, eğer yalnızlığı dostların sohbetine tercih ederse dostların meşrebine zıt olacağını söyler. Âşık, yalnızlık sefasını canına uygun görüp sadece yakın dostlarından değil bütün dostlardan geçmiştir:

Sen halvet-i tercih edesin sohbeti şimdi

Gâlib bu sözün meşreb-i yârâna muhâlif (Şeyh Gâlib G. 162/7)

Safâ-yı uzleti şimdi revâ-yı cân bilüp Hâlet

Değül âdâb-ı ülfetden bütün ahabbâdan geçdüm (Hâlet Bey G. 135/7)

Rüzgâr, sevgilinin mahallesinde eserek onun kokusunu getirirken şimdi sevgiliden eser yoktur. Şair, dostlarından bu duruma çare ister ve dostlarına ayrılıkta kavuşma zevkini aldığını söyler. Bu şaşırılacak bir durumdur çünkü zehir gibi olan ayrılık şaire panzehir gibi olmuştur. Şair, zehr ve tiryâk kelimelerini kullanarak tezat yapmıştır:

Ser-i kûyından eserdi getürüp bûyı nesim

Dostlar çâre nedür şimdi bulunmaz eseri (Hidâyet Çelebi G. 218/4)

Yâr hecrinde visâlün zevkın aldum dostlar

Bu aceb kim ile zehr olan bana tiryâkdur (Celîlî G. 78/3)

Âşık, sevgiliyi kendisine itaatkâr eylemiştir ama dostlardan ve düşmandan ise Allah’a sığınmıştır. Âşık, ne düşmanından ne dostundan yiğitlik istemez ve hemen ölmemesi gerektiğini söyler; çünkü kimse kendisine gönül bahşetmeyecektir:

Râm etdim Emîrî bana ol âfeti ammâ

Ahbâbdan ağyârdan Allâh’a sığındım (Ali Emîrî G. 701/7)

Ne düşmenden ne dostundan mürüvvet iste ey Kânî

Abes kimse sana bahş-ı fuâd itmez hemân ölme (Kânî G. 164/7)

Âşığa cümbüşler ile dostlar meclisine gel derler. Âşığın gönlü zevk ve sefaya meyletse de canı, gücü yoktur; çünkü ney o ney, dost o dost, sohbet o sohbet değildir ve şarap o şarap, âlem o âlem, içki o içki değildir:

Bana cünbişler ile meclis-i yârâne gel dirler

Nice zevk u safâya meyl ider gönlüm ki cânım yok (Zekâyî G. 57/5)

Ney o ney hem-dem o hem-dem sohbet o sohbet değül

Mey o mey âlem o âlem işret o işret değül (Yenişehirli Avnî G. 258/1)

Âşık, dost şevkinden yara ve yanık içinde olalı dostlarının haberlerine göz ve kulak kesilmiştir. Âşık, şehrinde tanıdık sefa dostlarını görmeseydi gamın göz açtırmayacağını söyler; çünkü dostlarını görmek onu mutlu eder:

Rızâyî çeşm ü gûşuz hâsılı peygâm-ı yârâna

Olaldan zahm zahm u dâğ dâğ ahbâb şevkinden (Rızâyî G. 150/4)

Gam göz açdurmazdı yârân-ı safâyı görmesek

Şehrümüzde âşinâ-yı rûşenâyı görmesek (Nev'î-zâde G. 133/1)

Her teselli âşğın yaralı gönlüne taze yaradır çünkü dostların tesellisi bir çeşit sevincini göstermedir. Âşık evim yandıysa “Dostlar sağ olsun!” dese de sıkı fıkı dostluğun figanı yanmıştır:

Dil-i mecrûha zahm-ı tâzedir her tesliyet Râgıb

Teselli-i şemâtet-gûne-i ahabbdan feryâd (Koca Râgıb Paşa G. 25/6)

Hân mân yandı ise dostlarum sağ olsun

Didüm amma ki figân-germi-i ülfet yandı (Neşet G. 120/2)

Âşğın gönlü, dostlardan ayrılmak istemez yoksa vatanı terk etmek hatırına her defasında gelir. Âşık, dostları ile öyle canciğer ve yakın arkadaşdır ki kaza kan alıcısı birinden kan alsa hepsinden kan akar:

Gönül ahabbdan ayrılmamak ister yohsa

Eylemek terk-i vatan hâtıra her bâr gelür (Fatîn G. 40/7)

Bir nice hem-dem hem-âgazuz ki fassâd-ı kazâ

Birümüzden kan alursa cümlemüzden kan akar (Hayâlî G.12/4)

Şair, her tarafta cihan dostlarının bahçesini aradığını ve âlem bağında meyve değil saf yemiş bulunduğunu söyler. Şair, dostların ziyaret yerinin dostlar meclisi olduğunu ve meyhane kapısının ise aşk erbabına kapı olduğunu söyler:

Sû-be-sû ravzatü'l-ahbâb-ı cihânı aradım

Bâğ-ı âlemde olur mîve değil bâr-ı hulûs (Haşmet G. 126/2)

Ziyâret-gâh-ı yârân mecma-ı ahbâbdır dirler

Der-i mey-hâneyi erbâb-ı ışka bâbdır dirler (Neylî G. 42/1)

Âşık dostlarına yer yer teninde görünenlerin damar olmadığını, akan kanlı gözyaşlarının oluşturduğu ırmaklar olduğunu söyler. Âşığın gözyaşı nehrini gören sevgili yüzünü arz etmiş, dostlar arasında yüzünü gün gibi göstermiştir:

Reg değüldür görinen yer yer tenümde dostum

Kanlu yaşumdur akup olmuş durur ırmaglar (Sehî Bey G. 88/4)

Ruhsârını arz itdi görüp seyl-i sirişküm

Gösterdi yüzün gün gibi yârân arasında (Hikmetî G. 218/2)

Âşık gönlüne küfür ile sıkı fıkı olmasını söyler. Öyle ki dostları “O ümitsiz İslamı anmaz.” desinler ister:

Germ-ülfet-i küfr ol gönöl ol denlü ki yârân

İslâmını yâd itmez o me' yûs disünler (Feyzî G. 20/4)

Bir gece meclisine gelen sevgili sarhoş olup kalmıştır ve dostların hatırı kırılıp kalmıştır:

O meh ki bir gice bezmümde mest olup kalmış

Azîm-i hâtır-ı yârân şikest olup kalmış (Sükkerî G. 65/1)

Âşığın dost düşman ayıplamayla kulağını çekerken utanma ve řaşıрма duygusu dilini bağlayıp düğümlemiştir:

Dost düşmen hem kulağım burmada ta'yîb ile

Şerm ü hacletse zebânım bend ü ta'kîd eyledi (Nedîm K.31/13)

9. DOST OLARAK DOĞAYA AİT UNSURLAR

9.1. Rüzgâr

Klasik Türk şiirinde şairler; doğadan, doğadaki canlılardan ve doğadaki değişimlerden şiirlerinde sıklıkla bahsetmişlerdir. Şairler; dört mevsime, doğadaki hayvanlara, bitkilere, hava durumuna şiirlerinde yer vermişlerdir. Rüzgâr şairlerin şiirlerinde bahsettiği unsurlardan biridir. Rüzgâr, kimi zaman âşığa sevgiliden haber getiren bir haberci olmuştur kimi zaman ise âşığın perişan halini görüp ona dost olmuştur. Bu nedenle şairler, şiirlerinde rüzgârdan da dost olarak bahsetmişlerdir.

Sabah rüzgârı ile dost olmak isteyen âşık, rüzgâra ruhsat var mı diye sormuştur fakat rüzgâr, ruhsat olmadığını yolların tehlikelerle dolu olduğunu söylemiştir. Âşık, sabah rüzgârından başka dost istemez ve bu yolda uygun havayı bekler. Rüzgâra seslenen şair, onun kendisine dost olmasını söyler ve her dileğinin başında kendisine hac sevabı yazılmasını diler:

İstedim olmak nesîm-i subh ile hem-reh dedim

Var mı ruhsat söyledi yok pür-hatardır yolları (Sırrî Râhile Hanım G. 31/2)

Nesîm-i subh yeter gayri hem-reh istemezüz

Hemân bu yolda muvâfik hevâyâ muntazıruz (Rızâyî G. 99/2)

Sen refîk ol bana ey bâd ki var pâ-dâşun

Hac savâbı yazılan her ser-i kâmumda benüm (Nâ'ilî-i Kadîm K. 30/5)

Rüzgâr, sevgilinin saç ucuna her vakit yüz sürmeleri için onun yolundaki âşıklara dost olur. Sevgilinin saçıyla bir nefes dost olan sabah rüzgârı, âlemi kavuşma sarhoşu etmiştir. Rüzgâr, sevgilinin amber kokulu saçıyla dost oldukça âşığın vücudundaki her damarı siyah bir yılan gibi olur:

Dâmen-i zülfüne yüz sürmede her gâh nesîm

Olsa yolunda n'ola dillere hem-râh nesîm (Cevrî G.173/1)

Hem-dem oldu bir nefes zülfü ile

Âlemi mest-i visâl etdi sabâ (Esrâr Dede G. 14/3)

Ca'ferün her reg olur cisminde bir mâr-ı siyâh

Hem-dem oldukça nesim ol zülf-i anber-bâr ile (Tâcî-zâde Ca'fer G. 184/7)

Âşığın sevgilinin hevesi ile yel gibi esmediği bir an yoktur ve bu yolda ayrılık rüzgârının dostu muyum diye sorar. Âşığın zayıf bedeni, sevgilinin mahallesinin hasretiyle kuru yaprağa dönmüştür. Âşığa, imkân şekliyle rüzgâra dost olmak kalmıştır. Âşık, aşk hevesine uyup sevgilinin mahallesine gideceğini ve sabah rüzgârı ile arkadaş olduğunu, bahara kadar gideceğini söyler:

Bir dem mi var hevân ile yil gibi yelmeyem

Bilmem bu yolda hem-reh-i bâd-ı hecr miyem (Rahîmî G. 214/5)

Hasret-i kûyunla berg-i huşke döndü cism-i zâr

Şekl-i imkân aldı hem-râh-ı nesîm olmak bana (Ali Emîrî G. 103/2)

Hevây-ı ışka uyup kûy-ı yâre dek giderüz

Nesîm-i subha refîküz bahâra dek giderüz (Nâ'ilî-i Kadîm G. 166/1)

Âşığa, ayrılıkta her gece sabah rüzgârı dost olurken bu gece âşığa dost olmaz. Rüzgâr, aşk yolunda âşığa yel gibi esmeye dost olmaz:

Hem-demüm hecründe her gice nesîm-i subh idi

Bu gice bilmen niçün olmaz benümle hem-nefes (Hamdullâh Hamdî G. 70/3)

Yilüp yildürmeğe aşkun yolında

Sabâ olmaz bana hem-râh didüm (Rahîmî G. 188/5)

9.2. Mevsimler

Klasik Türk şiirinde mevsimler şairler için önemli bir yere sahiptir. Şairler, şiirlerinde sıklıkla mevsimlerden ve mevsimlerde gerçekleşen değişimlerden bahsetmişlerdir. Kasidelerde bahar mevsimini anlatmak için bahariyyeler, yaz mevsimini anlatmak için temmuziyyeler, sonbahar mevsimini anlatmak için hazaniyyeler ve kış mevsimini anlatmak için şitaiyyeler yazılmıştır. Şairler, kimi zaman mevsimler ile kendileri aralarında ilgi kurmuşlardır ve şiirlerinde mevsimlerden dost olarak bahsetmişlerdir.

Bahar mevsimine gelmesi için seslenen şair, baharın kendisi için dinlenme ve uyuma ayı olduğunu söyler. Bahar mevsimi şairin ıstırap dolu gönlünün arzusu ve hatırının dostudur. Şair, hoş nameler çalan çalgıcıdan kederli bir şeyler çalmasını ister; çünkü bu yıl ilkbahar mevsimi ve sevgili kendisine dost olmuştur:

Gel ey fasl-ı bahâran mâye-i ârâm u hâbımsın

Enîs-i hâtırım kâm-ı dil-i pür-ıztırâbımsın (Nedîm K. 17/1)

Sûz-ıla bir sâz it iy mutrib-i hoş-nağme kim

Nev-bahâr u yâr bize hem-nişîn oldı bu yıl (Ahmedî G. 375/5)

9.3. Gece

Klasik Türk şairleri için gece vaktinin önemi büyüktür; çünkü dertten, kederden uyku tutmayan şairler uykusuz geceler geçirip sabahlarlar. Şairler, gecenin sessizliğinde kendi dertleri ile bir başlarına kalırlar ve kederden, dertten gecenin karanlığıyla sessizliğine sığınmışlardır. Üzüntülerine ve ağlamalarına şahit olan geceyi şairler kendilerine dost edinmiş ve şiirlerinde geceden de dost olarak bahsetmişlerdir.

Ay dediği sevgilisine seslenen âşık, sevgilinin kendisine itibar göstermediği günün kara olduğunu söyler ve kara günü kendisine dost olan karanlık gecelerden sormasını ister. Âşık, sevgilisine yokluğuunda çok sıkıntı çeker. Sevgilinin yokluğuunda geceler âşığa dost olmuştur ve gündüzler onun için önemsiz hâle gelmiş, âşığın arkadaşı keder olmuştur. Uzun geceler şairin aşkına dost olmuştur ama soğuk nefesli sabah, yoldaşına iyi bakmaz. Sevgilisine “mâh” diye seslenen âşık açık istiare yapmıştır:

Karadır sensiz ey mâhım günüm ger i‘tibârın yoh

Güni karam bana hem-derd olan şeb-târlardan sor (Nigârî G. 270/3)

Âh bilsen ki neler çekdim efendim sensiz

Şeb nedîmimdi nedem rûz enîsimdi keder (Osman Nevres K. 3/6)

Gicelerün ömri uzun hem-dem olurlar ışkuma

Sovuh nefeslü subha bah key bahmadı yoldaşuma (Kadı Burhâneddîn G. 563/5)

9.4. Yıldız

Klasik Türk şiirinde gök cisimleri önemli yer tutar. Yıldızlara şiirlerinde yer veren şairler, yıldızlardan da dost olarak bahsetmişlerdir.

Âşık, vasfını böyle eylemediğini ama yapacak bir şeyi olmadığını ve bahtını asla uğur yıldızıyla dost görmediğini söyler:

Böyle mi eylerdüm evşâfun ben ammâ n’eyleyem

Bahtum asla kevkeb-i sa’d ile hem-dem görmedüm (Rehâyî K.2/16)

10. DOST OLARAK GÖRÜLEN DİĞER UNSURLAR

10.1. Mitolojik Kuşlar

Klasik Türk edebiyatında çeşitli mitolojik kuşlar vardır. Hüma ve Anka adı verilen bu efsanevi kuşlar Klasik Türk şiirinde yer almıştır. Şairler, bu efsanevi kuşlardan şiirlerinde kimi zaman dost olarak bahsetmişlerdir.

Simurg hüznü bu an âşıktadır ve meydana çıkan Anka ise âşığın dostudur.

Sendedür Aynî bu dem sîmurg-ı hüzn

Hem-demün olmuş durur ankâ-yı bess (Karamanlı Aynî G. 79/7)

10.2. Rakip, Düşman

Klasik Türk şiirinde âşıkların sevgiliye kavuşmasında işini iyice zorlaştıran rakipler vardır. Sevgili çok güzeldir ve onu seven pek çok kişi vardır. Sevgiliye yakınlık gösteren, onun yakınında bulunan herkes âşık için birer rakiptir ve âşığın düşmanıdır. Sevgiliye yakınlık gösteren rakip, âşığın canını yakıp ona eziyet eder. Klasik Türk şiirinde genel olarak rakipten kötü olarak bahsedilse de kimi zaman dost olarak da bahsedilmiştir. Şiirlerde rakip, kimi zaman sevgilinin dostu olurken kimi zamanda nadiren de olsa âşığın dostu olmuştur.

Sevgili, rakip ile dost olarak âşıklara eziyet eder. Âşık ise aziz sevgilisine seslenerek şeytana uymamasını ister. Sevgili, rakibe dost olurken âşığa ah ve vah etme der. Âşık, sevgilinin yaptığıнын vefa kanununa aykırı olduğunu ve böyle kâr edemeyeceğini söyler:

Hem-demi ağyâr olup âşıklara cevri eyleme

Ey benüm cândan azîzim uyma ol şeytâna gel (Azbî Baba K. 100/5)

Olursın gayre hem-dem bana dersün âh u zâr etme

Hilâf-ı resm-i âyîn-i vefâdur böyle kâr etme (Nâ'ilî-i Kadîm G. 304/1)

Âşık, sevgiliye seslenerek lütuf bakışına aşına olan gönüller için aşk yabancılarını yani rakibi dost ve sırdaş edinmemesini, sözünü dinlemesini söyler; çünkü sözden söze çok fark vardır:

Âşinây-ı nîgeh-i lutfun olan diller için

İşk bîgânelerin eyleme hem-râz sakın (Nâ'ilî-i Kadîm G. 288/3)

Olma ağyâr ile hem-râz sözüm dinle benüm

Çokdur ey şûh-ı cihân fark suhenden suhene (Nâbî G. 758/2)

Sevgili, rakibi âşığa tercih ederek dost olur. Âşık ise rakibin şimdi kimlerle dost olacağını seyreder. Sevgiliye seslenen âşık, dostluk meclisinde sevgili ile rakibi dost görenlerin gül ağızlı sevgiliyi dikenli gonca zannedeceklerini söyler:

Âşıka tercih ider ağyârını hem-râz olur

Şimdi seyr eylen o kâfir kimlere dem-sâz olur (Nahîfî G. 171/1)

Bezme-i ülfetde gören ağyâr ile hem-dem seni

Zan ider hâre mekârin gonca ey gül-fem seni (Senîh-i Mevlevî G. 194/1)

Âşık, nerede rakip ile sevgiliyi dost olarak görse dünya gözüne dar gelmeye başlar ve kıskançlıkla bağrında yaralar açılır. Âşık ağlarken düşman yani rakip yâr ile dost olup güler. Âşık beni Hak güldürdü, o kan döker elhamdülillah der:

Kande görsem yâr ile ağyârı hem-dem dostlar

Teng olur dünyâ gözime reşk urur bağrıma dâğ (Hâfız Mehmed Sebâtî G. 80/4)

Ben ağlardım gülerdi yâr ile hem-dem iken ağyâr

Beni güldürdi Hakk ol kan döker elhamdülillâh (Âkif K. 7/5)

Feleğe seslenen âşık, ona sevgiliye rakibi dost etme der. Felek, âşığın gönlünün ahından sakınmalıdır çünkü şişe yakıcı ateşe dayanmaz. Âşık, eğer rakip sevgilinin gözlerine dost olursa neler edecek diye endişelenir ve rakibin sevgilinin siyah saçlarının bağından kurtuluş bulmamasını diler:

Adûyı hem-dem itme ey felek ol mâh-ı tâbâna

Sakın âh-ı dilümden şişe döymez nâr-ı sûzâna (Hâletî G. 715/1)

Olursa çeşmine hem-pâ neler ider kâfir

Halâs bulmaya zülf-i siyâhı bendinden (Keçecizâde İzzet G. 407/4)

Ayrılık günü rakip ile dost olan âşık, kötü kimseden kazanın eksik olmadığı sözünün doğru olduğunu söyler. Âşık, talih dönünce insanın düşmanının bile kendisine dost olacağını ve ikbal düşkünü olanın vatanında garip olduğunu söyler. Âşık, yâr için rakip ile dostluk dilese bu duruma şaşırılmamalıdır; çünkü çaresiz Kays’a da çoğu zaman yabancı hayvanlar dost olmuştur. Âşık, rakip ile dost olsa da rakibinden vefa göstermesini beklemenin hata olduğunu düşünür; çünkü eski düşmandan dost olmayacaktır. Şair, “Eski dost düşman olmaz.” atasözünü kullanarak irsâl-i mesel yapmıştır:

Hicrân günü Hidayet’e hem-dem olur rakîb

Doğru imiş ki yavuza eksük değül kazâ (Hidâyet Çelebi G. 2/5)

Tâli‘ dönünce düşmen olur dost âdeme

İkbâl düşkünü vatanında garîbdır (Osman Nevres G. 85/4)

Ne aceb yâr için ağyâr ile ülfet dilesem

Kays-ı bî-çâreye hem-dem nice dem oldu vühûş (Rüşdî G. 77/11)

Rakîbinden vefâ-cû olma Aynî

Meseldür eski düşmen dost olmaz (Karamanlî Aynî G.208/8)

Sevgili inleyen âşığı ayrılığı ile sessizleştirirken kavuşma meclisinde düşmanla yani rakiple dost olur. Âşık sevgilinin rakip ile dost olduğunu duymuştur ve bu bize yeni bir cilve değil midir diye sorar:

Olursun meclis-i vuslatda ağyâr ile hem-sohbet

Velî ben zârı hicrânınla hâmûş eyleyen sensin (Zekâyî G. 81/2)

Ağyâra hem-dem olduğun ey mâh duymuşuz

Şimdi bize bu tâze edâlar değül midür (Âgâh G. 105/3)

10.3. Âşık

Klasik Türk şiirinin başkahramanı olan âşık, çoğunlukla şiirde sevgili tarafından eziyet gören, cefa edilen ve derde düşürülendir. Sevgili âşıklarını görmezden gelerek ve rakibe yakınlık göstererek onları üzer. Sevgili tarafından cefa gören âşıklar, bu duruma rağmen sevgiliden vazgeçmez ve ona kavuşmak için çabalar. Klasik Türk şiirinde şairler, âşık gibi dost olmayacağını söyleyerek şiirlerde âşıklardan dost olarak bahsetmişlerdir.

Âşık, sevgilisinden rakip ile gezip âşıklarına azap vermemesini ve dostu kederli kılıp düşmanı memnun etmemesini ister. Sevgili düşman sözüne uyarak dostlarını unutmuştur. Âşık, o cefakâr sevgiliye kimlerin yarandığına üzüntüyle bakar ve vefasız sevgili rakibin sohbetinden usanıp gelip kendisiyle dost olur mu diye düşünür:

Gezüp ağyârıla âşıklarına virme azâb

Dostı mağmûm kılup düşmeni memnûn itme (Nigârî G. 604/4)

Düşmen sözüne uydu ahıbbâsın unuttu

Kimler bakın ol şûh-ı cefâkâra yârândı (Osman Nevres G. 292/6)

Rakîbün sohbetünden yâr aceb bilsem usanmaz mı

Bizimle bî-vefâ dildâr gelüp bir hem-dem olmaz mı (Azîzî Baba K. 19/1)

Âşık, gönül süsleyen sevgilinin semtinde dosttur. Âşık sevgiliye, “Bülbül gibi şiirler gül bahçesine mi geldin?” diye sorar. Âşık, sevgili gibi gönül derdini anlayan güzel olmadığını ve kendi gibi de dost âşığın ele geçmeyeceğini söyler:

Bu semt-i dil-ârâ-yı refikdir hele İffet

Bülbül gibi sen gülşen-i eş‘âra mı geldün (Bursalı İffet G. 64/5)

Bir sencileyin derd-i dil anlar güzel olmaz

Bir bencileyin âşık-ı hem-râz ele girmez (Şehrî G. 51/4)

Âşık, sevgiliye acaba bir başkası mı fasıl eder diye sorar çünkü sevgili inleyen dostuna yani âşığa yine yabancı bakar. Güzeller, asla avare âşıklara dost olmaz ve âşıklar elini öpmeye kastetse uzaktan merhaba demekle yetinir:

Sultânıma bir gayrı fasıl mı ider âya

Bu hem-dem-i zâre yine bigâne bakarsun (Enîs Dede G. 43/3)

Enîs olmaz güzeller âşık-ı âvâreye her giz

El öpmek kasdını itsen uzakdan merhaba dirler (Âsaf G. 246/2)

10.4. Vuslat

Klasik Türk şiirinde âşık, sevgiliye yakın olmak ve onun bir bakışının muhatabı olmak için durmadan çabalar. Sevgili her ne kadar âşığı görmezden gelse de türlü eziyetler etse de âşığın tek derdi sevgiliye yakın olup onunla vuslata ermektir. Vuslat, Klasik Türk şiirinde sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Vuslat, sevgiliye kavuşmak demektir. Sevgiliden bahsedilen beyitlerde vuslat da geçer. Âşıklar için çok önemli olan vuslattan şairler şiirlerinde dost olarak bahsetmişlerdir.

Âşık, kavuşma yatağına dost olduğu o anda ay yüzlü sevgili ile uyku arkadaşlığından feragat etmiştir. Devran ayrılık ile ney gibi inler ve âşık bir an kavuşma ile dost olmasak ne olurdu diye sorar:

Kanı o dem ki enîs-i firâş-ı vuslat idim

O mâh-rûy ile hem-hâbe-i ferâgat idim (Nevres-i Kadîm G. 4/1)

Nâlân iderdi ney gibi devrân çü hicr ile

Bir dem n'olaydı vuslat ile hem-dem olmasak (Rehâyî G. 54/2)

Ayrılık gamı, âşığın inleyen gönlünü harap içinde harap eylemiştir. Kavuşma düşüncesinden medet dileyen şair, kavuşma fikrinin yetişip ayrılığa dost olmasını ister. Şair, ayrılık meclisine sevgilinin yanağının fikrini kandil eyleyip kavuşma kederinin dostları ile iyi geçinmiştir:

Harâb-ender-harâb itdi dil-i zârum gam-ı fûrkat

Meded ey fikr-i vuslat gel yetiş ol hem-dem-i fûrkat (Vahyî G. 17/1)

Bezm-i firâka fikr-i ruhun eyleyüp sirâc

Yârân-ı ye's-i vuslat ile itdün imtizâc (Vahyî G. 23/1)

10.5. Ayrılık

Klasik Türk şiirinde şairler daima ayrılık ile sınanmışlardır. Kimi zaman sevgilinin ayrılığı ile sınanan şairler kimi zaman da sürgün cezaları neticesinde vatandan ayrı düşmenin zorluğuyla sınanmışlardır. Vatanlarından ayrılan şairler; gurbette ailelerinin, sevgililerinin ve dostlarının özlemiyle yaşamışlardır. Yaşadıkları bu ayrılıklar neticesinde şairler, şiirlerinde sıklıkla ayrılık temasına yer vermiş ve ayrılığı bir dost olarak görmüşlerdir; çünkü âşıklar için kavuşmak çok güçtür. Sevdiklerinden ayrı düştükleri için etraflarında kimse kalmayan şairler, çareyi ayrılığı dost edinmekte bulmuş ve şiirlerinde ayrılıktan dost olarak bahsetmişlerdir.

Âşığın gönlü ayrılık dostudur ve sevgilisinden kavuşma bakışını zapt etmesini, kendi alışkanlığına mâni olmamasını ister. Sevgilinin ayrılığı, âşığın dostu olmuştur ve ona kavuşma gözde hayal olmuştur. Her nefeste âşığın dilinde sevgilinin güzelliğinin methi vardır:

Dil ki hicrân dostudur zabt it nigâh-ı vaslunı

Mâni olma dostum bî-çârenün mu‘tâdına (Şehrî G. 118/2)

Hem-nişînüm fûrkatündür dîdede vaslun hayâl

Medh-i hüsnündür dilümde pâdişâhâ her nefes (Nahîfî G. 235/4)

Âşığın gönül ateşi sevgiliye gerekeni dese de şimdi ayrılıştâ, ayrılıkla dost olmuştur ve diyecek bir şeyi yoktur. Âşığın ayrılık derdi dostu, ahı ise kendisiyle aynı dili söyleyen olmuştur ve gönül okşayan dostu can evinin iniltisidir:

İsmeti sûz-ı dilin didi o şûha amma

Şimdi fîrkatde dem-i hecrile hem-dem ne disün (İsmetî G. 65/5)

Hem-nişînîm derd-i fûrkat hem-zebânım âhdır

Hem-dem-i hâtır-nüvâzım nâle-i cângâhdır (Haşmet G. 74/1)

Âşık, bu vadide aşk çölünde dolaşan Kays'tır. Âşığın dostu gam, sohbet arkadaşı ayrılık ve şaşkınlık, dert ise yoldaşıdır.

Ben ol Kays-ı beyâbân-gerd-i aşkam kim bu vâdide

Enîsüm gam celîsüm hecr ü hayret derd hem-râhum (Mirzâ-zâde Sâlim G. 213/2)

10.6. Talih, Baht

Her insan talihinin, bahtının güzel olmasını ister; çünkü bahtın güzel olması insanın yaşamını olumlu şekilde etkiler. Şanslı insanların hayatlarında pek çok şey yolunda gider. Tam tersi durumda yani bahtın ve şansın kötü olduğu zamanlarda ise bu durum insanları olumsuz etkileyip kişileri duygusal yönden etkiler. Klasik Türk şiirinde talih ve baht kavramlarına yer veren şairler, talihlerinin ve bahtlarının iyi olmasını dilemişlerdir. Talihleri kendileri ile dost olursa işlerinin yolunda gideceklerini düşünmüşlerdir. Şairler, kimi zaman iyi baht ve talihten dost olarak bahsederken kimi zaman da kara bahtlarının kendilerine dost olduğundan bahsetmişlerdir.

Alçak rakip, sevgilinin mahallesinde köpek gibi titreyerek bekler. Âşık, sevgilisine o köpek yani rakip talihin lütfuyla dost değil midir diye sorar. Âşık, eğer talih dostu olursa sevgilinin her an kendisine dost olmasını diler:

Kûyumda bekler it gibi ditrer rakîb-i dîn

Ol seg enîs-i lutf-ı nevâlin değil midir (Erzurumlu Zihnî G. 86/4)

Olsa ger tâli dilâ hem-dem sana

Hem-demün dil-dâr ola her dem sana (Hikmetî G. 8/1)

Âşığın talihi kendisine dost olmaz ve talihi ne zaman kendisine dost olacak diye düşünür. Âşığın hâline kendisinden başka bakan yoktur ve kara bahtından başka kimse ona dost olmaz:

Tâli'im olmadı yâver bana yâverlikde

Acabâ kankı zaman yâr olacaktır bilmem (Eşref Paşa K. 20/4)

Kim bakar hâlûme cânâ nîgehümden gayrı

Hem-dem olmaz bana baht-ı siyehümden gayrı (Yâver G. 195/1)

10.7. Kalem

İnsanların duygularını kâğıda dökmesinde bir araç olan kalem, Klasik Türk şiirine konu edilmiştir. Şairlerin elinden düşmeyen ve duygularını yansıtmada en iyi araç olan kalem, şairlerin şiirlerinde de yer bulmuştur. Şairler, hep ellerinde olan ve kendilerini en iyi şekilde ifade etmelerinde yardımcı olan kalemten dost olarak bahsetmişlerdir.

Şair ile aşk sözleri söyleyecek bir yâr ve dost yoktur. Şair ile aynı dili konuşan, dost olan yalnızca kalemidir. Şair, kılıcın da keskin olduğunu ama fitnede kalemin dostluğu gibi olmadığını söyler:

Benümle güft-gûy-ı ışk ider bir yâr u hem-dem yok

Nahîfi hem-zebânım hem-demüm şimdi kalemdür hep (Nahîfi G. 52/7)

Gerçi şemşîr de keskin ammâ

Olamaz fitnede hem-pâ-yı kalem (Enderunlu Fâzıl K. 87/13)

SONUÇ

Bu çalışma, Klasik Türk şiirinde “dost” kavramının incelenmesi amacıyla hazırlanmıştır. İncelenen divanlar neticesinde dost kavramının Klasik Türk şiirinde sıklıkla kullanıldığı görülmüş ve çeşitli unsurlardan dost olarak bahsedildiği tespit edilmiştir. Şairlerin dost kavramını kullanırken teşbih, istiare, teşhis, istifham, tezat gibi edebî sanatlardan faydalandıkları görülmüştür. Şairler, bu edebî sanatları kullanarak dost kavramına çeşitli anlamlar yüklemiş ve dost olarak görülen bu unsurlar ile kendileri arasında kimi zaman doğrudan kimi zaman ise dolaylı olarak ilişki kurmuşlardır. 13-19. yüzyılları arasında taranan 193 divandan seçilmiş 951 beyitte, en çok sevgili ve sevgiliye ait unsurlardan dost olarak bahsedildiği tespit edilmiştir.

Dinî unsurlarda; şairlerin Allah’tan, peygamberler ve tarihî şahsiyetlerden, Kur’ân-ı Kerim ve kişinin imanından, melek ve şeytandan dost olarak bahsettikleri beyitler ele alınmış ayrıca, Alevî-Bektaşî kültüründe dost kavramının yer aldığı bir alt başlığa da yer verilmiştir. Bu başlıkta en çok Allah’ın dost olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Şairlerin, dost olarak Allah’tan sıklıkla bahsetmesinin sebebi Allah’ın varlığının daim olması ve kullarını yalnız bırakmamasıdır. Bu durum şairler tarafından beyitlerde de ifade edilmiştir. Peygamberler ve tarihî şahsiyetlerin dost olarak görülmesinde peygamberlerin yaşadıkları ayrılıklar, imtihanlar ve mücadeleler ile şairlerin kendi yaşamları arasında ilgi kurmasının etkili olduğu görülmektedir. Kur’ân-ı Kerim ve kişinin imanı, şairlere dostluk edip onların ahiret yolculuğunu kolay kılması bakımından önemlidir.

Dost olarak görülen duygular arasında en çok gam, keder ve gözyaşının olduğu görülmüştür. Klasik Türk şiirinde âşğın genellikle acı çekmesi, gözyaşı dökmesi dost olarak gam, keder ve gözyaşının görülmesinde etkili olmuştur. Aşk, ah, figan, inleme, hasret, mutluluk ve sevinç dost olarak görülen diğer duygulardır. Şiir, bir çeşit duyguları ifade etme biçimi olduğu için şairler, şiirlerinde duygularını da dost olarak görmüşlerdir.

İnsana ait unsurlar başlığında gönül, gölge, göz ve akıl yer almaktadır. Bu başlıkta bütün duyguların kaynağı olan gönülden sıklıkla dost olarak bahsedildiği görülmektedir.

Sevgili ve sevgiye ait unsurlarda sevgilinin saçından, dudaklarından, gözlerinden, yanağından, hayalinden, mahallesindeki köpeğinden, eşiğinden, ayağının tozundan dost olarak bahsedildiği tespit edilmiştir. Ağırlıklı olarak sevgilinin kendisinden dost olarak bahsedilse de sevgiliye ait olan bu unsurlardan da dost olarak bahsedilen beyitlerin olduğu görülmüştür. Sürekli sevgilinin çevresinde bulunan âşığın, ona ait her şeyden dost olarak bahsetmesi kaçınılmaz olmuştur. Sevgiliye ait her şey, sevgiliye ulaşma yolunda âşık için bir dost olmuştur.

Bezme yani meclise ait unsurlarda en çok içkiden dost olarak bahsedilse de mecliste bulunan kadeh, şarap şişesi, şem, pervane ve sâkiden de dost olarak bahsedilmiştir. Meclis ve mecliste bulunan bu unsurlardan dost olarak bahsedilmesinde şairlerin sıklıkla mecliste bulunmaları etkili olmuştur.

Çalgı aletlerinde dost olarak en çok ney görülmüştür. Âşıklar, neyin çıkardığı sesle kendi inleyiş ve ağlamaları arasında benzerlik kurmuşlardır. Çeng ve uddan da dost olarak bahseden beyitler tespit edilmiştir.

Aşk mesnevilerinin kahramanı Klasik Türk şiirinde sıklıkla geçmektedir. Aşklarının büyüklüğünden emin olan ve bunu daima şiirlerinde anlatan şairler, aşk mesnevilerinin kahramanı ile kendi aralarında benzerlik kurmuş ve onlardan dost olarak bahsetmişlerdir. Beyitlerde, bu kahramanların aşk yolculuğunda âşıklara yoldaş ve dost olduğu görülmektedir.

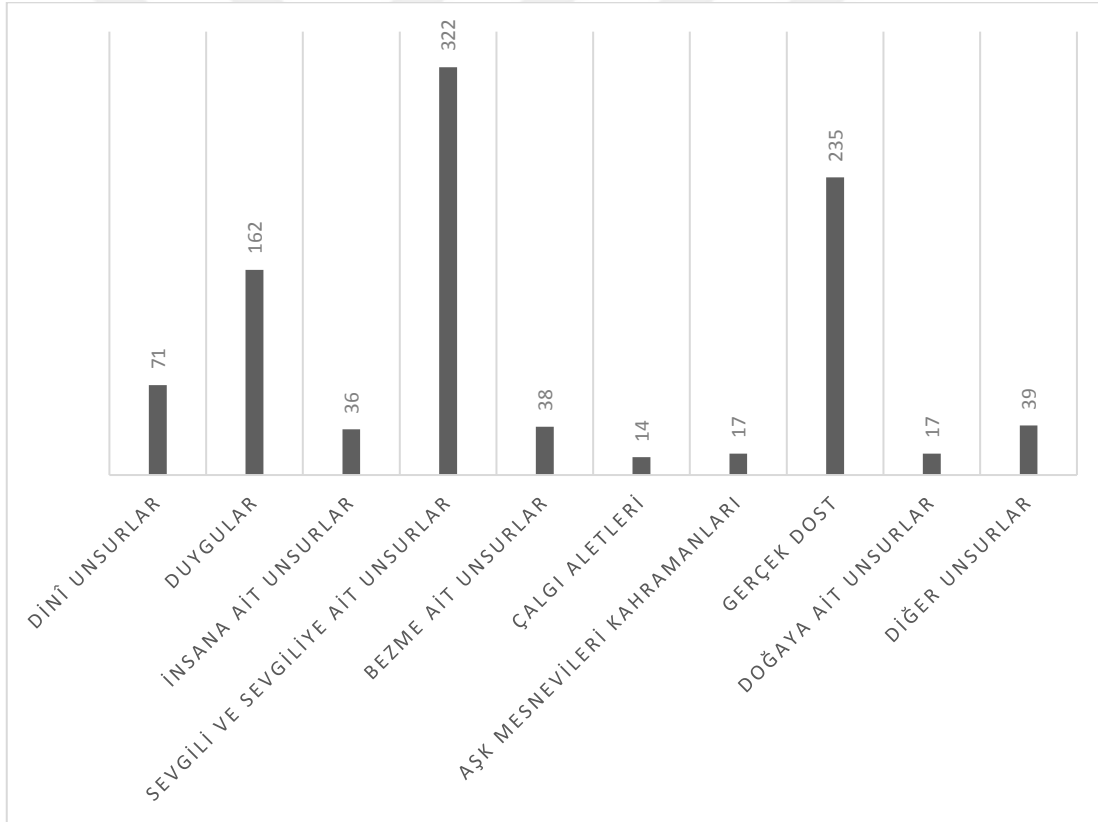
Gerçek dostun yer aldığı beyitlerde şairler, dostlarını kimi zaman övüp yüceltirken kimi zaman ise onlara yer yer sitem etmişlerdir. Şairler, dostun özelliklerine değinmiş ve dostluğun nasıl olması gerektiği üzerinde de durmuştur.

Doğaya ait unsurlarda rüzgâr, mevsimler, gece ve yıldızdan dost olarak bahsedilmiştir. Özellikle rüzgâr, sevgiliden haber getiren bir haberci olarak görülmüştür. Esip sevgilinin kokusunu getiren rüzgâr, şairlerin dost olarak bahsettiği unsurlardan biri olmuştur. Gamdan, kederden gözüne uyku girmeyen âşık için gece de bir dost olmuştur.

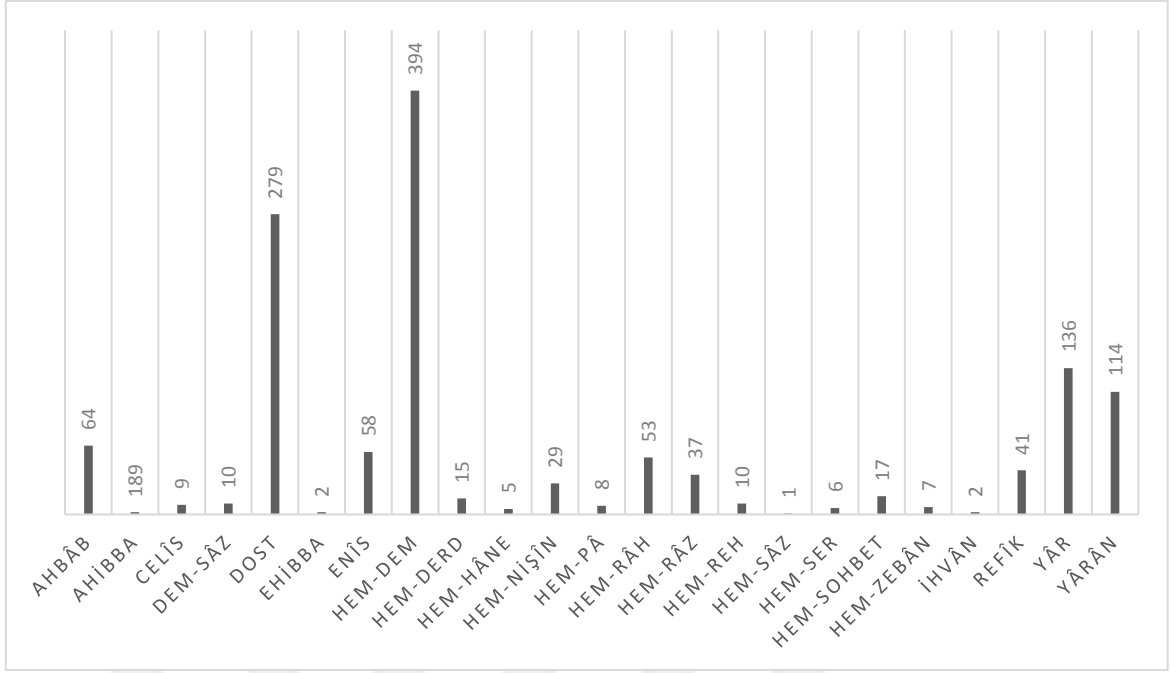
Diğer unsurlarda yer alan mitolojik kuşlar, rakip, düşman, âşık, vuslat, ayrılık, talih, baht ve kalem ise dost kavramının ne kadar çeşitli kullanıldığını göstermektedir. Bu unsurlara da dost vasfı yüklenmiş ve dost olarak bahsedilmiştir.

Çalışma neticesinde şairlerin edebî sanatların ışığında dost kavramına çeşitli anlamlar yüklediği, kavramı pek çok unsur karşılayacak şekilde kullandığı görülmüştür. İncelenen beyitler neticesinde en çok sevgili ve sevgiliye ait unsurların dost olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Şairlerin dost kavramını anlatmak için en çok “hem-dem” kelimesini kullandıkları saptanmıştır. Çalışma ile Klasik Türk şiirinde dost kavramının sadece kendimize yakın gördüğümüz ve sevdiğimiz insanlar için kullanılmadığı, pek çok unsurun dost olarak görüldüğü sonucuna varılmıştır.

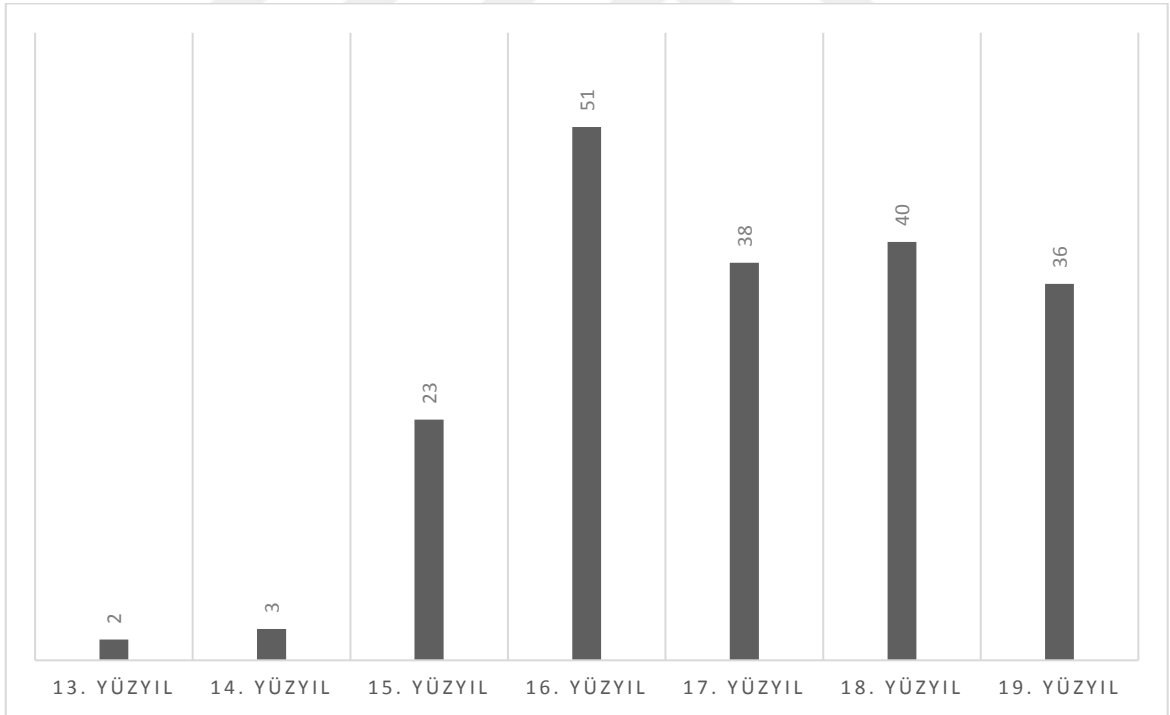
Çalışma sonunda dost olarak görülen unsurlardan hareketle başlıklarda yer alan beyit sayısı, dost anlamına gelen kelimelerin kullanım sayısı, divanların ve beyitlerin yüzyıllara göre dağılımı grafiklerle verilmiştir.

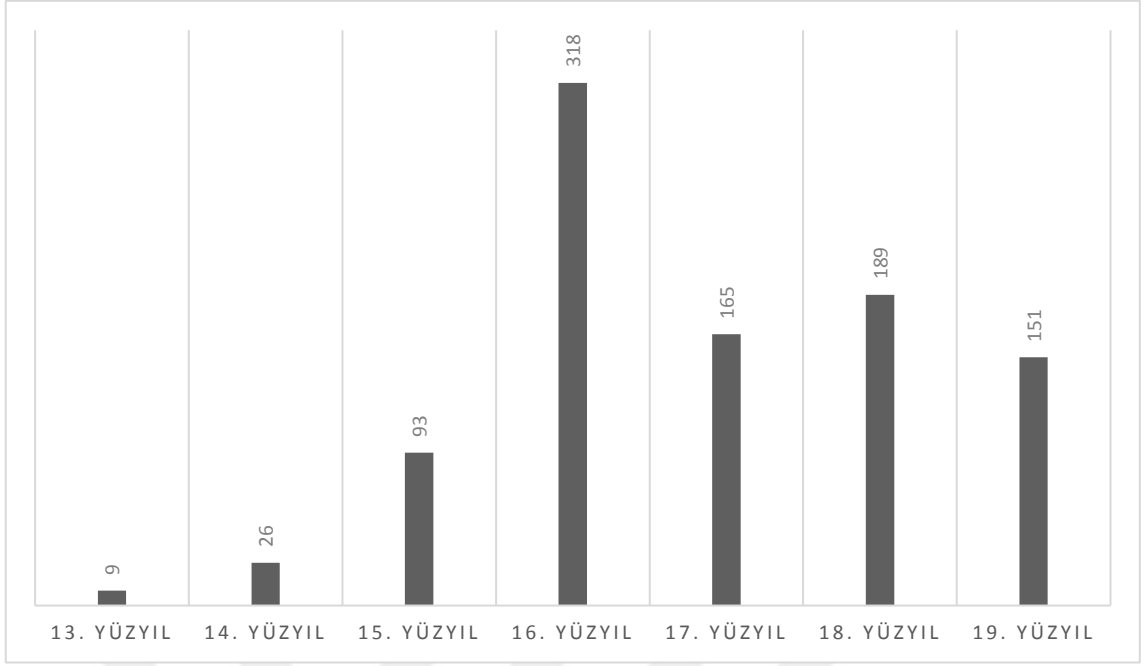
Grafik 1. Başlıklara Göre Beyit Sayısının Dağılımı

Grafik 2. Dost Anlamına Gelen Kelimelerin Beyitlerde Kullanım Sayısı

Grafik 3. Yüzyıllara Göre Divan Sayısı

Grafik 4. Yüzyıllara Göre Beyit Sayısı

KAYNAKÇA

- Açıl, B., (2005), *Sırrî Râhile Hanım ve Divânı*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Adaş, E., (2008), *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.
- Admış, A., (2007), *Akif divanı (inceleme transkripsiyonlu metin)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Sivas.
- Akalın, Ş. H., vd., (2005), *Türkçe Sözlük*, (10. baskı), TDK Yayınları, Ankara.
- Akbulut, S. S., (2007), *18.Yüzyıl Şairi Gurbî'nin Divanı (metin-inceleme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Akın, Ö., (2009), *Harîmî (Şehzâde Korkud) Dîvânı'nın Nesre Çevirisi ve İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Akkaya, H., (1994), *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), İstanbul.
- Albayrak, Ç., (2009), *Ağazâde 'Örfî Divânı (Transkripsiyonlu Metin Aktarımı)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Edirne.
- Alpaslan, A., (1987), *Ahmet Paşa*, (1. Baskı), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Altınoluk, M., (2008), *Rıfkî Divanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Arslan, Ö., (2013), *Ubeydî Divânı (Metin ve İnceleme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Arvas, E., (2020), *Hoca Neş'et Divânı'nda Mahallî Unsurlar*, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Düzce.
- Aslantaş, G., (1994), *Vecîhî Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Konya.

- Ay, A., (2014), *Abdülmecid Sivâsî Divanı (İnceleme-Metin)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Sivas.
- Aydın, H., (2010), *Cevrî Divanı'nın Tahlili*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Balıkesir.
- Aypay, İ., (1992), *Nahif Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliğı ve Divanı'nın Tenkitli Metni)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Konya.
- Azaklı, İ., (1998), *Zübeyde Fitnat Hanım'ın Hayatı, Edebi Kişiliğı Ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale.
- Azar, B., (2005), *Türâbî Divn (İnceleme-Metin)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Elazığ.
- Azarkan, M. Ş., (2013), *Mehmed Said Pertev Paşa Dvn (Transkripsiyon ve Tahlil)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır.
- Bayram, S., (2006), *Azb Baba Hayatı- Eserleri-Sanatı Ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Edirne.
- Bedestani, A., (2018), *XVI. Yüzyıl Şairi Ahdî-İ Bağdadî Dvn*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Beyhan, E., (2021), *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğıtım Bilimleri Enstitüsü (Doktora Tezi), İzmir.
- Bilkan, A. F., (1993), *Nâbî'nin Türkçe Divanı (Karşılaştırmalı Metin)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara.
- Burmaoğlu, H. B., (1983), *Lâmi' Çelebi Divanı (Hayatı, Edebi Kişiliğı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni)*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Doktora Tezi), Ankara.
- Cankurt, G. C., (2015), *Figânî Divanı Gramatikal İndeksi*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Aydın.

- Cansever, S., (2005), *Eğribozlu Mehmed Emin Sırrî Hayatı, Eserleri, Dîvânının Edisyon Kritik Metni ve Değerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Çakır, M. S., (2018), *Yahyâ Nazîm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Sivas.
- Çakır, Z. V., (1998), *Hevâyî (Abdurrahman, Kubûri-Zâde) Divânı'nın Tenkidli Metni ve İncelenmesi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Edirne.
- Çaldak, S., (2010), *Nâlî Dîvânı*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Çavuşoğlu, M. ve Tanyeri M. A., (1987), *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı III. Cild*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Çeçen, M. K., (2005), *Hâlet Bey Divanı Tenkitli Metin*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- Çobanoğlu, F., (2006), *Enderunlu Ferîd İbrahim Dîvânı'nın Metin Ve İncelemesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Demiralay, M., (2007), *Hüdâyî-i Kadîm (16.yy) ve Divanı İnceleme-Tenkidli Metin*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Isparta.
- Derdiyok, İ. Ç., (1988), *Cemâlî Divanı (İnceleme- Metin)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Adana.
- Devellioğlu, F., (2017), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (33. Baskı), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Dikmen, H., (1991), *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara.
- Doğan, M. N., (2023), *Fâtih Dîvânı Ve Şerhi*, (3. Baskı), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

- Durkaya, H., (2017), *Handânî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli metin-Sizin)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Doktora Tezi), Erzurum.
- Eğri, A., (2006), 17. yy. *Şairlerinden Hikmetî ve Divanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Ekici, H., (2006), *Sahhâf Rüşdî ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir.
- Elaldı, M., (2005), *Nazîf Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti Ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Engin, S., (2006), Cem Sultanın Türkçe Divanî'nin Tahlili, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Adana.
- Eren, A., (1999), *Çankırlı İbrahim Hurrem Divanı*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.
- Erol, E., (1989), *Sükkerî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Konya.
- Ersoy, E. ve Ay, Ü., (2017), *Hoca Dehhânî Divanı*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.
- Erten, R. S., (2018), *Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki Bağdatlı Rûhî Dîvânı Nüshası (metin-inceleme)*, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Yozgat.
- Felek, Ö., (2000), *(Antakyalı) Münif Divanı Tahlili*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- Felek, Ö., (2007), *Fehîm-İ Kadîm Dîvânı'nın Tahlili*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Elazığ.
- Gökalp, H., (2001), *Fasîhî Divanı: inceleme-metin*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Adana.
- Güfta, H., (1995), *Sâlim (Mirzâ-Zâde), Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri Ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Erzurum.

- Güler, Ö. F., (2020), *Enverî Dîvânı (Tenkitli Metin-Tahlil)*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara.
- Gülpınar, H., (2004), *Divân-ı Selâmî*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.
- Günay, F., (2001), *Râşid (Vak'anüvis) Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanının Tenkitli Metni Ve İncelemesi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Edirne.
- Günaydın, E., (2020), *İsmetî Divanı (İnceleme-Metin-Dizin)*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Bursa.
- Gündüz, E., (2018), *Meylî Dîvânı Tahlili*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Giresun.
- Güntan, H., (1990), *Receb Enîs Dede (Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Güzel, A., (1996), *Kemal Ümmî Divanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara.
- Güzel, A., (2021), *Kaygusuz Abdâl Külliyyatı (Hayatı-Eserleri-Metin-Sözlük-Kaynaklar)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hoca, F., (2002), *Veysi Divânı Tahlili*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- İlgar, Y., (1997), *Afyonkarahisarlı Şâir Ali Feyzi (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği Ve Türkçe Divanı)*, Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.
- İpekten, H., (2017), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- İsen, M. , vd. , (2015), *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, (9. Baskı), Grafiker Yayınları, Ankara.

- Kaçar, M., (2010), *İbni Kemâl Dîvânı'nın İncelenmesi (Nazım Bilgisi – Belâgat - Üslûp ve Dil Özellikleri - Muhtevâ)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), İstanbul.
- Kadaş, S., (2014), *Çelebî-zâde 'Âsım Dîvânı'nın Tahlili*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Van.
- Kahraman, A., (2002), *İshak-Zâde Zuhûrî Divanı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Kaplan, H., (2008), *Mustafa Refik Ve Divanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Karaca, O. S., (1995), *Hâşimî Divanı (Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.
- Karakaş, E. (2008), *Racûlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.
- Karlıtepe, M., (2007), *Kelâmî Dîvânı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Kasır, H., (1990), *Sabri Mehmed Şerif Divânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Kaya, B., (1991), *XVII.Yüzyıl Divan Şairi Mantiki Ahmet Efendi Ve Divançesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Kaya, H., (2009), 18. yy. Şairi Âsaf ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Doktora Tezi), İstanbul.
- Kaya, S., (2001), *Selâmi Divanı'nın Transkripsiyonlu Metni*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya.
- Kayacan, M., (2002), *Hâşim Baba Ve Divânı (İnceleme-Metin)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Isparta.
- Keklik, M., (2014), *Üsküplü İshâk Çelebi Divan (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Bişkek.

- Kılıç, A., (1994), *Ahmed Neylî Divanı*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), İzmir.
- Kırııcı, A., (2006), *Nail Abbas Paşa'nın Hayatı, Sanatı ve Divanı'nın Transkripsiyonlu Metni (İnceleme - Metin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Koç, N., (2006), *Hâfız Mehmed Sebâtî Divânı' nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya.
- Kotan, N. (2020), *Aydî Baba Divanı (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep.
- Köseoğlu, S., (1997), *Zekâyî Divanı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Kufacı, O., (2005), *Adnî Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Levend, S. A. (2017), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Mengi, M. (2017), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi Edebiyat-Tarihi Metinler*, (24. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Mum, C., (2004), *Halepli Edîb Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin- Cinaslar Sözlüğü)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara.
- Okatan, H. İ., (1995), *Kafzâde Fâ'izî Hayatı Eserleri Sanatı - Tenkitli Divan Metni*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), İzmir.
- Okyay, E., (2005), *Senîh-i Mevlevî Divanı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale.
- Özavar, S., (1993), *Dâniş Mehmed Bey Hayatı, Sanatı ve Divânı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Özcan, N., (2001), *Sükûtî Hayatı, Sanatı ve Divânî*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

- Özdarendeli, N., (2002), *Ali Şîr Nevâyî İlk Divan İnceleme-Metin-Dizin*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Edirne.
- Özerol, N., (1996), *Topkapılı Feyzi Hayatı Edebi Kişiliği ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- Özerol, N., (2013), *Yenişehirli İzzet Divanı*, Serhat Matbaacılık, Malatya.
- Özmen, İ., (1998), *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi-I*, (1. Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Özmen, V., (2017), *Derzizâde Ulvî Dîvânı'nın Tahlili*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Sakarya.
- Pakır, M., (2025), *Ayıntablı Mahremî Dîvânı'nın Tahlili*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep.
- Piroğlu, Z., (1996), *Yetîmî (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Polat, K. (2019), “Aşure Geleneğinin Tarihsel Arka Planı ve Osmanlı Kültür Dünyasına Yansımaları”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Aralık 2019, (4), 457-474.
- Sami, Ş., (2020), *Kâmûs-i Türki*, Sadi Özgür, (1. Baskı), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Sarı, S., (1993), *Vecdi Divânı (Tenkitli Metin)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- Selçuk, B. vd., (2022), *Söz ve Sihir Arasında Edebî Sanatlar*, (2. Baskı), Kut Yayınları, Çorum.
- Selvi, M., (2008), *Ümîdî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.
- Seyhan, N., (2000), *Mehdi Divanı: İnceleme - Transkripsiyonlu Metin*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), İstanbul.
- Sona, İ., (2006), *Hidâyet Çelebi Ve Dîvânı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya.

- Sütçü, T., (1994), *Hersekli Ârif Hikmet Divanının Tema Bakımından İncelenmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Şahin, E. S., (2004), *Keçecizâde İzzet Molla'nın divanları: Bahar-ı Efkar ve Hazan-ı Asar (2 cilt)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara.
- Şen, F. M., (1995), *Beylikçi İzzet Bey Divanı (İnceleme, Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Şengül, A., (1990), *Helâkî Divanı'nın Tahlili*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Şentürk, A. A. ve Kartal A., (2016), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, (11. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, M., (2007), *Ahmed-İ şeyh Divânı'ndan İlk 50 Gazelin Şerhi (28-77)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya.
- Tanrıbuyurdu, G., (2006), *Eşref Paşa Dîvânı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli.
- Tarlan, A. N., (1992), *Necâtî Beg Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tatcı, M., (2014), *Niyâzî-İ Mısrî Halvetî Dîvân-ı İlâhiyât (Seçmeler)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Tatlıkatık, C., (2020), *İzzet Ali Paşa Divanının Tahlili*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.
- Tokel, D. A., (1993), *Fütûhî Divanı İnceleme-Metin-Sözlük*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Samsun.
- Topçu, M., (1997), *Divân-ı Rızâyî (Tenkitli Metin)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Malatya.
- Toprak, M., (2006), *Şeyhülislâm Bahâyî Divanı Şerhi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Denizli.

- Turan, L., (1998), *Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Erzurum.
- Uğur, A., (2020), *Klâsik Türk Şiirinde Bektaşîlik*, Paradigma Akademi, İstanbul.
- Yerdemir, F., (2007), *Rehâyî Divanı İnceleme-Metin-Dizin*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Yıldırım, A., (2006), *Üsküdarlı Hakkî Bey Dîvânı İnceleme-Metin*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya.
- Yıldırım, T., (2002), *Hüseyin Baykara Divanı (Metin-İnceleme-Dizin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara.
- Yıldız, A. H., (2003), *Leskofçalı Galip Hayatı, Dönemi, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Yıldız, A., (2002), *Fenâyî Divanı (Metin - Muhteva - Tahlil)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), İzmir.
- Yıldız, S., (2002), *Sermed Divanı İnceleme - Metin*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Yılmaz, A., (1993), *Eşrefoğlu Rûmî Divanı (İnceleme)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Yılmaz, N., (2019), *Kütahyalı Rahîmî Dîvânı Sözlüğü (Gazeller Bölümü): Bağlamlı Dizin Ve İşlevsel Sözlük*, Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi), Bilecik.
- Yorulmaz, H., (1989), *Koca Râgıb Paşa Divânı (Araştırma ve Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Yüksel, E. Ş., (2018), *Âdile Sultan Divanı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.

Metin Bankası ve Kültür Bakanlığı e-kitap Projesinde Yer Alan Divanlar:

(<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78354/divanlar.html>),(<https://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/info>)

Adlî Dîvânı (hızl. Yavuz Bayram).

Âgâh Dîvânı (hızl. Şerife Akpınar).

Âhî Divanı (hızl. Mustafa S. Kaçalin).

Ahmedî Divânî (hızl. Yaşar Akdoğan).

Ali Emîrî Dîvânı (hızl. Sadık Yazar).

Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmi Dîvânı (hızl. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz).

Âşık Çelebi Dîvânı (hızl. Filiz Kılıç).

Avnî (Fatih) Dîvânı (hızl. Muhammed Nur Doğan)

Azmizâde Hâletî Dîvânı (hızl. Bayram Ali Kaya).

Bahtî Dîvânı (hızl. İsa Kayaalp).

Bâkî Dîvânı (hızl. Sabahattin Küçük).

Behîştî Dîvânı (hızl. Yaşar Aydemir).

Bursalı Rahmî Dîvânı (hızl. Mustafa Erdoğan).

Bursalı İffet Dîvânı (hızl. Mehmet Arslan).

Celîlî Dîvânı (hızl. Şevkiye Kazan Nas).

Dede Ömer Rûşenî Dîvânı (hızl.Orhan Kemal Tavukçu).

Edirneli Nazmî Dîvânı (hızl. Sibel Üst).

Emrî Divanı (hızl. M. A. Yekta Saraç).

Erzurumlu Zihnî Divânı (hızl. Muhsin Macit).

Esrâr Dede Divanı (hızl. Osman Horata).

Fatîn Dîvânı (hızl. Mehtap Erdoğan).

Fevzî Dîvânı (hızl. Yunus Kaplan).

Filibeli Vecdî Dîvânı (hızl. Hasan Kavruk-Bahir Selçuk).
Fuzûlî Dîvânı (hızl. Abdülhakim Kılınç).
Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı (hızl. İ. Hakkı Aksoyak).
Gelibolulu Sürûrî Dîvânı (hızl. Niyazi Ünver).
Hamdullâh Hamdî Divanı (hızl. Ali Emre Özyıldırım).
Haşmet Dîvânı (hızl. İ. Hakkı Aksoyak, Mehmet Arslan).
Hayâlî Bey Divanı (hızl. Ali Nihat Tarlan).
Hayretî Divanı (hızl. Mehmed Çavuşoğlu- M.Ali Tanyeri).
Hecrî Divanı (hızl. Ömer Zülfe).
Kadı Burhâneddîn (hızl. Muharrem Ergin).
Kalkandelenli Mu'îdî Dîvânı (hızl. Gülçin Tanrıbuyurdu).
Kâmî Dîvânı (hızl. Gülşen Erişen Yazıcı).
Kânî Dîvânı (hızl. İlyas Yazar).
Karamanlı Aynî Dîvânı (hızl. Ahmet Mermer).
Karamanlı Nizâmî Dîvânı (hızl. Haluk İpekten) .
Lebîb Dîvânı (hızl. Orhan Kurtoğlu).
Leylâ Hanım Dîvânı (hızl. Mehmet Arslan).
Mânî Dîvân ve Şehr-engîz-i Bursa (hızl. Şener Demirel).
Mesîhî Dîvânı (hızl. Mine Mengi).
Mezâkî Dîvânı (hızl. Ahmet Mermer).
Mihrî Hâtun Dîvânı (hızl. Mehmet Arslan).
Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divanı (hızl. Müberra Gürgendereli).
Muhibbî Dîvânı (hızl. Orhan Yavuz).
Murâdî Dîvânı (hızl. H. Ahmet Kırkkılıç).
Nâ'ilî-i Kadîm Divanı (hızl. Haluk İpekten).

Nakşî Alî-i Akirmanî Dîvanı (hızl. Hikmet Atik).

Nâmî Dîvânı (hızl. Ahmet Yenikale).

Nedîm Dîvânı (hızl. Muhsin Macit).

Nefî Dîvânı (hızl. Metin Akkuş).

Nesimî Divânî

Neşâtî Dîvânı (hızl. Mahmut Kaplan).

Nev'î Dîvânı (hızl. Mertol Tulum-Ali Tanyeri).

Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı (hızl. Saadet Karaköse).

Nîgârî Dîvânı (hızl. Azmi Bilgin).

Osman Nevres Dîvânı (hızl. Bayram Ali kaya).

Ravzî Dîvânı (hızl. Yaşar Aydemir).

Revânî Dîvânı (hızl. Ziya Avşar).

Rezmî Divanı (hızl. Mehmet Gürbüz).

Sabrî (Seyyid Mehmet Emin) Dîvânı (hızl. Handan Belli).

Sâkîb Dede Dîvânı (hızl. Ahmet Arı).

Sehî Bey Dîvânı (hızl. Hakan Yekbaş).

Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı (hızl. Ahmet Yenikale).

Şâhî Dîvânı (hızl. Filiz Kılıç).

Şehrî Dîvânı (hızl. Şener Demirel).

Şemseddin Sivasî Divanı (hızl. Recep Toparlı).

Şeref Hanım Divanı (hızl. Mehmet Arslan).

Şevkî Dîvânı (hızl. Tuba Işınsu Durmuş-Rıdvan Canım).

Şeyh Gâlib Dîvânı (hızl. Naci Okçu).

Şeyhî Dîvânı (hızl. Hâlit Biltekin).

Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı (hızl. Hasan Kavruk).

Tâcî-zâde Ca‘fer Çelebi Dîvânı (hzl. İsmail E. Erünsal).

Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı (hzl. Mehmed Çavuşoğlu).

Usûlî Dîvânı (hzl. Mustafa İsen).

Ümmî Sinan Dîvânı (hzl. A. Azmi Bilgin).

Vahyî Dîvanı (hzl. Hakan Taş).

Vusûlî Dîvânı (hzl. Hakan Taş).

Yâkînî Dîvânı (hzl. Ömer Zülfe).

Yâver Dîvânı (hzl. Kaplan Üstüner).

Yunus Emre Divânî (hzl. Mustafa Tatçı).

Zâtî Divanı (hzl. Yeliz Aktaş)